

Directoraat-Generaal Wonen
Directie Strategie & Kennis

Rijnstraat 8
Postbus 30941
2500 GX Den Haag
Interne postcode 270

www.vrom.nl

'ZWARTE VLUCHT'

**DE (SUB)URBANE LOCATIEKEUZE VAN KLASSIEKE
ALLOCHTONEN IN AMSTERDAM**

Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Ruimtelijke Economie
Dr. J. Rouwendal
Afstudeeropdracht Ministerie van VROM,
Directoraat-Generaal Wonen/Strategie en Kennis
Drs. A. Verweij

‘ZWARTE VLUCHT’

**De sub(urbane) locatiekeuze van klassieke
allochtonen in Amsterdam**

Carola de Groot
1189921
december 2004

Voorwoord

Net zoals zo vele andere autochtone Nederlanders verhuisden mijn ouders eind jaren zeventig vanuit de Bijlmermeer in Amsterdam naar een Almeerse nieuwbouwwijk, omgeven door zandvlaktes. In navolging van de autochtone Nederlanders lijken nu ook de allochtonen in toenemende mate hun weg naar het ommeland te vinden. Voorliggend onderzoek heeft betrekking op de opkomende suburbanisatiestroom van allochtonen vanuit Amsterdam naar de regiogemeenten. Zoals het een kind van echte pioniers betaamt, begaf ik mij hiermee op onontgonnen terrein, gezien de geringe onderzoeken die op dit gebied gedaan zijn. Ondanks de moeilijkheden waar ik soms tegen aan liep, bleef het onderzoek vooral erg uitdagend en interessant. Dit is mede te danken aan de vele personen die mij gedurende het onderzoek hebben bijgestaan.

Het onderzoek was dan ook niet mogelijk geweest zonder de inspirerende begeleiding die ik van Arjen Verweij kreeg. Een grote bron van kennis, welke hij iedere keer weer vol enthousiasme wist over te dragen. Mijn dank hiervoor is onmetelijk groot. Bijzonder grote dank gaat ook uit naar Jan Rouwendal, die mijn raadgever op de achtergrond was en vooral belangrijk is geweest voor 'de rode draad'. Daarnaast ben ik tijdens het onderzoek op verschillende momenten bijgestaan door Kees Dignum en Joop Pennings. Bedankt voor alle ideeën, suggesties en informatie en hulp!

Ten slotte ben ik vele dank verschuldigd aan de personen die mij op welke wijze dan ook – van het beschikbaar stellen van databestanden tot het geven van morele steun – hebben bijgestaan gedurende het onderzoekstraject. Hierbij mogen de mensen van 'Strategie en Kennis', die mij zo warm opgenomen hebben in hun midden, zeker niet vergeten worden. Zonder jullie was het onderzoekstraject niet half zo leuk geweest! Speciale dank gaat tenslotte uit naar mijn lieve ouders, vriend, vrienden en alle andere mensen die mij op grandioze wijze hebben gesteund in de afgelopen periode en steeds weer mijn verhalen hebben moeten aanhoren. De afgelopen maanden waren ze wellicht wat eentonig, maar daar zal zeker weer verandering in komen!

Carola de Groot

Den Haag, 8 december 2004

1	Inleiding	11
1.1	Doelstellingen en onderzoeksvragen	12
1.2	Aanpak van het onderzoek	13
1.3	Opzet onderzoek	14
2	Klassieke allochtonen: profielschets	15
2.1	Historie & ontwikkelingen	16
2.2	Demografie	16
2.3	Maatschappelijke positie	17
2.4	Structurele integratie	18
2.4.1	Onderwijspositie	19
2.4.2	Arbeidsmarktpositie	20
2.4.3	Inkomenspositie	22
2.4.4	Toekomstverwachting structurele integratie	23
2.5	Sociaal-culturele integratie	24
2.6	Besluit structurele en sociaal-culturele integratie	25
3	Ruimtelijke segregatie en concentratie	27
3.1	Spreiding klassieke allochtonen	28
3.2	Ontwikkelingen in de segregatie en concentratie van klassieke allochtonen	29
3.3	Spreiding klassieke allochtonen in Amsterdam: stadsdelen	30
3.4	Spreiding klassieke allochtonen in Amsterdam: buurtcombinaties	32
3.4.1	Definitie concentratiewijken	32
3.4.2	Concentratiewijken in Amsterdam	33
3.4.3	Bevolking in de drie wijktypen	34
3.5	Besluit ruimtelijke segregatie en concentratie	38
4	De locatiekeuze	39
4.1	Locatiebeslissing volgens de levensloopbenadering	39
4.1.1	Carrières en carrière oriëntatie	40
4.1.2	Preferenties	42
4.1.3	Macro context	45
4.1.4	Micro context	48

4.2	Gevolgen van het urbaan geconcentreerde locatiepatroon	49
4.2.1	Voordelen van het geconcentreerd wonen	49
4.2.2	Nadelen van het geconcentreerd wonen	50
4.3	Dynamiek in de locatiekeuze	51
4.4	Besluit locatiekeuze	53
5	Verhuisgedrag klassieke allochtonen in Amsterdam	55
5.1	Bestemming verhuisstromen	56
5.1.1	Binnenstedelijke verhuisstromen	57
5.1.2	Buitenstedelijke verhuisstromen	58
5.1.3	Suburbanisatiestroom	59
5.2	Herkomst verhuisstromen	62
5.2.1	Binnenstedelijke verhuisstromen	62
5.2.2	Buitenstedelijke verhuisstromen	64
5.2.3	Suburbanisatiestroom	66
5.2.4	Slotom herkomst verhuisstromen	67
5.3	Suburbanisatiestroom Amsterdam-Almere	68
5.3.1	Herkomst van de suburbanisatiestroom	69
5.3.2	Bestemming van de suburbanisatiestroom	70
5.4	Besluit verhuisgedrag klassieke allochtonen in Amsterdam	72
6	Surinaamse suburbanisatiestroom naar Almere	73
6.1	Opzet surveyonderzoek	73
6.1.1	Respons & representativiteit	74
6.2	De verhuisde Surinamers nader bekeken	74
6.2.1	Sociaal-culturele integratie verhuisde Surinamers	75
6.2.2	Structurele integratie verhuisde Surinamers	76
6.3	Verhuismotieven	78
6.4	Wooncarrière Surinamers	82
6.4.1	Woningcarrière	82
6.4.2	Woonomgevingscarrière	84
6.5	Zoektocht	88
6.6	Buurtkeuze	91
6.7	Terugkeerwens	91
6.8	Besluit Surinaamse suburbanisatiestroom naar Almere	93

7	Gevolgen en beleidsvraagstuk van de ‘zwarte vlucht’	95
7.1	Centrale steden	96
7.1.1	Gevolgen ‘zwarte vlucht’	96
7.1.2	‘Zwarte vlucht’ in beleid	98
7.2	Suburbane gemeenten	99
7.2.1	Gevolgen ‘zwarte vlucht’	99
7.2.2	‘Zwarte vlucht’ in beleid	102
7.3	Besluit gevolgen van de ‘zwarte vlucht’	104
8	Samenvatting en conclusies	105
8.1	De sub(urbane) locatiekeuze van klassieke allochtonen	106
8.2	Aanbevelingen	109
9	Literatuur	111
10	Bijlagen	117
11	Begrippenlijst	161

1 Inleiding

In Nederland is al eeuwenlang een grote diversiteit aan mensen te vinden, waardoor het land al vanaf de zestiende eeuw als een multiculturele samenleving gezien kan worden (Lucassen, 1997).¹ Omdat een groot deel van de niet-westerse allochtonen in de vier grote steden (oftewel de G4) woont, is de multiculturele samenleving vooral een grootstedelijk fenomeen te noemen. Niet alleen op landelijk niveau is er sprake van etnische concentratie. Ook binnen steden zijn concentraties te vinden. Deze concentraties zijn in feite het resultaat van het verhuisgedrag van allochtone huishoudens. Andersom geredeneerd kunnen concentraties zelf ook het verhuisgedrag beïnvloeden. Zo kan het wonen in een concentratiewijk van invloed zijn op de woontevredenheid en hiermee ook op de locatiekeuze wanneer er verhuisd wordt.

Het is echter de vraag of de grote steden zo belangrijk zullen blijven in de vestiging van Surinamers, Antillianen², Turken en Marokkanen. Deze etnische groepen worden ook wel klassieke allochtonen genoemd. In drie theoretische modellen staat de vestiging van allochtonen in stedelijke concentratiewijken centraal. Hierbij veronderstellen een tweetal modellen dat allochtonen voornamelijk in de concentratiewijken zullen blijven wonen – ondanks een eventuele stijging op de sociale ladder – omdat zij vanwege de belemmeringen geen kans hebben om de concentratiewijken te verlaten (*stratificatiemodel*) ofwel vanwege de aanwezigheid van landgenoten in de concentratiewijken en de mogelijkheid om hier de eigen cultuur te uiten (*etnische enclavemodel*). Daarentegen veronderstelt het *ruimtelijke assimilatiemodel* wél dat de stedelijke concentratiewijken minder belangrijk worden, naarmate de integratie toeneemt. Volgens Burgess (1925) zal de gerichtheid op deze concentratiewijken uiteindelijk afnemen en plaats maken voor wijken met een betere status, aan de rand van de stad en in de suburbs.³

Recente signalen bevestigen dit patroon. Klassieke allochtonen – en specifiek gezegd Surinamers, Marokkanen en Turken – verhuizen sinds kort in toenemende mate vanuit Amsterdam naar de randgemeenten.⁴ Het aandeel etnische minderheden in de verhuisstroom naar Almere is dan ook flink toegenomen. Maakte zij in 1992 nog geen kwart uit van de totale verhuisstroom, in 2002 was dit aandeel toegenomen tot bijna tweederde van de verhuisstroom.⁵ Vanwege deze signalen heeft het Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu, Directoraat-Generaal Wonen een opdracht geformuleerd, wat heeft geresulteerd in voorliggend onderzoeksrapport.

---

1 geciteerd door Valk, H.A.G. de, e.a. (2001), p. 22

2 Tot deze groep worden ook de Arubanen gerekend.

3 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 124

4 Parool (2003a)

5 O&S Amsterdam (2003a)

De verhuisstroom van (klassieke) allochtonen vanuit de grote steden naar de suburbane woongebieden staat – in navolging van de zogenaamde ‘witte vlucht’ van de autochtone middenklasse in de jaren zeventig en tachtig⁶ – beter bekend als de ‘zwarte vlucht’. Toch is de term ‘vlucht’ wel enigszins misleidend; de stad verliest immers niet voor alle autochtonen dan wel allochtonen zijn aantrekkelijkheid.⁷ Onderzoekers en beleidsmakers die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn, vragen zich dan ook af of de ‘zwarte vlucht’ wel zo’n goede benaming is. Het zijn immers nog altijd de welvarende gezinshuishoudens die de steden verlaten. Omdat de samenstelling van deze gezinshuishoudens in grote steden steeds meer uit allochtonen bestaat, is het niet meer dan logisch dat ook de samenstelling van de suburbanisatiestroom van gezinshuishoudens verandert. Het vertrek van welvarende allochtone gezinnen is hiermee niets nieuws. Er kan volgens één van de respondenten dan ook beter gesproken worden van een ‘zwarte emancipatie’, in plaats van een ‘zwarte vlucht’. Want waar het eigenlijk om gaat, is de toenemende integratie van allochtonen:

“... Er is wel sprake van een ‘zwarte emancipatie’: oftewel de toenemende sociaal-culturele integratie en sociaal-economische integratie van minderheidsgroepen. Men is meer in staat om een goed inkomen te verwerven en een bij dit inkomen behorend woonambitiepatroon te ontwikkelen, waarbij het woonambitiepatroon steeds meer gaat lijken op dat van autochtone Nederlanders. Omdat een heel groot deel van de Amsterdamse woningvoorraad beperkt is voor wat betreft de kwalitatieve kenmerken, zullen mensen de neiging hebben om hun woonambities te verzilveren in de regiogemeenten waar dit kwalitatieve woningaanbod er wel is.”

Desondanks zal in dit onderzoek toch gesproken worden over de ‘zwarte vlucht’, vanwege de gangbaarheid van het begrip zelf. De ‘zwarte vlucht’ is hier niets meer en niets minder dan het vertrek van de allochtone middenklasse vanuit de grote steden naar de suburbane gemeenten. Tot de middenklasse worden die huishoudens gerekend die zich qua inkomen positief onderscheiden van de achterblijvers in de grote steden.

1.1 Doelstellingen en onderzoeksvragen

De rode draad in het onderzoek vormt de probleemstelling:

“Is er sprake van een zwarte vlucht? En zo ja, wat zijn de oorzaken en gevolgen van deze vlucht?”

De probleemstelling zal beantwoord worden aan de hand van een viertal deelvragen, waarbij de nadruk zal komen te liggen op de eerste twee deelvragen. De deelvragen luiden als volgt:

1. In welke mate vindt er een zwarte vlucht plaats?
2. Wat zijn de oorzaken achter dit proces?
3. Wat zijn de effecten van dit proces op de ontvangende gemeenten en op de donerende stad?
4. Waarom zou dit proces bijsturing nodig hebben; en op welke wijze kan deze bijsturing eventueel plaatsvinden?

---

6 ‘Witte vlucht’ wordt vaak geassocieerd met de uittocht van autochtonen als gevolg van de komst van allochtonen. In één van de interviews werd opgemerkt dat het nog maar de vraag is of je de uittocht van autochtonen een ‘witte vlucht’ mag noemen. Nu er steeds meer allochtonen in de grote stad wonen, zouden autochtonen namelijk in veel sterkere mate de stad moeten verlaten. En voornamelijk is nog niet aangetoond dat dit proces extra snel gaat.

7 O&S Amsterdam (2004b), p. 88-89

Het onderzoek heeft twee belangrijke doelstellingen. De eerste doelstelling is het in beeld brengen van de verhuisdynamiek van klassieke allochtonen in Amsterdam. De tweede doelstelling is het verkrijgen van inzicht in de mogelijke oorzaken van de, al dan niet toekomstige, verhuisstromen naar de regio van klassieke allochtonen. Deze doelstelling is hiermee een afgeleide van de eerste doelstelling.

Tot slot heeft het onderzoek betrekking op de locatiekeuze van klassieke allochtonen in Amsterdam. Centraal staan de verhuisstromen richting het ROA (Ruimtelijke Omgeving Amsterdam) en naar de gemeente Almere.⁸ Deze laatste gemeente krijgt specifieke aandacht in het onderzoek, daar Almere een erg populaire bestemming in de regio is voor klassieke allochtonen.

1.2 Aanpak van het onderzoek

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van verschillende methoden, waaronder literatuuronderzoek, kwantitatief onderzoek en kwalitatief onderzoek.

Aan de hand van literatuurstudie is een conceptueel model ontwikkeld met betrekking tot de locatiekeuze in het verhuisgedrag van klassieke allochtonen. Dit model vormt het uitgangspunt, wanneer gekeken wordt naar het geconcentreerd wonen van allochtonen. De literatuurstudie omvat diverse onderzoeken die op dit gebied gedaan zijn.

Voor het kwantitatieve onderzoek zijn wetenschappelijke publicaties en statistische databestanden geraadpleegd om iets te kunnen zeggen over de mate van integratie, de concentratie en het verhuisgedrag van klassieke allochtonen. Ook is onderzoek gedaan naar de selectiviteit van de 'zwarte vlucht'. In eerst instantie is gekeken of hiervoor het WoningBehoeftte Onderzoek (WBO) 2002 aangewend kon worden. Gezien de geringe omvang van het aantal klassieke allochtonen (nog geen 15) die vanuit Amsterdam naar de ROA+ gemeenten zijn verhuisd, was dit bestand voor dit onderzoek niet bruikbaar. Om toch een beeld te krijgen van de verhuisstroom, is middels een aselechte steekproef een schriftelijke enquête uitgezet onder Surinamers die in 2003 vanuit Amsterdam naar Almere zijn verhuisd (zie bijlage 10). Vanwege praktische overwegingen is gekozen voor Surinamers, omdat zij verruit de grootste klassieke allochtonengroep in de verhuisstroom naar Almere vormen.

Tot slot is een kleinschalig kwalitatief onderzoek gedaan naar de gevolgen van de 'zwarte vlucht' en de 'zwarte vlucht' in beleid. Er zijn 5 interviews gehouden met onderzoekers en met beleidsmedewerkers. Tijdens deze gespreken kwamen 5 hoofd-items (zie bijlage 14) aan bod, wat heeft geresulteerd in 'open gesprekken' die veel inzicht opleverden.

---

8 Tot de ROA gemeenten behoren Amstelveen, Beemster, Diemen, Edam-Volendam, Haarlemmermeer, Landsmeer, Oostzaan, Ouder-Amstel, Purmerend, Uithoorn, Waterland, Wormerland, Zaanstad en Zeevang. Wanneer over 'de regio' of over de 'regiogemeenten' wordt gesproken, worden hier de bovenstaande gemeenten inclusief de gemeente Almere mee bedoeld. Deze samenvoeging staat overigens beter bekend als ROA+.

1.3 Opzet onderzoek

De beantwoording van de onderzoeksvragen gebeurt als volgt: allereerst zal in hoofdstuk 2 een profielschets worden gegeven van de klassieke allochtonen in Nederland. Centraal staat de structurele integratie en de sociaal-culturele integratie van klassieke allochtonen in Nederland. Dit hoofdstuk vormt hiermee de springplank naar de rest van het onderzoek, daar veelal wordt verondersteld – in overeenstemming met het ruimtelijke assimilatiemodel – dat vooral de meer geïntegreerde klassieke allochtonen naar het ommeland zullen vertrekken.

Klassieke allochtonen wonen geconcentreerd in de G4. Deze concentraties zijn het resultaat van het verhuisgedrag van klassieke allochtonen. In hoofdstuk 3 zal ingegaan worden op het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen. Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt dat met een toenemende integratie de concentratiewijken plaats maken voor onder meer de suburbane gemeenten als belangrijk(st)e woongebied. Concentratiewijken vormen dus de basissituatie van waaruit naar verwachting de ‘zwarte vlucht’ zal plaatsvinden.

De locatie is erg belangrijk bij de ‘zwarte vlucht’. Want worden suburbane locaties met een toenemende integratie nu belangrijker voor allochtonen, dan de concentratiewijken in de grote steden? In hoofdstuk 4 zal het conceptueel model van de locatiekeuze worden geschetst aan de hand van de levensloopbenadering. Hiermee kan niet alleen inzicht worden gekregen in de vraag waarom allochtonen geconcentreerd wonen, maar ook in de mogelijke oorzaken van de ‘zwarte vlucht’, welke voor deelvraag 2 uiteindelijk beantwoord moeten worden.

De feitelijke locatiekeuze is af te lezen in de bestemming van de verhuisstromen van klassieke allochtonen. In hoofdstuk 5 staan deze verhuisstromen centraal. In overeenstemming met de eerste deelvraag ‘in welke mate vindt er een ‘zwarte vlucht’ plaats?’, zal vooral ingegaan worden op de suburbanisatiestroom van klassieke allochtonen. Naast de bestemming van de verhuisstromen zal ook gekeken worden naar de herkomst van de specifieke verhuisstromen. De vraag is of er (on)evenredig verhuist wordt vanuit bepaalde wijktypen, waarbij de wijktypen gebaseerd zijn op de mate van concentratie.

In hoofdstuk 6 staat de verhuisstroom van Surinamers vanuit Amsterdam naar Almere centraal. Ingegaan wordt op de samenstelling van de verhuisstroom. Is het nu daadwerkelijk de Surinaamse middenklasse die naar Almere verhuist, zodat gesproken kan worden over een ‘zwarte vlucht’ onder Surinamers? Ook zal worden ingegaan op de wooncarrière en de verhuismotieven. Wat zijn nu de drijvende krachten achter deze verhuisbeweging? In dit hoofdstuk zullen zowel deelvraag 1 als deelvraag 2 beantwoord worden.

Vervolgens zal in hoofdstuk 7 nader ingegaan worden op de gevolgen van de ‘zwarte vlucht’ (deelvraag 3) voor zowel de donerende als ontvangende steden. In dit hoofdstuk zal tevens een koppeling worden gelegd naar de vraag of de ‘zwarte vlucht’ al dan niet beleid behoeft en hoe dit beleid dan vormgegeven kan worden (deelvraag 4).

De conclusies en aanbevelingen zijn te vinden in hoofdstuk 8. De bijlagen die na dit hoofdstuk volgen bevatten achtergrondinformatie en tabellen, behorend bij de diverse figuren die in de verschillende hoofdstukken te vinden zijn.

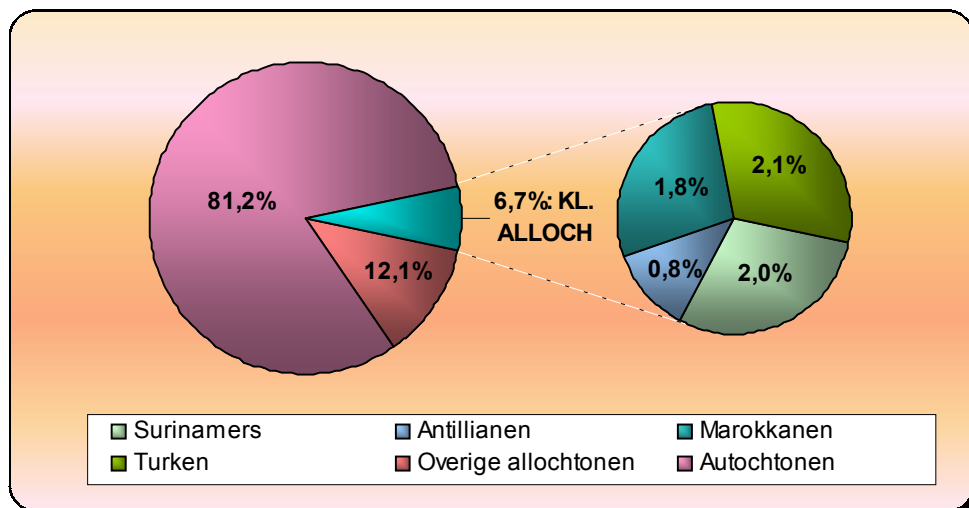

2 Klassieke allochtonen: profielschets

Nederland telde in 2003 bijna een miljoen klassieke allochtonen, waarmee ze een kleine 7 procent van de Nederlandse bevolking vormden. De Turken vormden hierbij de grootste klassieke allochtonengroep, en de Antillianen de kleinste groep (zie bijlage 1). De klassieke allochtonen kunnen in geen geval op één hoop geveegd worden, gezien de grote verschillen tussen de vier klassieke allochtonengroepen. Wel zijn er overeenkomsten tussen de Caribische groepen (Surinamers en Antillianen) enerzijds, en de Mediterrane groepen (Marokkanen en Turken) anderzijds.

In dit hoofdstuk zal nader ingegaan worden op de kenmerken van de klassieke allochtonen. Centraal staat de structurele integratie en de sociaal-culturele integratie van klassieke allochtonen in Nederland. Dit hoofdstuk vormt hiermee de springplank naar de rest van het onderzoek, daar veelal wordt verondersteld – in overeenstemming met het ruimtelijke assimilatiemodel – dat vooral de meer geïntegreerde klassieke allochtonen naar het ommeland zullen vertrekken.

Figuur 2.1 ~ Nederlandse bevolkingssamenstelling, naar etniciteit

Bron: CBS Statline

2.1 Historie & ontwikkelingen

De klassieke allochtonen zijn onder meer als gevolg van arbeidsmigratie in Nederland beland. Eind jaren vijftig was er een tekort aan lager opgeleiden ontstaan. Om dit tekort op te lossen, gingen bedrijven arbeiders aantrekken uit de Zuid-Europese landen. Later werden er vooral arbeidskrachten geworven in Marokko en Turkije. Deze stroom arbeiders duurde min of meer voort tot 1973, het jaar van de oliecrisis. In dit jaar werd een wervingsstop ingesteld, waardoor arbeidsmigratie nauwelijks meer mogelijk was. Toch bleef de immigratie van Turken en Marokkanen doorgaan, wat mede het gevolg was van gezinsherenigingen en gezinsvorming door tweede generatie allochtonen.⁹

In de jaren vijftig nam ook de migratie van (voormalige) rijksgenoten naar Nederland toe, nadat zij in 1954 de Nederlandse nationaliteit kregen en daarmee ook verblijfsrecht in Nederland. De migratie van Antillianen kwam in deze jaren vooral op gang vanwege studieredenen. In de jaren zestig vond ook beperkte arbeidsmigratie naar Nederland plaats. In de afgelopen jaren zijn vooral veel jongere Antillianen naar Nederland geëmigreerd vanwege de slechte economische omstandigheden op de Antillen. Veelal zijn dit laagopgeleiden, waardoor de Antilliaanse groep qua sociaal-economische kenmerken steeds gemêleerder wordt.¹⁰

De migratie van Surinamers begon pas in de jaren zeventig toe te nemen. Hierbij zijn twee immigratiepieken te onderscheiden: in 1975 bij de onafhankelijkheid en in 1980 voorafgaand aan de visumplicht. Ook de migratie van Surinamers was grotendeels gerelateerd aan onderwijs en arbeid (Penninx e.a., 1993; Entzinger, 1995).¹¹ De migratiemotieven van Surinamers waren dus te vergelijken met die van Antillianen.

De omvang van de groep klassieke allochtonen is met de tijd toegenomen en zal ook in de komende decennia nog flink toenemen. Dit is te wijten aan de voortgaande kettingmigratie en de grotere natuurlijke aanwas als gevolg van de hoge vruchtbaarheid en vooral van de jeugdige bevolkingsopbouw.¹²

2.2 Demografie

De klassieke allochtonen onderscheiden zich qua demografische kenmerken van autochtonen. Bijvoorbeeld voor wat betreft de leeftijdsopbouw en de huishoudenssamenstelling. Deze verschillen kunnen gevolgen hebben voor de maatschappelijke positie van klassieke allochtonen, welke in de volgende paragraaf besproken zal worden. Eerst zal gekeken worden naar de verschillende generaties binnen de klassieke allochtonengroepen.

Zowel bij de Caribische groepen als de Mediterrane groepen is de eerste generatie vooralsnog in de meerderheid.¹³ Met de toenemende verblijfsduur van allochtonen zal de tweede generatie in omvang toenemen, maar het proces verloopt langzaam door de tussentijdse vestiging van een nieuwe eerste generatie. Inmiddels is al wel bij de Turken, Marokkanen en Surinamers van onder de 20 jaar het

---

9 CBS (2003), p. 27

10 Dagevos, J. (2003), p. 205

11 aangehaald in Valk, H.A.G. de, e.a. (2001), p. 273

12 Veenman, J. (2002), p.14

13 In de Rapportage Minderheden 1999 hebben Tesser e.a. een typologie geconstrueerd waarin verschillende subcategorieën binnen de eerste generatie worden onderscheiden. Naast het geboorteland wordt ook rekening gehouden met de migratiegeschiedenis van de persoon. Deze typologie wordt niet alleen gehanteerd in de Rapportage Minderheden van het SCP, maar ook in Dagevos (2001). Zie begrippenlijst.

overgrote deel in Nederland geboren.¹⁴ De verwachting is dat de Mediterrane generaties zo rond 2010-2014 even talrijk zullen zijn. Bij de Caribische groepen zal dit pas 20 tot 30 jaar later het geval zijn.¹⁵

Deze verschuivingen in generaties hebben consequenties voor de maatschappelijke positie van klassieke allochtonen. Zo zal de opkomst van een derde generatie binnen de klassieke groepen een positief effect genereren op het gemiddelde opleidingsniveau van klassieke allochtonen in Nederland. Hier tegenover staat echter de verwachte negatieve invloed van de voorziene voortgaande volgmigratie in de vorm van huwelijksmigratie en gezinshereniging.¹⁶

De klassieke allochtonen worden gekenmerkt door een veel jongere bevolking dan de autochtone Nederlanders. Vooral de Mediterrane groepen hebben een leeftijdsopbouw met een oververtegenwoordiging van kinderen en jongeren en een opvallende ondervertegenwoordiging van ouderen. De leeftijdsopbouw van de Surinamers en Antillianen is daarentegen wat meer te vergelijken met die van de autochtonen.¹⁷ Volgens Dagevos, Gijsberts en Van Praag (2003:397-398) kennen de Mediterrane groepen een afwijkende leeftijdsopbouw omdat zij veelal op betrekkelijke jeugdige leeftijd naar Nederland zijn gekomen en er van echte vergrijzing nog geen sprake is. Bovendien ligt het kindertal, vooral bij de oudere generatie van Turken en Marokkanen, ver boven het Nederlandse niveau.

Daarnaast stellen zij dat de gezinsvorming bij Mediterrane gezinnen volgens een traditioneel patroon verloopt, waarbij het ouderlijke gezin veelal meteen wordt verwisseld door een zelf gevormd gezin, waarin al gauw kinderen worden geboren. Toch beginnen ook de eerste generatie Surinamers en Antillianen eerder aan kinderen dan autochtonen. In tegenstelling tot de Mediterrane groepen, verloopt de gezinsvorming minder vaak volgens een traditioneel patroon. Onder de Caribische groepen komen ongehuwd samenwonen en eenoudergezinnen namelijk relatief vaak voor.

Toch signaleren Dagevos, Gijsberts en Van Praag bij de Mediterrane groepen opvallende tekenen van demografische modernisering. Zo worden vrouwen uit de tweede generatie niet alleen veel later moeder, maar krijgen ze ook beduidend minder kinderen dan de eerste generatie. Er is hier een zeer snelle aanpassing aan de Nederlandse samenleving gaande, die mogelijk berust op acculturatie, maar die waarschijnlijk mede wordt ingegeven door het verlangen naar materieel comfort, dat in de weg gestaan wordt, door een te vroeg gevormd en een te groot gezin.

2.3 Maatschappelijke positie

De maatschappelijke positie van klassieke allochtonen hangt grotendeels af van sociaal-economische en sociaal-culturele factoren, welke tezamen de mate van structurele en sociaal-culturele integratie bepalen. Integratie kan hierbij worden gezien als een middenpositie tussen enerzijds assimilatie en anderzijds segregatie van allochtone bevolkingsgroepen. Assimilatie is het volledig opgaan van een minderheidsgroepering in de dominante bevolkingsgroep, terwijl bij segregatie geen enkele binding bestaat met de overgrote meerderheid van de maatschappij.¹⁸ Segregatie verwijst hier dus niet naar de ruimtelijke segregatie van allochtonen, wat in de rest van het onderzoek wél het geval is. Overigens

---

14 Praag, C. van, (2003), p. 19-20

15 CBS Statline, Allochtonen per 1 januari naar geslacht en herkomstgroepering, 2003-2050

16 Veenman, J. (2002), p. 15-16, 31

17 Praag, C. van (2003), p. 19

18 Valk, H.A.G. de, e.a. (2001), p. 16

is er wel een samenhang tussen segregatie en ruimtelijke segregatie. Zo heeft Van der Laan-Bouma Doff (nog te verschijnen) recentelijk aangetoond dat het contact met autochtonen – waarvan aangenomen wordt dat deze minder zijn in sterk gesegregeerde gebieden – van belang is voor de mate van integratie.

Al sinds de eerste onderzoeken naar integratie is er discussie over de vraag in hoeverre de sociaal-culturele integratie van groepen functioneel is voor de structurele integratie. Assimilatietheorieën zijn hierover tamelijk stellig. Een zekere mate van sociaal-culturele integratie is van belang voor structurele integratie. De sociaal-culturele bagage vormt een soort van hulpbron die van betekenis is voor de positieverwerving van migranten. Op deze benadering is echter veel kritiek gekomen. Het is immers best denkbaar dat de structurele integratie toeneemt ondanks een sterke gerichtheid op de eigen groep en het vasthouden aan de eigen cultuur.¹⁹ Toch stellen recente onderzoeken (Dagevos, 2001; Dagevos en Schellingerhout, 2003) dat een gunstige sociaal-economische positie vaak samengaat met een hoge mate van sociaal-culturele integratie. Bovendien lijken ze elkaar te versterken.

Integratie is volgens assimilatietheorieën een kwestie van tijd. Met de komst van tweede en derde generaties zullen verschillen tussen klassieke allochtonen en autochtonen afnemen, zowel op het vlak van de structurele als de sociaal-culturele integratie. Toch worden bij dit perspectief in toenemende mate vraagtekens geplaatst, daar na “11 september” meer dan ooit tegenstellingen aan het licht kwamen tussen bepaalde minderheidsgroepen en de Nederlandse samenleving.²⁰

Hoe het gesteld is met de integratie van de klassieke allochtonen en de ontwikkelingen hierin, zal in de volgende twee paragrafen aan bod komen. Er is aandacht voor de huidige en de toekomstige positie. Juist de toekomstige positie is van belang voor de toekomstige woningmarktpositie van klassieke allochtonen. De woningmarktpositie hangt immers deels af van de inkomenspositie, welke grotendeels bepaald wordt door het opleidingsniveau en de arbeidsmarktpositie. De maatschappelijke positie is hiermee tevens van belang voor de locatiebeslissing.

2.4 Structurele integratie

De sociaal-economische positie van een bevolkingsgroep wordt mede bepaald door de positie in het onderwijs en de positie op de arbeidsmarkt. Beide zijn indicatoren waaraan de structurele integratie van klassieke allochtonen wordt afgemeten. Toch heeft het opleidingsniveau een soort van sleutelrol. Dit denken sluit aan bij de meritocratiseringsthese, welke veronderstelt dat de verworven kenmerken meer bepalend zijn voor de stijgingskansen, dan de toegeschreven kenmerken (zoals in een klassenmaatschappij). En juist in de westerse wereld wordt de opleiding gezien als de belangrijkste indicator voor verworven kenmerken.²¹ Voordat de arbeidsmarktpositie en de inkomenspositie van klassieke allochtonen zal worden besproken, zal dan ook eerst ingegaan worden op de onderwijspositie.

---

19 Dagevos, J. (2001), p. 137

20 Dagevos, J. en R. Schellingerhout (2003), p. 317-319

21 Veenman, J. (1997), p.7

2.4.1 Onderwijspositie

Het opleidingsniveau heeft een sleutelrol in zowel de structurele als sociaal-culturele integratie. Bekend is dat het opleidingsniveau in belangrijke mate de arbeidsmarkt- en inkomenspositie bepaald. Maar met investeringen in het opleidingsniveau neemt niet alleen de arbeidsmarktpositie toe, maar ook de contacten met autochtonen. En juist deze contacten zijn van belang in de sociaal-culturele integratie.²² In feite kun je stellen dat participatie in het onderwijs economisch kapitaal en sociaal-cultureel kapitaal genereert, waardoor de algehele integratie wordt bevorderd.²³

In de Nederlandse samenleving wordt het gerealiseerde opleidingsniveau steeds belangrijker voor de positieverwerving. Het gerealiseerde opleidingsniveau van klassieke allochtonen blijft echter nog altijd achter bij die van autochtonen. Dit geldt met name voor de Mediterrane groepen, van wie het merendeel ten hoogste het basisonderwijs (bao) heeft voltooid. Ook het aandeel met een hbo- of wo-diploma is onder deze groepen erg klein. De opleidingsachterstand van deze groepen heeft te maken met het gegeven dat het overgrote deel van de volwassenen onderwijs heeft gevolgd in het land van herkomst én dat het opleidingsniveau van de Turkse en Marokkaanse ouders relatief laag is. Hoewel Surinamers en Antillianen beter zijn opgeleid dan de Turken en Marokkanen, halen ook zij niet het niveau van de autochtone bevolking.²⁴ Over Antilliaanse leerlingen merken Dagevos, Gijsberts en Van Praag (2003:402) bovendien op dat ze in de afgelopen jaren steeds slechter zijn gaan presteren. Dit is vooral het gevolg van de recente instroom van laagopgeleide Antillianen, welke het beduidend minder doen dan de traditionele Antilliaanse migrantengroepen.

Toch zijn er wel positieve ontwikkelingen waar te nemen. Zo is volgens Herweijer (2003:136-138) de achterstand waarmee Surinaamse en vooral Turkse en Marokkaanse leerlingen van de basisschool komen, in de loop van de jaren negentig duidelijk verminderd. Daarnaast is de havo/vwo deelname en de instroom in het voortgezet onderwijs vooral bij Surinaamse en Marokkaanse leerlingen toegenomen. Ook toont hij aan dat wanneer allochtonen eenmaal in het bezit zijn van een voortgezet onderwijs diploma, allochtonen vaker dan autochtonen een vervolgopleiding volgen. Deze instroom neemt bovendien toe, en dan vooral bij Turkse en Marokkaanse jongeren.

Als gevolg van de wisseling van generaties is het opleidingsniveau van etnische minderheden in de afgelopen vijftien jaar duidelijk gestegen, wat mede het gevolg is van de sterke toename van het opleidingsniveau van de jongere generatie. Omdat deze stijging sneller plaatsvindt onder etnische minderheden dan onder de autochtone bevolking, kan tevens worden gesproken van een afname van de opleidingsachterstand ten opzichte van autochtonen.²⁵

---

22 Dagevos, J. en R. Schellingerhout (2003), p. 319 & 321

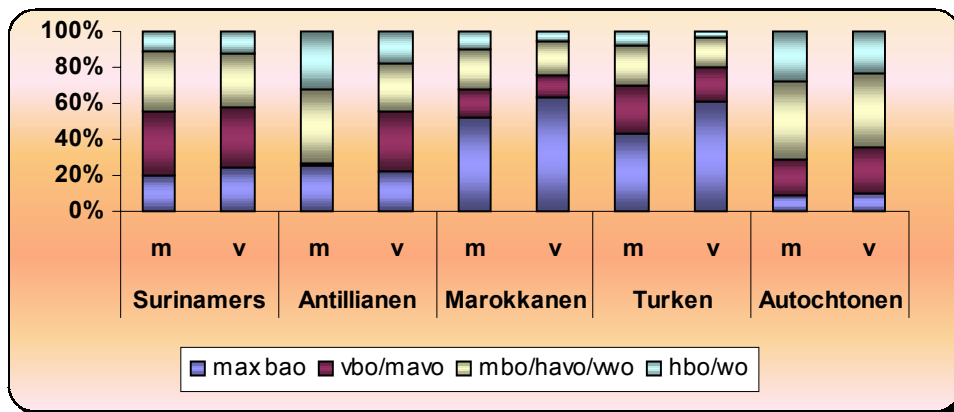
23 Dagevos, J. (2001), p.179-180

24 Gijsberts, M. (2003), p. 61

25 Gijsberts, M. (2003), p. 59-60

Figuur 2.2 ~ Gerealiseerd opleidingsniveau van 15-64 jarige niet-schoolgaanden, naar etnische groep^a en geslacht^b, 2002

a) Gegevens over autochtonen uit de EBB

b) m (man) en v (vrouw)

Bron: ISEO/SCP (SPVA'02) gewogen; CBS (EBB'02) SCP bewerking.

Ontleend aan Gijsberts (2003)

2.4.2 Arbeidsmarktpositie

De arbeidsmarktpositie hangt onder meer af de onderwijspositie. Omdat deze de afgelopen jaren is verbeterd, mag verwacht worden dat ook de arbeidsmarktpositie is verbeterd. Of dit het geval is zal bekeken worden aan de hand van de arbeidsmarktparticipatie, de werkloosheid en het functieniveau.

Arbeidsmarktparticipatie

Het reeds besproken opleidingsniveau blijkt inderdaad een belangrijke determinant te zijn van de arbeidsparticipatie. Hoe hoger het opleidingsniveau, des te vaker men actief is op de arbeidsmarkt. Geholpen door hun stijgende opleidingsniveau en de hoogconjunctuur is er dan ook sprake geweest van een toename van de arbeidsparticipatie van klassieke allochtonen in de periode 1994-2001.²⁶ Volgens Dagevos (2003:205) is vooral onder Surinamers de arbeidsparticipatie snel gestegen, zelfs sneller dan bij de autochtonen. Bij de andere klassieke allochtonen is de arbeidsmarktparticipatie daarentegen beduidend langzamer toegenomen. Dit is met name het geval voor de Antillianen, wat in feite de veranderende samenstelling van deze groep weerspiegelt.

Hoewel de arbeidsparticipatie van de Caribische groepen inmiddels vergelijkbaar is met die van autochtonen (wat vooral te maken heeft met de hoge participatie van vrouwen, die veelal de kostwinner zijn in een eenoudergezin²⁷), blijft de arbeidsparticipatie van Mediterrane groepen achter. Oorzaken voor deze lage arbeidsparticipatie moeten volgens Dagevos (2003:205-207) onder meer gezocht worden in de lage participatie van vrouwen, als gevolg van de vroege vorming van relatief kinderrijke gezinnen. Andere redenen zijn te vinden in de lage participatie van grote aandelen jongeren, arbeidsongeschikten en lager opgeleiden, die zich in geringe mate op de arbeidsmarkt oriënteren. Tot slot is de arbeidsparticipatie onder de eerste generatie die voor 1980 zijn gekomen, nog altijd erg laag.

26 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 417

27 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 418

**Tabel 2.1 ~ Arbeidsmarktparticipatie¹⁾ per etnische groep, naar
geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, 2002 (%)**

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
Totaal	71	66	49	51	70
Mannen	78	73	65	67	81
Vrouwen	64	59	30	32	59
15-24 jaar	46	44	44	42	51
25-39 jaar	86	78	64	62	87
40-64 jaar	71	71	32	38	66
geen opleiding	41	#	24	24	*
basisonderwijs	63	53	51	44	43
lbo/mavo	75	73	69	70	57
mbo+	91	86	80	76	80
tweede generatie	63	58	54	51	
tussengeneratie	79	62	59	58	
huwelijksmigranten	86	80	52	59	
eerste generatie > 1980	76	70	49	54	
eerste generatie ≤ 1980	67	76	27	30	

1) welk aandeel van de bevolkingsgroep in de leeftijd van 15 t/m 64 werk heeft, of actief naar werk zoekt en daarmee deel uitmaakt van de beroepsbevolking.

#: onvoldoende aantallen respondenten

*: categorie wordt in desbetreffend bestand niet onderscheiden

Bron: ISEO/SCP (SPVA'02, gewogen); CBS (EBB'02) SCP-bewerking. Ontleend aan Dagevos (2003)

Werkloosheid

De verbetering van de arbeidsmarktpositie is ook tot uiting gekomen in de dalende werkloosheid.²⁸ Midden jaren negentig was de werkloosheid onder klassieke allochtonen bijzonder hoog. Van de Turkse en Marokkaanse beroepsbevolking was ongeveer 30 procent werkloos en van de Surinaamse en Antilliaanse beroepsbevolking ongeveer 20 procent, terwijl van de autochtone beroepsbevolking op dat moment niet meer dan 7 procent werkloos was. Dit verschil is in de daarop volgende jaren deels weggewerkt door de sterke daling van het werkloosheidspercentage. Vooral bij de Mediterrane groepen is de daling met tweederde zeer sterk te noemen.²⁹ Toch is de werkloosheid onder klassieke allochtonen nog altijd hoger dan onder autochtonen. Vooral jongeren, vrouwen en lager opgeleiden hebben een grotere kans op werkloosheid.

Hoewel er op dit moment met de conjuncturele omslag van 2001 een einde is gekomen aan de werkloosheidsdaling, moet volgens Dagevos (2003:209) tegelijkertijd worden geconstateerd dat de huidige situatie van klassieke allochtonen in vergelijking van die van enkele jaren geleden nog steeds betrekkelijk gunstig is. Opmerkelijk is wel dat bij de Caribische groepen de werkloosheid sterker aan het oplopen is dan bij de Mediterrane groepen. Volgens Dagevos komt dit doordat Turken en Marokkanen overwegend werkzaam zijn in de lagere functieniveaus en dat er juist veel ontslagen vielen onder hoger opgeleide werknemers.

28 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 417

29 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 420-421

**Tabel 2.2 ~ Werkloze beroepsbevolking¹⁾ per etnische groep,
naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, 2002 (%)**

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
Totaal	10	12	14	14	3
Mannen	8	9	14	12	3
Vrouwen	12	16	14	18	4
15-24 jaar	30	27	17	18	7
25-39 jaar	8	9	13	12	3
40-64 jaar	6	9	11	15	3
geen opleiding	#	#	16	15	*
Basisonderwijs	17	18	15	20	6
lbo/mavo	11	14	13	10	4
mbo+	4	6	10	10	3
tweede generatie	15	9	15	14	
Tussengeneratie	10	22	12	11	
Huwelijksmigranten	7	11	12	12	
eerste generatie > 1980	9	12	13	18	
eerste generatie ≤ 1980	5	4	15	15	

1) Deel van de beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar dat geen werk heeft (of werk van minder dan twaalf uur per week), maar wel minstens twaalf uur per week wil werken, hiervoor direct beschikbaar is en bovendien actief op zoek is naar werk.

#: onvoldoende aantallen respondenten

*: categorie wordt in desbetreffend bestand niet onderscheiden

Bron: ISEO/SCP (SPVA'02, gewogen); CBS (EBB'02). Ontleend aan Dagevos (2003)

Funcitieniveau

Tot slot is er ook een gunstige ontwikkeling gaande geweest in het functieniveau. Hoewel vooral de Mediterrane groepen in vergelijking met autochtonen nog veel vaker werkzaam in een beroep op elementair of laag niveau, heeft in de afgelopen vier jaren een aanzienlijke positieverbetering plaats gevonden. Dit is deels een kwestie van cohortvervanging. Jongere en beter opgeleide werknemers zijn in de plaats gekomen van de minder goed opgeleide oudere generatie. Daarnaast is er ook op individueel niveau positieverbetering waar te nemen.³⁰ Cruciale factor hierbij is volgens Dagevos (2003:253) het opleidingsniveau: hoger opgeleiden weten hun positie sneller te verbeteren dan lager opgeleiden.

2.4.3 Inkomenspositie

De inkomenspositie van een huishouden hangt sterk samen met de sociaal-economische categorie van de hoofdkostwinner. Zo gaat een uitkering vaak gepaard met een relatief laag inkomen. Juist deze uitkeringsafhankelijkheid komt vaker voor bij allochtonen dan bij autochtonen. Dit is niet alleen het gevolg van de hoge werkloosheid onder allochtonen, maar ook van het hoge aandeel arbeidsongeschikten. Daarnaast heeft de uitkeringsafhankelijkheid van Surinamers en vooral Antillianen te maken met de vele eenoudergezinnen binnen deze groepen.³¹ Deze uitkeringen zijn bovendien veelal lager dan die van autochtonen, vanwege de koppeling van sommige uitkeringen aan het arbeidsverleden (Veenman, 1997; Snel, 1998).³²

30 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 419

31 Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003), p. 422-423

32 aangehaald door Veenman, J. (2002), p. 93

Naast een lager uitkeringsniveau is ook het netto uurloon bij klassieke allochtonen – en dan vooral bij Mediterrane groepen – lager dan bij autochtonen. Opvallend genoeg nam het verschil in netto-uurlonen in de jaren negentig voor Surinamers en Turken iets af, terwijl het bij de andere groepen enigszins toenam (Veenman, 1999).³³ Positieve ontwikkeling is dat de tweede generatie allochtone huishoudens gemiddeld genomen een hoger inkomen heeft, dan de eerste generatie.³⁴

Tabel 2.3 ~ Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen¹⁾ van particuliere huishoudens met 52 weken inkomen per etnische groep, naar sociaal-economische categorie van hoofdkostwinner, 2000 (x 1000 euro)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
Totaal	15,5	14,6	12,9	13,9	18,5
Actief	17,4	16,7	14,9	15,6	20,1
Pensioen	13,2	14,6	10,9	11,5	16,3
Uitkering	10,3	9,5	9,6	10,3	12,8

1) Om inkomens van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken, wordt het inkomen gecontroleerd voor deze huishoudenskenmerken.

Bron: Regionaal Inkomensonderzoek, CBS (2003)

Ondanks de verbeterde onderwijspositie, de stijgende arbeidsparticipatie, de dalende werkloosheid en een stijgend functieniveau, blijft het inkomen van klassieke allochtonen vooralsnog achter bij autochtonen. Dit geldt voor de Mediterrane groepen echter sterker dan voor de Caribische groepen.

2.4.4 Toekomstverwachting structurele integratie

Het is de verwachting dat de onderwijsprestaties van de tweede generatie in het voortgezet onderwijs in de periode tot 2015 stapsgewijs zullen verbeteren ten opzichte van de allochtone leerlingen uit de jaren negentig. Toch zullen zij volgens Dominquez Martinez en Vreeswijk (2002:78-79) wel een achterstand houden ten opzichte van autochtone leerlingen. De derde generatie, die vanaf het begin van deze eeuw het onderwijs begint binnen te stromen, zal mogelijk wel een sprong voorwaarts maken ten opzicht van hun ouders. Hierbij zal de spreiding in onderwijsprestaties en het niveau van onderwijsdeelname bij Surinamers gaan lijken op die van de autochtonen uit de lagere sociale milieus. De andere groepen zullen echter relatief vaak tot de lage onderwijspresteerders blijven behoren.

Mede als gevolg van het geleidelijk stijgende opleidingsniveau en een grotere arbeidsdeelname van allochtone vrouwen kent het verwachtingspatroon omtrent de arbeidsmarkt- en inkomenspositie van allochtonen een gematigd optimistische toon. Tegenover recessies, export van laagproductieve werkzaamheden en substitutie van arbeid door voortgaande automatisering, staan namelijk verwachtingen over de groeiende 'employability' van allochtonen én – na 2020 – meer structurele tekorten op de arbeidsmarkt als gevolg van de vergrijzing.³⁵

Tot slot verwacht Dagevos (2001:123-124) dat vooral de Surinamers hun arbeidsmarktpositie zullen verbeteren als gevolg van de relatief gunstige positie van de tweede generatie en de tussengeneratie. Dit zal uiteraard een positieve invloed hebben op de inkomenspositie van vooral de werkzame Surinaamse bevolking. Omdat de Mediterrane groepen en de recent gemigreerde Antillianen niet in staat zullen zijn om op korte termijn hun achterstanden in het onderwijs weg te werken, zal de

33 aangehaald door Veenman, J. (2002), p. 93

34 CBS (2003), p. 99

35 Kruisbergen, E. en J. Veenman (2002), p. 107-108

arbeidsmarktpositie van deze groepen in de komende jaren slechts zeer geleidelijk verbeteren. Als gevolg hiervan zal ook de inkomenspositie vooralsnog achterblijven.

2.5 Sociaal-culturele integratie

Integratie kent tevens een sociaal-culturele dimensie. Het gaat dan om de vraag in hoeverre klassieke allochtonen onderdeel zijn van de ontvangende samenleving of dat ze zich daar juist van (blijven) onderscheiden. Hierbij kan bijvoorbeeld gekeken worden naar de sociale contacten, de culturele oriëntaties, de beheersing en het gebruik van de Nederlandse taal en de identificatie met de eigen groep. De verschillende aspecten bepalen dus tezamen de mate van sociaal-culturele integratie (zie tabel 2.4).

Van de klassieke groepen staan volgens Dagevos en Schellingerhout (2003:348-349) vooral de Caribische groepen met beide benen in de Nederlandse samenleving. Nederlands is veelal de moedertaal, de contacten met Nederlanders zijn veelvuldig en intensief, terwijl de afstand ten opzichte van moderne waarden betrekkelijk gering is. Bij Surinamers en Antillianen tendert de integratie dan ook naar meer assimilatie, waarbij tijd en generaties de aanvankelijke verschillen, die toch al niet groot waren, steeds meer doen oplossen.

Heel anders is volgens hen de sociaal-culturele integratie van de Mediterrane groepen. Deze groepen staan tamelijk op zichzelf, waarbij de leden weinig informele contacten met autochtonen hebben. De groepsidentiteit staat dan ook hoog in het vaandel. Toch is er geen sprake van volledig homogene groepen. Zeker op het vlak van moderne opvattingen zijn de verschillen binnen de groepen zeer groot. Deze verschillen komen vooral terug tussen generaties en naar opleidingsniveau. Dagevos (2001:42) merkt hierover op dat de nakomelingen van de eerste generatie Turken en Marokkanen beduidend meer op de Nederlandse samenleving georiënteerd zijn, dan hun ouders.

Tabel 2.4 ~ Sociaal-culturele integratie^{a)}, naar enkele achtergrondkenmerken, 2002

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken
totaal	4,1	4,1	3	2,9
man	4,2	4,2	2,9	2,9
vrouw	4,1	4	3	2,9
maximaal boa	3,8	3,5	2,6	2,6
vbo/mavo	4,1	4,1	3,4	3,1
mbo/havo/vwo	4,3	4,2	3,3	3,2
hbo/wo	4,5	4,6	3,7	3,4
tweede generatie	4,5	4,8	3,7	3,6
tussengeneratie	4,2	4,4	3,2	3,2
huwelijksmigranten	4,1	4	2,9	2,8
eerste generatie > 1980	3,9	3,7	2,7	2,7
eerste generatie ≤ 1980	4	4,3	2,6	2,6

a) gemiddelde scores van hoofden van huishoudens; 1 = geringe mate van sociaal-culturele integratie, 5 = hoge mate van sociaal-culturele integratie

Bron: ISEO/SCP (SPVA'02) SCP bewerking, gewogen. Ontleend aan Dagevos en Schellingerhout (2003)

Hoewel de Caribische groepen een hogere mate van sociaal-culturele integratie kennen dan de Mediterrane groepen, zijn er toch overeenkomstige patronen te zien. Zo stijgt de sociaal-culturele integratie met het opleidingsniveau en generatie. Leden van de tweede generatie staan meer in de Nederlandse samenleving dan de eerste generatie: zij hebben meer contacten met autochtonen, hebben modernere opvattingen en spreken vaker (en beter) de Nederlandse taal.³⁶ Omdat verwacht wordt dat de onderwijsprestaties van de tweede en derde generatie zullen verbeteren, mag tevens de verwachting worden geuit dat ook de sociaal-culturele integratie zal toenemen.

2.6 Besluit structurele en sociaal-culturele integratie

Als gevolg van de wisseling van generaties is de maatschappelijke positie van klassieke allochtonen verbeterd. Toch is de positie van Marokkanen en Turken nog altijd betrekkelijk ongunstig. Verschillende indicatoren wijzen echter op een ontwikkeling in de richting van een toenemende structurele en een toenemende sociaal-culturele integratie. Ook bij Mediterrane groepen zal de sociale en culturele afstand met de wisseling van generaties en een toenemend opleidingsniveau kleiner worden, waardoor de maatschappelijke positie zal verbeteren.

Surinamers en Antillianen bevinden zich daarentegen op geringe sociale en culturele afstand van de Nederlandse samenleving. De maatschappelijke positie van deze groepen (met uitzondering van de recent gemigreerde Antillianen) is dan ook goed te noemen. Vooral Surinamers zijn zowel in sociaal-economische zin als in sociaal-culturele zin, goed geïntegreerd.

De maatschappelijke positie is van belang voor de woningmarkt positie alsmede de locatiebeslissing van klassieke allochtonen. In aansluiting met het ruimtelijke assimilatiemodel mag dan ook verwacht worden dat in eerst instantie met name Surinamers vanuit de concentratiewijken naar het ommeland zullen vertrekken. In het volgende hoofdstuk zal nader ingegaan worden op deze concentratiewijken.

---

36 Dagevos, J. en R. Schellingerhout (2003), p. 321-333

3 Ruimtelijke segregatie en concentratie

Klassieke allochtonen wonen geconcentreerd in de G4. Deze concentraties zijn het resultaat van het verhuisgedrag van klassieke allochtonen. In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op het spreidingspatroon en specifiek op het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen. Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt dat met een toenemende integratie de concentratiewijken plaats moeten maken voor onder meer de suburbane gemeenten. Concentratiewijken vormen dus de basissituatie van waaruit naar verwachting de 'zwarte vlucht' zal plaatsvinden.

Het spreidingspatroon kan bekeken worden aan de hand van twee aspecten van het meer algemene begrip 'spreiding': concentratie en ruimtelijke segregatie. Hoewel deze aspecten verschillende betekenissen hebben³⁷, worden ze in dit onderzoek als volgt opgevat:

Concentratie: wanneer in een bepaald gebied het percentage bewoners dat tot een bepaalde allochtone herkomstgroep behoort groter is, dan het aandeel van die groep in de totale populatie waaraan wordt gerefereerd.

Segregatie: wanneer bepaalde bevolkingsgroepen ten opzichte van elkaar of ten opzichte van de referentiegroep, in een bepaalde mate gescheiden van elkaar leven (sociale segregatie). In dit onderzoek zal uitgegaan worden van de meer neutrale statistische betekenis. Het gaat dan om ruimtelijke segregatie, waarbij de spreiding van een groep over delen van een gebied wordt afgezet tegen de spreiding van andere groepen of van de overige bevolking.

Wanneer over ruimtelijke concentratie wordt gesproken, gaat het volgens Belier e.a. (1994:151) veelal om de ongelijkmatige spreiding van bevolkingscategorieën binnen één gemeente. Ook in dit onderzoek zal hier de nadruk op liggen. Uiteraard kan bij ruimtelijke concentratie naast etniciteit ook onderscheid gemaakt worden naar opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie en bijvoorbeeld inkomen. In feite kan de concentratie van etnische groepen niet los worden gezien van de concentratie van lage inkomensgroepen en lage opleidingscategorieën. Uit diverse onderzoeken is namelijk gebleken dat concentratiewijken doorgaans ook achterstandswijken zijn (zie bijvoorbeeld Tesser e.a., 1995; Snel en Burgers, 2000; Dagevos, 2001; Ministerie van VROM, 2004).

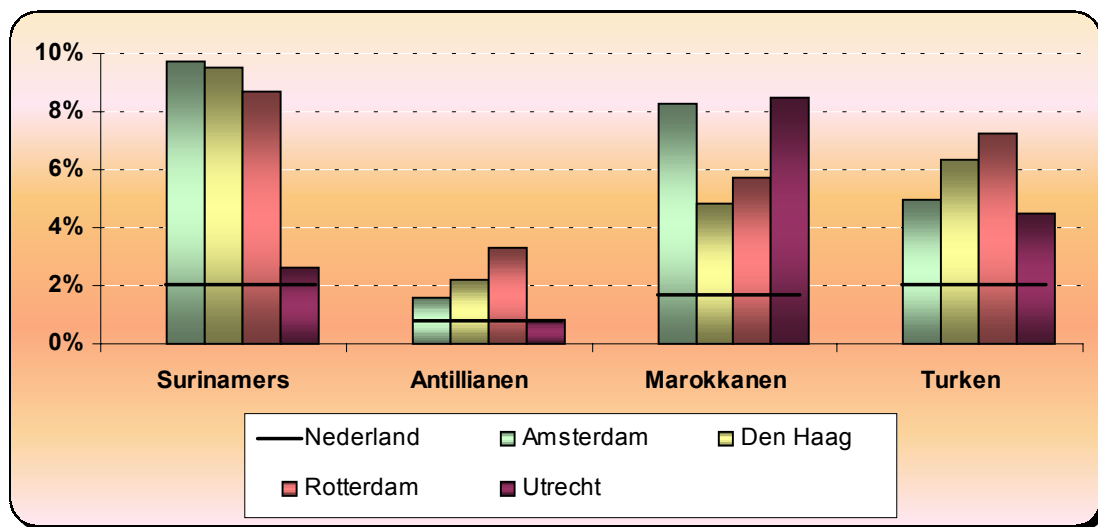
37 Tesser, P.M.T. e.a. (1995), p. 38-39, 62

3.1 Spreiding klassieke allochtonen

In Nederland is sprake van een ongelijkmatige spreiding van klassieke allochtonen. Maar liefst tweederde van de klassieke allochtonen is in het westen van Nederland (provincies Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland) woonachtig. De klassieke allochtonen zijn hierbij in sterke mate gevestigd in de vier grote steden in West Nederland. Waar van de autochtone bevolking slechts 9 procent in de G4 gevestigd is, ligt dit voor de klassieke allochtonen vele malen hoger. Ruim 44 procent van de klassieke allochtonen woonde in één van de G4. Met name Surinamers zijn veelal gevestigd in de G4 (55 procent).³⁸ Deze laatste groep kent vooral een sterke concentratie in Amsterdam. Marokkanen zijn juist het sterkst geconcentreerd in Utrecht, terwijl de sterkste concentratie Antillianen en Turken te vinden is in Rotterdam (zie bijlage 2).

Figuur 3.1 ~ Concentratie klassieke allochtonen in de G4 (bevolkingsaandeel in G4 in vergelijking met aandeel in de totale Nederlandse bevolking), per etnische groep, 2003

Bron: CBS Statline en VOIS

Ook binnen de vier grote steden zijn concentraties te vinden van klassieke allochtonen, wat in feite een ongelijkmatige spreiding impliceert. Deze ongelijkmatige spreiding van bevolkingsgroepen over de stad als geheel, kan gemeten worden met een segregatie-index. Deze index geeft het percentage aan dat zou moeten verhuizen om een evenredige verdeling van bewoners te bereiken (zodat de aandelen in de subgebieden overeenkomen met het aandeel in de stad als geheel). De index wordt daarom ook wel de 'displacement'-index genoemd.³⁹

De formule van de segregatie-index is als volgt:

$$DI = 0.5 \times \sum_{i=1}^n \left| \frac{x_i \times 100}{x} - \frac{y_i \times 100}{y} \right|$$

waarin: x_i = aantal van een bevolkingsgroep dat in wijk i woont; x = aantal van een bevolkingsgroep dat in de desbetreffende stad woont; y_i = aantal van de referentiegroep dat in wijk i woont; y = aantal van de referentiegroep dat in desbetreffende stad woont.

38 CBS Statline en VOIS, 2003

39 Laan Bouma-Doff, W. van der (2004), p. 10-11

Wanneer er sprake is van een volledig gelijkmatige ruimtelijke spreiding van klassieke allochtonen (hun aandeel is in alle subgebieden even hoog⁴⁰), dan is de index waarde 0. Wanneer de index een waarde heeft van 100, is er sprake van het andere uiterste, en wel van een volkomen ongelijkmatige spreiding ofwel volledige ruimtelijke segregatie.

De segregatie-index mist echter belangrijke dimensies van segregatie. Volgens Massey en Denton (1988) kent segregatie namelijk vijf aspecten: een evenredige verdeling, de mogelijkheid van interactie met de meerderheidsgroep, de concentratiedichtheid, clustering en de nabijheid van een stedelijke kern.⁴¹ De segregatie-index meet dus slechts één aspect: de (on)evenredige verdeling. Omdat dit laatste centraal staat in dit hoofdstuk, is de segregatie-index een goede maatstaf. Maar wanneer er wordt gesproken over segregatie, is het goed voor ogen te houden dat hiermee slechts één dimensie van segregatie wordt gemeten.

Tabel 3.1 ~ Segregatie-indices klassieke allochtonen voor de G4, 2003

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken
Amsterdam	33	35	40	42
Den Haag	34	28	48	51
Rotterdam	22	30	40	45
Utrecht	22	16	43	42

Bron: CBS; Ontleend aan Van der Laan Bouma-Doff (2004)

Hoewel later zal blijken dat de klassieke allochtonen ook binnenstedelijk geconcentreerd wonen, volgt uit de segregatie-indices dat de ruimtelijke segregatie van klassieke allochtonen in Nederland laag tot gematigd is. Een segregatie index van 30 of lager betekent een lage segregatie, tussen de 30 en 60 een gematigde segregatie en boven de 60 een hoge mate van segregatie (Kantrowitz, 1973).⁴² Hoe dan ook, van de vier grote steden is Den Haag het sterkst gesegregeerd en Utrecht het minst gesegregeerd. Opmerkelijk is dat de Mediterrane groepen een sterkere segregatie kennen dan de Caribische groepen. De Mediterrane groepen zijn het sterkst gesegregeerd in Den Haag. Van de Turken zou zelfs de helft moeten verhuizen om een evenredige verdeling te krijgen. Binnen de G4 blijken de Caribische groepen vooral in Amsterdam gesegregeerd te wonen.

3.2 Ontwikkelingen in de segregatie en concentratie van klassieke allochtonen

Vaak wordt aangenomen dat de segregatie van etnische minderheden zal afnemen, wanneer de mate van integratie toeneemt. In feite is dit de gedachtegang vanuit de assimilatietheorieën. Ondanks de verbeterde maatschappelijke positie zijn de segregatie-indices in de G4 voor etnische minderheidsgroepen, waartoe ook de klassieke allochtonen behoren, in de afgelopen twintig jaar min of meer stabiel gebleven (Van Kempen e.a., 2000; Martens en Weijers, 2000; Vreeswijk e.a., 2002; Bolt e.a., 2002).⁴³ Toch hoeft dit niet in tegenspraak te zijn met de assimilatietheorieën. De segregatie-index meet immers maar één segregatie-aspect. Bovendien heeft de segregatie-index betrekking op

40 Vaak wordt in onderzoeken niet vermeld op welk binnenstedelijk niveau (denk bijvoorbeeld aan postcodegebieden of stadsdelen) de segregatie is gemeten. Vandaar dat hier wordt gesproken over subgebieden.

41 aangehaald door Howenstine, E. (1996), p. 40

42 Laan Bouma-Doff, W. van der (nog te verschijnen), p. 4

43 aangehaald door Borgman, G., e.a. (2002), p. 19

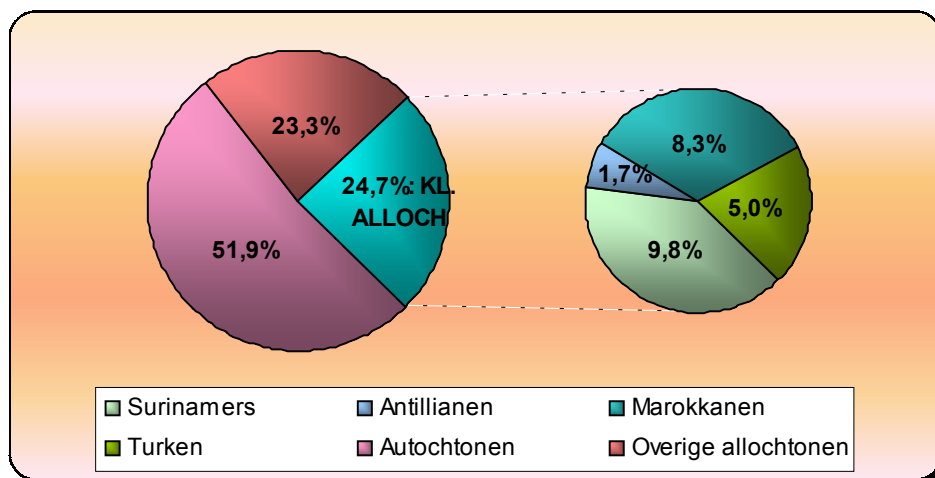
'standen' en niet op 'stromen'. Stabiele segregatie-indices betekenen in geen geval dat allochtonen vast zitten in de grote steden. Het is dus niet uitgesloten dat de allochtonen met een langere verblijfsduur in de loop van de tijd minder gesegregeerd zijn gaan wonen. Zo is uit onderzoek van Uunk en Dominquez Martinez (2002:46) gebleken dat per saldo meer allochtonen de concentratiewijken verlaten, dan de wijk binnenkomen. Dat de segregatie desondanks niet is afgenomen, kan te maken hebben met de tussentijdse vestiging van nieuwkomers.

Er valt dan ook wel degelijk dynamiek te zien in de spreidings- en concentratiepatronen van klassieke allochtonen. Zeker in Amsterdam en Utrecht is er volgens Bolt en Van Kempen (2000:14-21) duidelijk sprake van een verplaatsing van etnische concentraties van vooroorlogse naar vroeg-naoorlogse woongebieden. Ook wanneer gekeken wordt naar de segregatie van de verschillende klassieke allochtonengroepen in de grote steden, blijken de concentraties niet stabiel te zijn. Zo komt in de analyse van Martens en Weijers (2000) naar voren dat de concentratie van de Surinaamse bevolking in de G4 afneemt.⁴⁴

3.3 Spreiding klassieke allochtonen in Amsterdam: stadsdelen

Een kwart van alle klassieke allochtonen in Nederland, woont in Amsterdam. Van de 736.045 inwoners die Amsterdam telt, behoorde in 2003 24,7 procent tot de klassieke allochtonen (zie bijlage 1). De verwachting is dat dit percentage in de toekomst nog verder zal toenemen. Wel zal de samenstelling van de klassieke groep veranderen. Waar nu nog de Surinamers de grootste klassieke allochtonengroep vormen, zal deze positie in de toekomst ingenomen worden door de Marokkanen.⁴⁵

Figuur 3.2 ~ Bevolkingssamenstelling Amsterdam, 2003

Bron: O&S Amsterdam

Volgens de segregatie-indices (zie tabel 3.1) zijn de klassieke allochtonen niet gelijkmatig verspreid over de subgebieden in Amsterdam. Deze ongelijkmatige spreiding is sterker bij de Mediterrane groepen, dan bij de Caribische groepen, waarbij de Surinamers het minst gesegregeerd wonen. Dat Surinamers minder gesegregeerd wonen dan Turken en Marokkanen is in feite in overeenstemming met het ruimtelijke assimilatiemodel (zie ook paragraaf 4.3). Deze stelt immers dat de mate van segregatie af zal nemen, naarmate de integratie toeneemt. En gebleken is dat de Surinamers meer geïntegreerd zijn (zowel in structurele als in sociaal culturele zin), dan de Mediterrane groepen.

44 ibidem

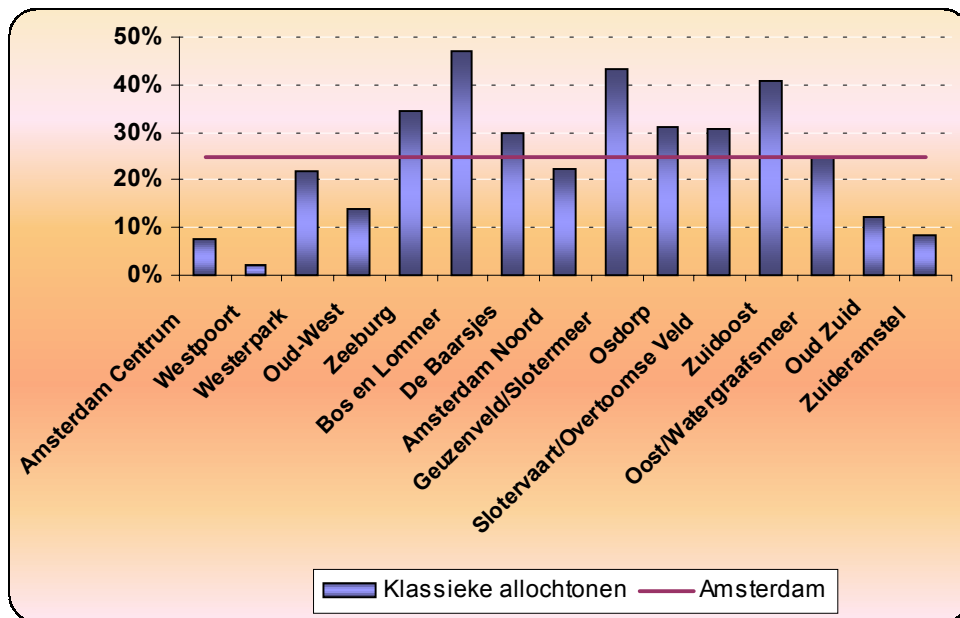
45 O&S Amsterdam (2003b), p. 43 & 81

In Amsterdam is het segregatiepatroon van de vooroorlogse naar de vroeg-naoorlogse woongebieden verschoven. Concreet gezegd heeft dit tot een verschuiving geleid van de binnenstad naar de meer recent gebouwde wijken, onder meer in Amsterdam West.⁴⁶ Dynamiek is ook te zien in de segregatie van de afzonderlijke klassieke allochtonengroepen in Amsterdam. Zo zijn de Turken en Marokkanen in de periode 1998-2003 volgens Van der Laan Bouma-Doff (2004:14-17) iets meer gesegregeerd gaan wonen. In diezelfde periode vertoonde de segregatie van Antillianen juist een licht dalende trend, terwijl de segregatie van Surinamers redelijk stabiel is gebleven.

De ongelijkmatige spreiding binnen Amsterdam zegt uiteraard nog niets over de locaties in Amsterdam waar de klassieke allochtonen geconcentreerd zijn. Deze binnenstedelijke concentratie zal hier op het niveau van stadsdelen bekeken worden en in de volgende paragraaf op het niveau van buurtcombinaties. Bij de bepaling van concentraties zal gebruik worden gemaakt van de reeds gegeven concentratie-definitie. Van concentratie in stadsdeel X is dus pas sprake wanneer het percentage klassieke allochtonen in de bevolking van stadsdeel X boven het percentage klassieke allochtonen in de bevolking van Amsterdam uitkomt (namelijk 24,7 procent).

Figuur 3.3 ~ Concentratie klassieke allochtonen in de stadsdelen, 2003

Bron: O&S Amsterdam

De mate van concentratie verschilt behoorlijk tussen de stadsdelen. Uitschieters met een bovengemiddeld aandeel klassieke allochtonen in de bevolking, vormen de stadsdelen Bos en Lommer, Geuzenveld/Slotermeer en Zuidoost. Uitschieters richting de andere kant (waar relatief gezien weinig klassieke allochtonen wonen), zijn de stadsdelen Zuideramstel, Amsterdam Centrum en Westpoort. Wanneer het stedelijke gemiddelde een indexwaarde krijgt van 100, kan een index geconstrueerd worden, die de mate van concentratie duidelijk weergeeft.

46 Musterd, S. en W. Ostendorf (1996), p. 128

Tabel 3.2 ~ Concentratie index^{a)} voor de Stadsdelen, 2003

Stadsdeel	Index	Stadsdeel	Index
Bos en Lommer	189,7	Amsterdam Noord	89,5
Geuzenveld/Slotermeer	174,5	Westerpark	87,5
Zuidoost	165,5	Oud West	55,5
Zeeburg	138,8	Oud Zuid	48,5
Osdorp	125,3	Zuideramstel	33,4
Slotervaart/Overtoomse Veld	123,6	Amsterdam Centrum	30,5
De Baarsjes	120	Westpoort	8,6
Oost/Watergraafsmeer	99,6		

a) Amsterdam = 100

Bron: O&S Amsterdam

De klassieke allochtonen zijn in verschillende stadsdelen geconcentreerd (zie figuur 3.4). Zo zijn de Caribische groepen vooral geconcentreerd in Zuidoost, terwijl de Turken en Marokkanen met name in de westelijke stadsdelen van Amsterdam geconcentreerd zijn. Opvallend genoeg vertoont het vestigingspatroon van Marokkanen en Turken veel overeenkomsten. Daar waar naar verhouding veel Turken gehuisvest zijn, wonen ook relatief veel Marokkanen. Bij de Caribische groepen is dit minder het geval (verg. Belier e.a., 1995). Tot slot zijn de Caribische groepen gelijkmatiger over de stad verspreid (concentraties van deze groepen komen in feite alleen voor in Amsterdam Zuidoost), dan de Mediterrane groepen. Al eerder bleek dit uit de segregatiecijfers van Amsterdam.

3.4 Spreiding klassieke allochtonen in Amsterdam: buurtcombinaties

Niet alleen op stadsdeelniveau maar ook op het niveau van buurtcombinaties is er sprake van geconcentreerd wonen. Deze buurtcombinaties kunnen ingedeeld worden in geconcentreerde, gemengde en laag geconcentreerde wijken. Dit resulteert in de volgende drie wijktyperingen: C-wijken (geconcentreerde wijken), G-wijken (gemengde wijken) en L-wijken (laag geconcentreerde wijken). Op welke wijze deze indeling geschiedt, zal in de volgende subparagraaf uiteengezet worden.

3.4.1 Definitie concentratiewijken

De definitie van een concentratiewijk is voor een groot deel een subjectieve kwestie.⁴⁷ In bestaande studies naar etnische concentratie en segregatie wordt uitgegaan van een absolute maat (Tesser, 1995) of van een relatieve maat (Verweij en Goezinne, 1996) van etnische concentratie. In recente studies wordt ook een combinatie van deze twee maten gehanteerd (Uunk en Dominquez Martinez, 2002; Van der Laan Bouma-Doff, 2004). Absolute maten leggen de grens voor een concentratiewijk bij een bepaald aandeel allochtonen in de wijk. Zo worden in Tesser e.a. (1995) wijken met meer dan 30 procent allochtonen als concentratiewijken bestempeld. Een relatieve maat voor etnische concentratie gaat uit van een afwijking van bepaalde wijken ten opzichte van het stedelijke gemiddelde. Soms wordt hiervoor een afwijking van het gemiddelde genomen, soms een afwijking in standaarddeviaties (zie bijvoorbeeld Verweij en Goezinne, 1996; Deurloo en Musterd, 1997).

Beide maten hebben volgens Uunk en Dominquez Martinez (2002:93-94) zo hun voor- en nadelen. Een absolute maat heeft als voordeel dat wijken die sterk afwijken van het stedelijk gemiddelde, maar waar het aandeel allochtonen in de bevolking klein is, niet meegeteld worden als concentratiewijken. Hieruit volgt echter tevens het nadeel dat er geen rekening gehouden wordt met de gemiddelde mate van etnische concentratie in een gemeente. Dit levert vooral in grote steden veel concentratiewijken

47 Uunk, W. en S. Dominquez Martinez (2002), 93

op, terwijl die wijken feitelijk rond het stedelijk gemiddelde liggen. Met een relatieve maat wordt dit probleem ondervangen. Daarnaast bestaat er ook een meer inhoudelijke reden voor het hanteren van een relatieve maat voor etnische concentratie, welke is gelegen in de perceptie van mensen. De kwalificatie van een wijk is gebaseerd op een vergelijking van de desbetreffende wijk met andere wijken in de gemeente. Zo worden 'zwarte' wijken en 'witte' wijken relatief ten opzichte van andere wijken gekwalificeerd. Bovendien wordt het begrip etnische concentratie in de sociaal-wetenschappelijke literatuur veelal als een relatief fenomeen beschouwd. Eerder bleek dit al uit de gehanteerde concentratie definitie waarbij etnische concentratie wordt opgevat als de oververtegenwoordiging van een bepaalde bevolkingscategorie onder de bewoners van delen (meestal wijken) van een woongebied (meestal een gemeente).

In dit onderzoek zal dan ook gebruik gemaakt worden van de relatieve maat van etnische concentratie. In navolging van Uunk en Dominquez (2002) wordt een wijk als een concentratiewijk bestempeld wanneer in deze wijk het aandeel klassieke allochtonen minimaal eenderde groter is dan het aandeel klassieke allochtonen in de gemeente waartoe deze wijk behoort.⁴⁸ Er wordt dus geen gebruik gemaakt van de afwijking in standaarddeviatie, omdat deze ervoor zorgt dat in elke gemeente ongeveer een gelijk aandeel concentratiewijken bestaat. Het relatieve criterium van eenderde aandeel allochtonen meer dan het gemeentelijke aandeel allochtonen berust op de empirische verdeling van de afwijking van wijken ten opzichte van het stedelijke gemiddelde.⁴⁹

Naast concentratiewijken worden ook laag geconcentreerde en gemengde wijken onderscheiden. Laag geconcentreerde wijken zijn wijken waar het aandeel klassieke allochtonen in de wijk minimaal eenderde onder het gemiddelde van het aandeel klassieke allochtonen in de gemeente ligt. Alle overige wijken worden tot de gemengde wijken gerekend.

3.4.2 Concentratiewijken in Amsterdam

In Amsterdam behoort bijna een kwart van de bevolking tot de klassieke allochtonen. In overeenstemming met de hiervoor geformuleerde definitie, wordt een wijk als een concentratiewijk bestempeld wanneer de klassieke allochtonen tenminste 32,9 [$24,7 + (24,7/3)$] procent vormen van de bevolking in die wijk. Een laag geconcentreerde wijk is daarentegen een wijk waarin het aandeel klassieke allochtonen ruim onder het aandeel van de klassieke allochtonen in de hele stad ligt. De grens is op 16,5 procent [$24,7 - (24,7/3)$] gesteld. Alles wat niet als een concentratiewijk of als een laag geconcentreerde wijk bestempeld kan worden, wordt tot de gemengde wijken gerekend. Een overzicht van het aandeel klassieke allochtonen in alle stadsdelen en buurtcombinaties, alsmede de bijbehorende 'wijktypering', is te vinden in bijlage 3. In deze bijlage zijn dezelfde soort gegevens opgenomen voor het jaar 1995, om zo ook de ontwikkeling te kunnen weergeven.

In Amsterdam zijn 19 geconcentreerde buurtcombinaties te vinden. Procentueel betekent dit dat 20 procent van alle buurtcombinaties concentratiewijken zijn. In vier buurtcombinaties behoort zelfs meer dan de helft van de bevolking tot de klassieke allochtonen. Uitschieter hierbij is de buurtcombinatie De Kolenkit in stadsdeel Bos en Lommer, waar maar liefst 65 procent van de bevolking tot de klassieke allochtonen behoort. De meeste concentratiewijken zijn logischerwijze te vinden in de stadsdelen met een bovenstedelijk aandeel klassiek allochtonen. Toch zijn er ook concentratiewijken te vinden in de

---

48 Uunk en Dominquez Martinez (2002) hebben in het onderzoek zowel gebruik gemaakt van een relatief als absoluut criterium. Voor dit onderzoek was de hantering van een relatief criterium echter afdoende.

49 Uunk, W. en S. Dominquez Martinez (2002), p. 93

stadsdelen Oost/Watergraafsmeer en Amsterdam Noord, waar in vergelijking met het stedelijke gemiddelde niet veel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen wonen.

Daarnaast telt Amsterdam 23 gemengde wijken en 52 laag geconcentreerde wijken. Laag geconcentreerd hoeft overigens niet te betekenen dat de wijk als 'wit' te bestempelen is.⁵⁰ Slechts één derde van de laag geconcentreerde wijken blijkt namelijk tot de zogenaamde 'witte wijken' te behoren, alwaar een bovengemiddeld autochtonen woonachtig is. Opvallend genoeg zijn ook in de stadsdelen waar verhoudingsgewijs veel klassieke allochtonen wonen, 'witte enclaves' te vinden.

Eerder is al geconstateerd dat de segregatie min of meer stabiel is gebleven. Hoewel 14 buurtcombinaties in de periode 1995-2003 een andere wijktypering hebben gekregen, blijkt dat in een groot deel van deze wijken het percentage klassieke allochtonen al in de buurt lag van de in 1995 dan wel in 2003 bepaalde grenzen voor de wijktypering. Daarnaast is het aantal concentratiewijken in de loop van de jaren nauwelijks veranderd. Wel is de mate van concentratie met name in de huidige concentratiewijken sterk toegenomen.⁵¹ Opvallend genoeg is het aantal laag geconcentreerde wijken toegenomen (van 40 stuks in 1995 naar 52 in 2003). Bovendien zijn de laag geconcentreerde wijken voor het overgrote deel in de afgelopen jaren minder geconcentreerd geworden.

Ook voor de afzonderlijke etnische groepen is het concentratiepatroon aan veranderingen onderhevig, wat geïllustreerd wordt in figuur 3.5. Hieruit volgt bovendien dat nieuwe concentraties in 2003 zich vooral voordoen in de nabijheid van oudere concentraties.

3.4.3 Bevolking in de drie wijktypen

De bevolking in de concentratiewijken wordt logischerwijze gekenmerkt door een bovengemiddeld aandeel klassieke allochtonen. Van de klassieke allochtonen woonde in 2003 meer dan de helft in een concentratiewijk, tegenover 20 procent van de autochtonen. Van de Turkse bevolking was zelfs bijna tweederde woonachtig in een concentratiewijk. In de andere twee wijktypen is dit beeld precies omgekeerd.⁵²

Hoewel alle concentratiewijken met elkaar gemeen hebben dat er relatief weinig autochtonen wonen, zijn er onderling wel verschillen in de bevolkingssamenstelling van de verschillende concentratiewijken. Dit komt onder meer tot uiting in de relatief sterke concentratie van de Mediterrane groepen in Amsterdam-West en een sterke concentratie van de Caribische groepen in stadsdeel Zuidoost. Met de Stadsmonitor kunnen deze concentraties op een nog lager schaalniveau bekeken worden, en wel op het 6 cijferige postcode niveau (zie bijlage 15). Ook hier blijkt te gelden dat waar Turken en Marokkanen een groot deel uitmaken van de bevolking, er relatief weinig Surinamers en Antillianen wonen. Andersom geldt dit patroon ook. Deze binnenstedelijke concentratiepatronen bevestigen in feite de aanwezigheid van segregatie.

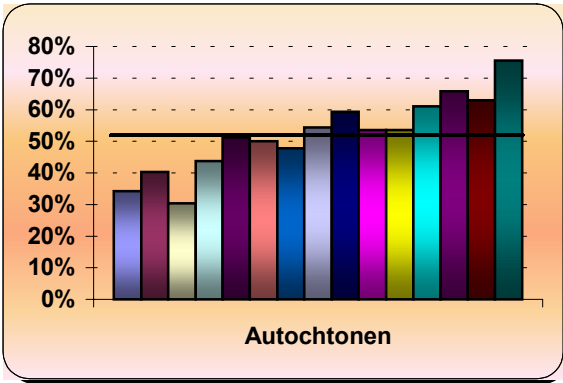
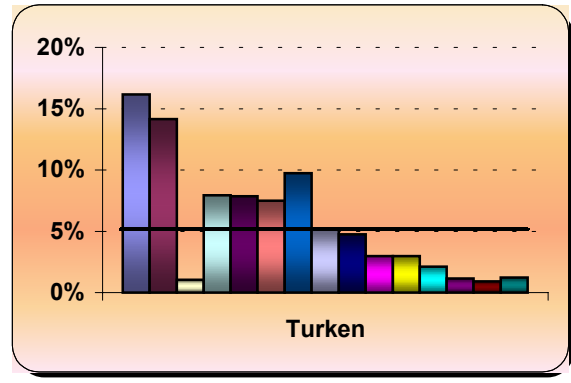
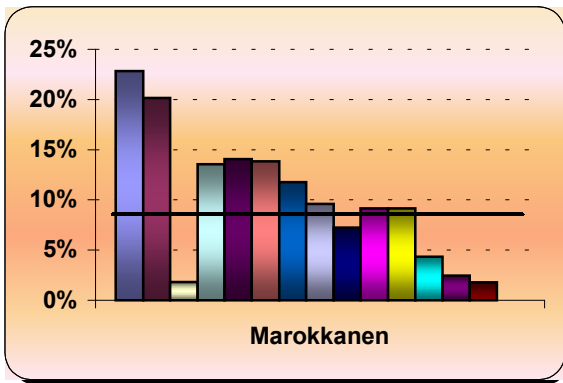
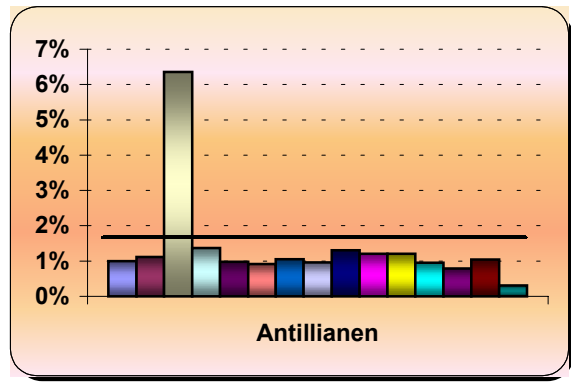
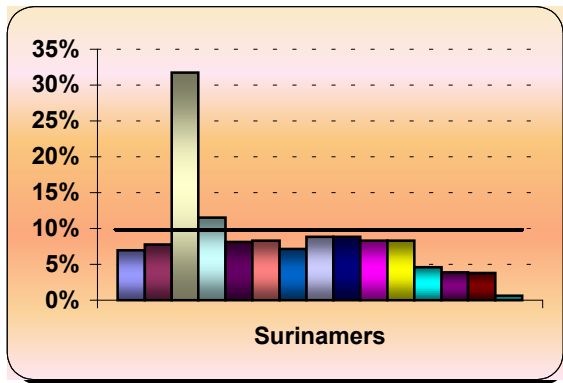
50 Een 'witte wijk' is een buurtcombinatie met een bovengemiddeld aandeel autochtonen. Bij hantering van de methode zoals gebruikt bij de bepaling van concentratiewijken, volgt dat een buurtcombinatie als een 'witte wijk' gezien kan worden als minimaal 69,2 procent [$51,9 + (51,9/3)$] van de bevolking in de buurtcombinatie autochtoon is.

51 In de periode 1995-2003 is het aandeel klassieke allochtonen in de stad met 2,7 procentpunten toegenomen. Een sterke toename is hier gedefinieerd als twee keer de stedelijke toename in die periode.

52 O&S Amsterdam, 2003

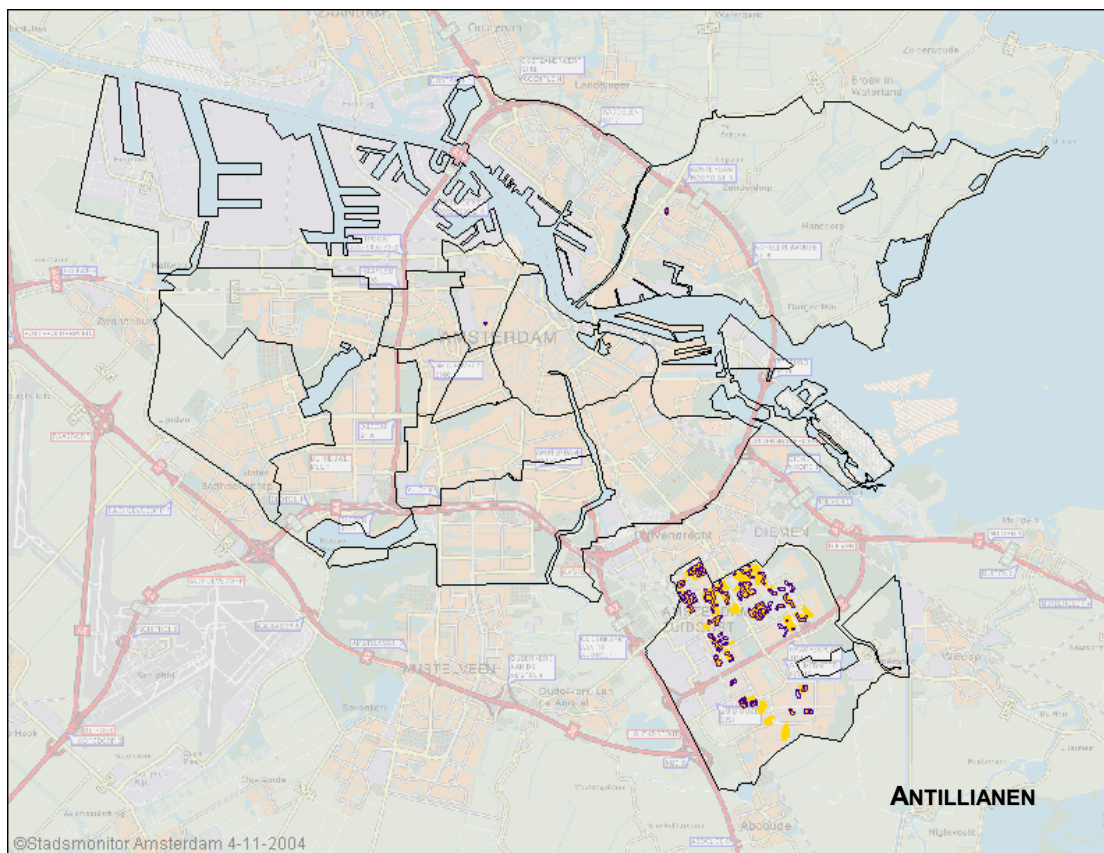
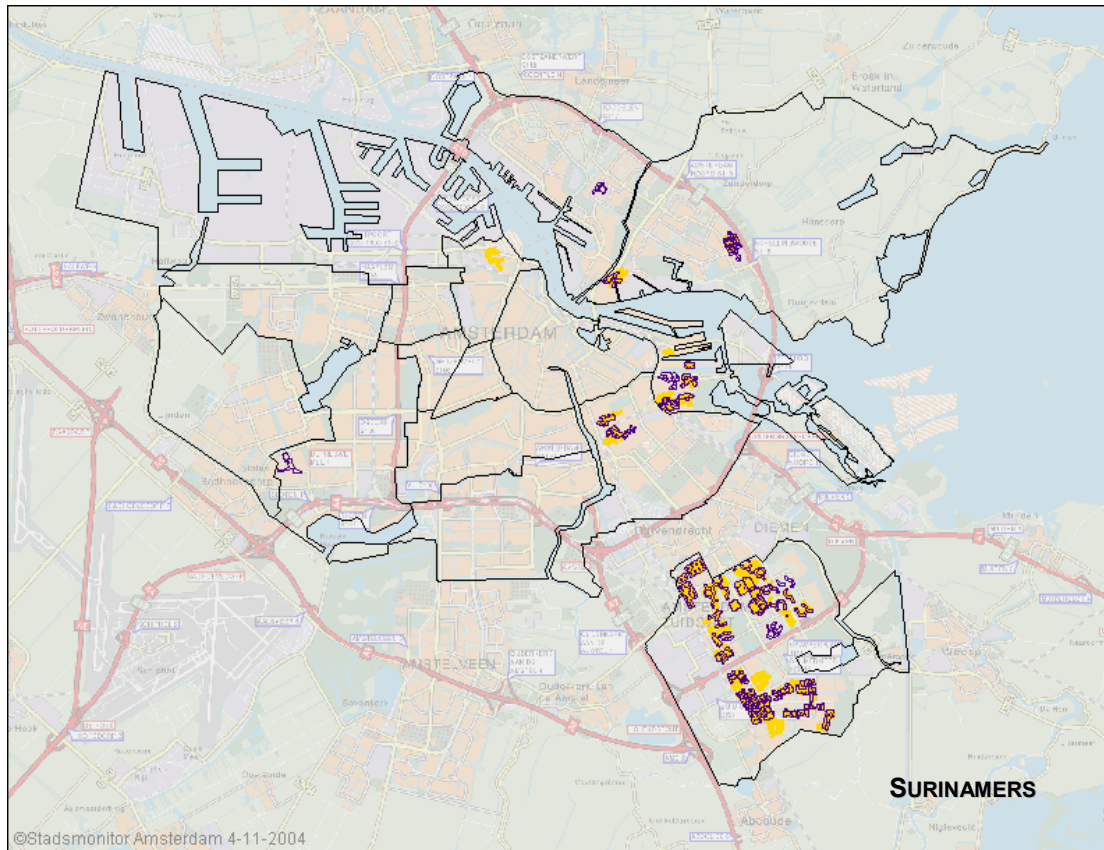
Figuur 3.4 ~ Concentratie in de stadsdelen, per etnische groep, 2003

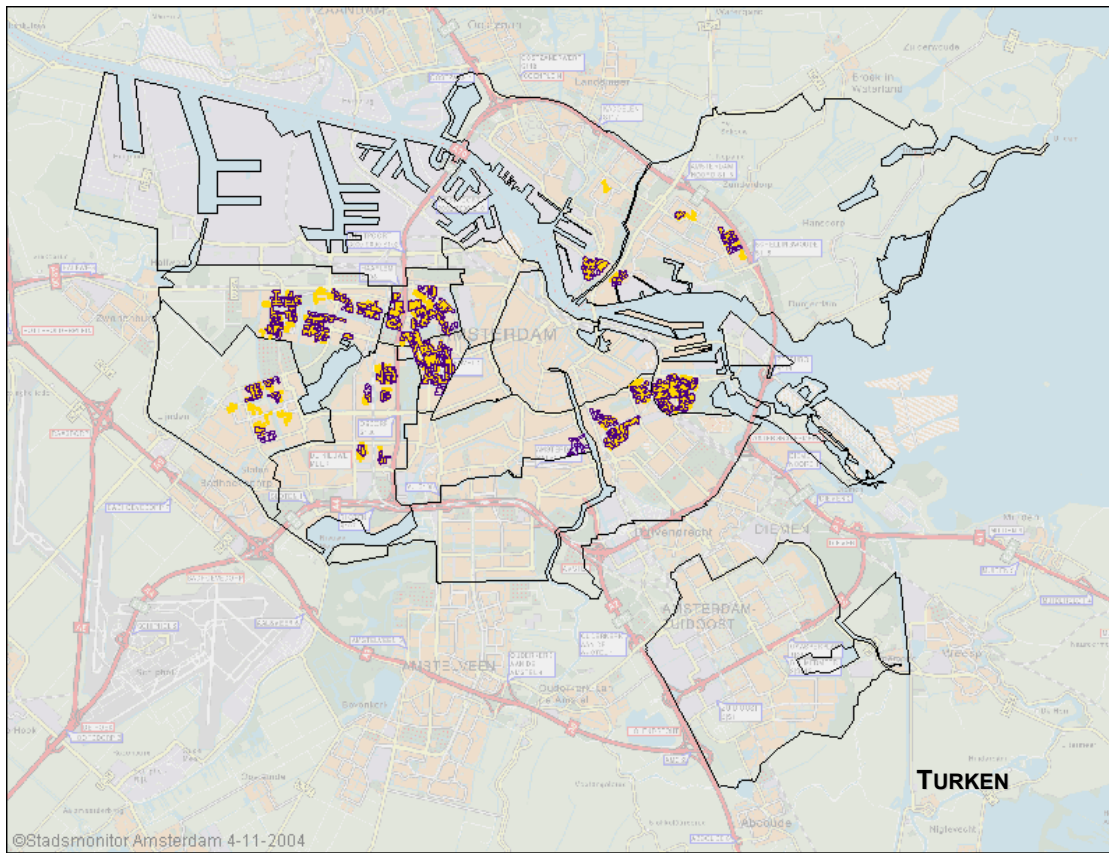
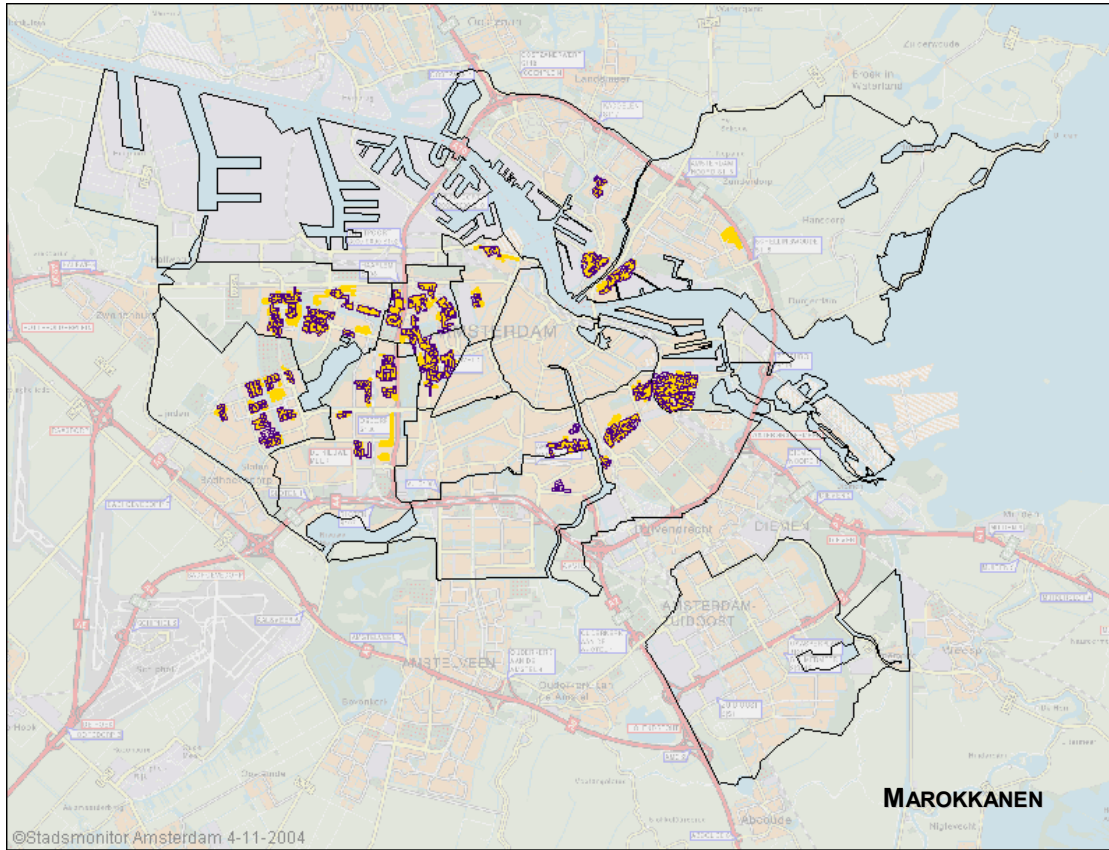

Bron: O&S Amsterdam

Figuur 3.5 ~ Concentratie van klassieke allochtonen in Amsterdam (2003: geel; 2000: blauw omlijnd)

Hoewel in bepaalde buurtcombinaties hoge concentraties van Surinamers en Marokkanen te vinden zijn, betekent dit niet dat dit ook daadwerkelijk etnisch-homogene wijken zijn. In Van der Laan Bouma-Doff (2004:10) wordt een wijk als etnisch-homogeen bestempeld als minimaal eenderde van de bevolking tot een bepaalde bevolkingsgroep behoort. Hoewel deze definitie impliceert dat ook zogenaamde 'witte wijken' te bestempelen zijn als etnisch-homogene wijken, zal hier alleen gekeken worden naar de oververtegenwoordiging van een klassieke allochtonengroep in de bevolking van een buurtcombinatie. In Amsterdam kunnen de drie buurtcombinaties Bijlmer Centrum, Bijlmer Oost en De Kolenkit tot etnisch-homogene wijken gerekend worden. Op het aantal van 94 buurtcombinaties, is dit klein. Deze conclusie sluit aan bij Van der Laan Bouma-Doff (2004:10), die stelt dat een zeer klein deel van de postcodegebieden in Amsterdam een oververtegenwoordiging kent van een bepaalde bevolkingsgroep. Ook Tesser e.a. (1995) komen tot de conclusie dat etnisch-homogene gebieden zeldzaam zijn in de Nederlandse steden, ook op lagere schaalniveaus. Zij hebben de indruk dat in Amsterdam binnen de wijken gemengd wordt gewoond.⁵³ Wanneer echter gekeken wordt naar de concentratie van Caribische en Mediterrane groepen, blijken er meer wijken te zijn waar deze twee groepen dominant zijn. Zo vormen de Mediterrane groepen ten minste eenderde van de bevolking in 8 wijken, terwijl dat bij de Caribische groepen in 4 wijken het geval is.⁵⁴

3.5 Besluit ruimtelijke segregatie en concentratie

Aangetoond is dat klassieke allochtonen geconcentreerd in de grote steden wonen. De huidige concentraties zijn in feite het resultaat van het verhuisgedrag van allochtone huishoudens. De verwachting is dat de concentratie van allochtonen in de toekomst verder zal toenemen. Volgens Dominquez Martinez en Vreeswijk (2002:50) zal dit zowel het geval zijn in de concentratiewijken, als in de tot nu toe overwegend 'witte' wijken. De vraag is echter of dit laatste ook voor Amsterdam opgaat, omdat in deze stad de laag geconcentreerde wijken steeds minder geconcentreerd zijn geworden. Desondanks zijn de segregatie-indices in de afgelopen jaren wel min of meer stabiel gebleven. Dit impliceert echter niet dat de meer geïntegreerde klassieke allochtonen geen kans hebben gezien om de concentratiewijken te verlaten.

Zoals gezegd vormen de concentratiewijken de basissituatie van waaruit naar verwachting de 'zwarte vlucht' zal plaatsvinden. In welke mate zo'n suburbanisatiestroom optreedt of zal optreden, hangt af van de factoren die invloed hebben op de locatiebeslissing. Hierover meer in het volgende hoofdstuk.

---

53 aangehaald door Bolt, G. en R. van Kempen (2000), p. 15

54 Van deze groepen wordt veel aangenomen dat ze overeenkomstige kenmerken hebben. Hierdoor is het gerechtvaardigd om de concentratie te bekijken voor de groepen als geheel. De wijken zijn dan echter niet mono-etnisch te noemen, daar twee etnische groepen te samen de bevolkingssamenstelling in de wijk domineren.

4 De locatiekeuze

In het voorgaande hoofdstuk is ingegaan op het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen. Of de klassieke allochtonen de G4 zullen verlaten is afhankelijk van de locatiekeuze in het verhuisgedrag. De locatiekeuze is dan ook het bepalende element in de totstandkoming van de 'zwarte vlucht'. Want worden suburbane locaties met een toenemende integratie nu belangrijker voor allochtonen dan de concentratiewijken in de grote steden, zoals het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt?

Deze vraag zal uitgewerkt worden aan de hand van de levensloopbenadering. Door de factoren die invloed hebben op de locatiebeslissing nader te bekijken, kan niet alleen inzicht worden gekregen in de vraag waarom het concentratiepatroon is zoals het is, maar ook in de mogelijke oorzaken van de 'zwarte vlucht'.

4.1 Locatiebeslissing volgens de levensloopbenadering

In de literatuur met betrekking tot de migratie en residentiële mobiliteit bestaan drie benaderingen, respectievelijk de life cycle-, de leefstijl- en de aanbodkant benadering, welke gerelateerd zijn aan de locatiebeslissing. Vooral de life cycle-benadering is lange tijd dominant geweest in de verhuisliteratuur. Toch hebben ook de andere benaderingen invloed op de uiteindelijke locatiebeslissing. Beter is dan ook om niet uit te gaan van één van deze benaderingen, maar de verklaring te zoeken in de levensloopbenadering, waarin deze drie benaderingen geïntegreerd zijn.⁵⁵ De levensloop wordt hierbij door Runyan (1984) als volgt gedefinieerd⁵⁶:

“the sequence of events and experiences in a life from birth until death and the chain of personal states and encountered situations which influence and are influenced by this sequence of events”.

Het keuzegedrag hangt dus af van de specifieke persoonlijke omstandigheden, de persoonlijke ervaringen en gebeurtenissen uit het verleden, alsmede de context waarin de keuzes gemaakt worden. De levensloop is hiermee breder dan de life-cycle, waarin het verhuisgedrag vooral wordt verklaard aan de hand van veranderingen in de huishoudenssamenstelling.

De verschillende levensloopfactoren hebben tezamen invloed (gehad) op het urbaan georiënteerde locatiepatroon. Toch zijn spreiding en concentratie volgens Van Kempen en de Klerk (1993: 223-224) in zijn meest algemene vorm, vooral het gevolg van wensen van huishoudens en de mogelijkheden die zij hebben om die wensen al dan niet tot uitdrukking te brengen. In de volgende subparagrafen zal worden ingegaan op de verschillende locatiefactoren. Waarom wonen klassieke allochtonen bij elkaar

---

55 Bootsma, H.G. (1998), p. 21+26

56 geciteerd door Bolt, G. (2001), p. 22

en verandert dit geconcentreerde locatiepatroon nu wanneer er veranderingen optreden in de locatiefactoren?

4.1.1 Carrières en carrière oriëntatie

De levensloop bestaat uit verschillende domeinen, ook wel carrières genoemd. Binnen de carrières kunnen de opleidingscarrière, de arbeidsmarktcarrière, de wooncarrière en de huishoudenscarrière (waarin de life-cycle terug komt) worden onderscheiden. Lange tijd is vooral aandacht geschonken aan deze laatste carrière. Rossi (1955), de grondlegger van de life cycle-benadering, stelt dan ook dat het de veranderingen in de huishoudenssamenstelling zijn, die een verhuizing noodzakelijk maken.⁵⁷ In feite zijn er in elke levensfase andere wensen ten aanzien van de woning en woonomgeving (Abu Lughod & Foley, 1960).⁵⁸ Hierbij veronderstellen Abu Lughod e.a. (1960) dat wanneer het huishouden in omvang toeneemt, bepaalde woonaspecten belangrijker worden, terwijl het stedelijke woonmilieu minder belangrijk wordt.⁵⁹ Het is de vraag of dit ook voor klassieke allochtonen opgaat, daar volgens Belier e.a. (1994:156) juist deze huishoudenscarrières via gezinshereniging, gezinsvorming en andere vormen van kettingmigratie in het verleden de concentratie van allochtonen verder hebben versterkt.

De structurele integratie komt terug in de opleidingscarrière en de arbeidsmarktcarrière. In hoofdstuk 2 is gebleken dat deze vooral bij de Surinamers toeneemt, terwijl die van de Mediterrane groepen voorsnog achterblijft. In welke mate de toenemende integratie doorwerkt in het verhuisgedrag, is uiteraard de vraag. In feite hangt dit af van de vraag of met een toenemende integratie ook de woonvoorkeuren veranderen (zie volgende subparagraaf). Wel zeker is dat met de opleidingscarrière en de arbeidsmarktcarrière de inkomens toenemen, waardoor een groter deel van de woningvoorraad bereikt kan worden. De inkomens moeten uiteraard dan wel meer toenemen dan de woonlasten.

Tot slot de wooncarrière. Door Pickles & Davies (1991) wordt deze omschreven als:

“The sequence of dwellings a household occupies during its history”.⁶⁰

Er wordt dus niet gerefereerd aan een bepaalde (normatieve) hiërarchische ontwikkeling, maar aan de reeks van woningen die huishoudens in hun levensloop doorlopen. Met deze term komt de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende verhuisbeslissingen terug. Zo zullen huishoudens met het betrekken van de eerste woning, niet gelijk al hun langetermijnaspiraties verwezenlijken. De verschillende stappen in een wooncarrière hangen niet alleen met elkaar samen, maar zijn ook bepalend voor de huidige beslissingen van mensen.⁶¹ De onderlinge afhankelijkheid is bijvoorbeeld terug te zien in de lokatie-specifieke bindingen, welke ontstaan wanneer mensen zich eenmaal gevestigd hebben in een bepaalde omgeving. Volgens Feijten en van Ham (2004:41) kunnen dit sociale bindingen zijn (familie en vrienden), maar ook de specifieke kennis van de lokale arbeids- of woningmarkt. Deze bindingen zorgen ervoor dat veel verhuizingen over korte afstanden plaats vinden. In feite zijn de factoren die personen aan een bepaalde plaats of regio binden, het resultaat van eerdere beslissingen in de wooncarrière, welke dus doorwerken in de locatiebeslissing.⁶²

---

57 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 22

58 ibidem

59 aangehaald door Bootsma, H.G. (1998), p. 22

60 geciteerd door Bolt, G. (2001), p. 15

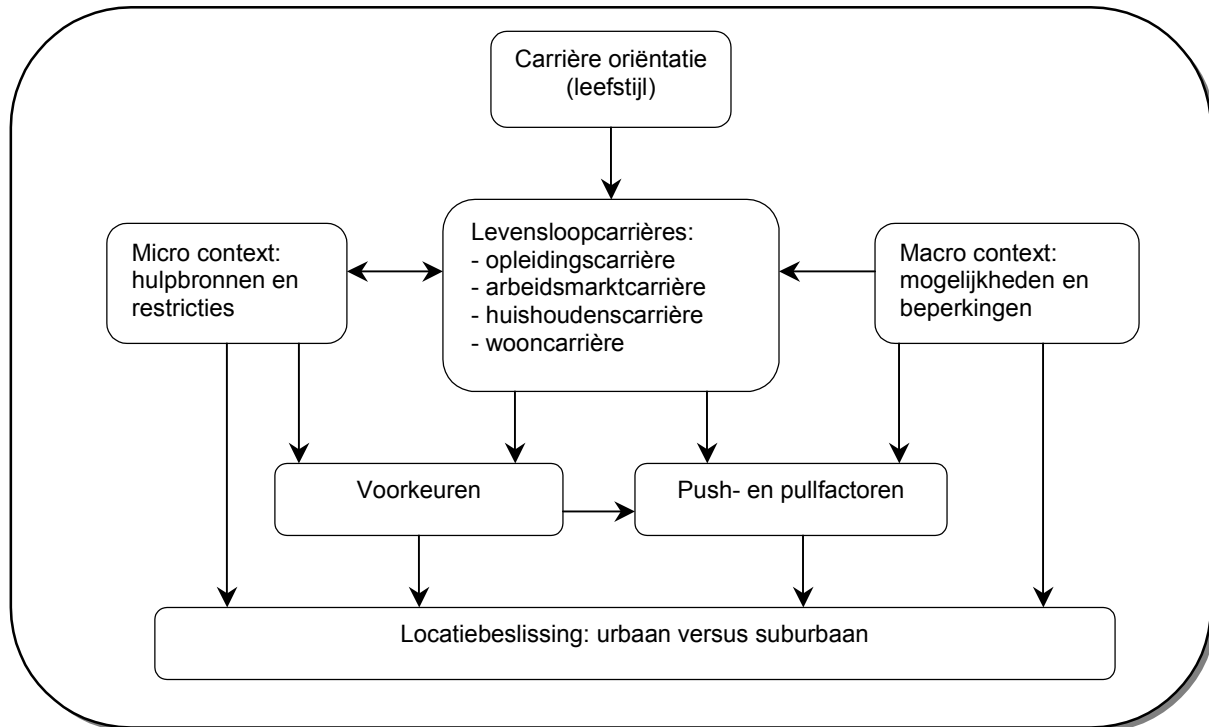
61 Bolt, G. (2001), p. 21

62 ibidem

Figuur 4.1 ~ Conceptueel model verhuisgedrag

De verschillende carrières kunnen echter niet afzonderlijk van elkaar gezien worden, daar ze elkaar beïnvloeden. De positie en veranderingen in de huishoudencarrière en de arbeidscarrière kunnen bijvoorbeeld van invloed zijn op de woonwensen en hiermee ook op de wooncarrière.⁶³ Volgens Bootsma (1998:171) zijn het uiteindelijk vooral de gebeurtenissen in de carrières die de locatiebeslissing beïnvloeden. Hierbij komen de daadwerkelijke verhuismotieven meestal voort uit de wens om een doel in één van de domeinen te verwezenlijken.⁶⁴ Toch spelen volgens Ekamper en van Huis (2002) vaak meerdere verhuisredenen een rol.

Alle verhuisredenen kunnen gezien worden als push factoren (met een duwende functie) en pull factoren (met een trekkende functie). Push factoren zijn aspecten van de oude woon-, werk- of gezinssituatie die aanleiding geven om te verhuizen en worden meestal gezien als negatieve motieven die tot een verhuizing leiden. Pull factoren zijn daarentegen aspecten van de nieuwe woonsituatie, die vaak een verbetering van de woonsituatie inhouden. De push en pullfactoren hebben tezamen invloed op het uiteindelijke verhuisgedrag en het verhuisresultaat.

De carrières kennen een belangrijke samenhang met één van de oorspronkelijke benaderingen, de leefstijl. Achterliggende gedachte is dat huishoudens een woonomgeving kiezen welke het beste past bij hun leefstijl (Bell, 1958).⁶⁵ Volgens Bootsma (1998:28) vertoont Bell's leefstijl concept bepaalde overeenkomsten met Willekens' carrière oriëntatie (1991), waarin wordt gesteld dat de beslissingen die in de levensloop worden gemaakt, beïnvloed worden door de carrière oriëntatie. De leefstijl, volgens Bootsma een synoniem voor de carrière oriëntatie, gaat hiermee vooraf aan het daadwerkelijke levensloopgedrag. De leefstijl kan gezien worden als de houding ten aanzien van de

63 Bolt, G. (2001), p. 22

64 ibidem

65 aangehaald door Bootsma, H.G. (1998), p. 23

allocatie van tijd en geld op de lange termijn en dat het een belangrijke verklaring vormt voor de keuzes ten aanzien van werk, het krijgen van kinderen, maar ook de locatiebeslissing.

4.1.2 Preferenties

In de verhuisbeslissing spelen preferenties dan wel voorkeuren ten aanzien van de woonomgeving en de woning een essentiële rol. Een belangrijke determinant van deze preferenties zijn de huishoudenskenmerken (Adams & Gilder, 1976; Clark e.a., 1986).⁶⁶ Met een huishoudenscarrière kunnen de preferenties dus veranderen. Toch is het denkbaar dat ook de andere carrières invloed hebben op de preferenties. Zo is veel werkgelegenheid geconcentreerd in de Randstad. Bij het maken van een arbeidsmarktcarrière kan op die manier de voorkeur ontstaan voor een woning in de Randstad. Van belang is dat preferenties per persoon kunnen verschillen en met meerdere factoren samenhangen. Bijvoorbeeld met leeftijd, inkomen, huishoudenssamenstelling en de waarde die men hecht aan de diverse aspecten van het menselijk bestaan (De Jong & Fawcett 1981; Hoogvliet 1992; Munro & Madigan 1999).⁶⁷ Alvorens in te gaan op de preferenties ten aanzien van de woning, zal nu eerst ingegaan worden op de voorkeuren ten aanzien van de woonomgeving.

Woonomgeving

Vanuit de literatuur wordt het huidige concentratiepatroon van klassieke allochtonen deels verklaard aan de hand van de preferenties. Het basisidee is dat klassieke allochtonen een voorkeur hebben en er dus zelf voor kiezen om in de buurt van mensen van dezelfde afkomst te wonen. Dit heeft te maken met de voordelen die het geconcentreerd wonen oplevert. Zo biedt een concentratiewijk voor hen een vertrouwde omgeving waar ze zich thuis voelen, wat onder meer te maken heeft met de aanwezigheid van familie en landgenoten. Deze etnische netwerken in concentratiebuurten vormen de basis voor hechte sociale contacten en wederzijdse hulp. Etnische netwerken zorgen er dan ook voor dat de kans om in een isolement terecht te komen, verkleind wordt.

Een andere reden waardoor klassieke allochtonen een voorkeur kunnen hebben voor concentratiebuurten, heeft te maken met de aanwezigheid van etnisch-specifieke voorzieningen in deze buurten. Denk aan etnische winkels, koffiehuisen en religieuze instellingen, waar leden van etnische groepen met elkaar in contact kunnen komen (Peach & Smith 1981).⁶⁸ In concentratiewijken kan hierdoor de eigen cultuur beter beleefd en in stand gehouden worden. Omdat veel van deze voorzieningen te vinden zijn in een grootstedelijk leefmilieu waar veel andere allochtonen zich hebben gevestigd, oefent dit milieu volgens Tesser e.a. (1995:31) als het ware een aantrekkingskracht uit op allochtonen. Uiteraard kan deze behoefte de ruimtelijke concentratie van allochtonen versterken, waaruit opgemaakt kan worden dat preferenties invloed kunnen hebben op de push- en pullkracht die uit kan gaan van een bepaalde omgeving.

Al met al zorgen de voordelen van het geconcentreerd wonen ervoor dat er van de bestaande ruimtelijke concentraties een pull-kracht uitgaat. De etnisch-specifieke voorzieningen en de aanwezigheid van landgenoten in concentratiewijken, hebben op die manier invloed op de beslissing om een concentratiebuurt te verlaten of er juist naar toe te verhuizen.

---

66 aangehaald door Özükren, A. S. en R. van Kempen (2002), p. 368

67 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 22-23

68 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 50

Toch blijkt uit onderzoek dat allochtonen helemaal niet zo'n sterke voorkeur hebben om bij elkaar te wonen. Zo vinden vooral Mediterraneanen dat er eerder te veel Turken en Marokkanen in hun wijk wonen, dan te weinig (Anderiesen en Rijndorp, 1991; Uunk, 2002). Uit diverse onderzoeken blijkt bovendien dat ondanks het belang dat allochtonen hechten aan de aanwezigheid van landgenoten en etnisch-specifieke voorzieningen in de buurt, deze behoefte nauwelijks een rol speelt in de keuze voor de buurt zelf (Bolt 1997; Vijgen en de Klerk 1986).⁶⁹ Volgens Belier e.a. (1994:157) heeft dit te maken met het gegeven dat behalve voordelen ook nadelen worden ervaren bij het wonen in concentratiebuurten. Daarnaast is het niet noodzakelijk om in een concentratiebuurt te wonen, om te kunnen profiteren van etnisch-specifieke voorzieningen en de mogelijkheden tot sociale contacten. Volgens Bolt (2001:169) is het dan ook denkbaar dat deze factoren niet zozeer van belang zijn voor de binding aan een concentratiewijk, maar wel van belang zijn voor de binding aan een stad. Onderzoek van Zhou & Logan (1991:405) lijkt dit te bevestigen:

"Chinese families can maintain links to the enclave even while enjoying upward social mobility and even in the face of choosing to live outside of Chinatown."

Bovendien lijken de preferenties van autochtonen een grotere invloed te hebben gehad op het spreidingspatroon van allochtonen, dan de preferenties van de allochtonen zelf. Allochtonen blijken namelijk vooral naar buurten te verhuizen, die minder Nederlanders aantrekken (Vijgen en De Klerk, 1986; Mik, 1987; Burgers e.a., 1996).⁷⁰

Toch vindt de vestiging van migranten niet ad random plaats. Als bewijs hiervoor draagt Entzinger (1991:38) aan dat in Amsterdam verhoudingsgewijs veel Creoolse Surinamers wonen, terwijl veel Surinamers van Hindoestaanse afkomst zich juist in Den Haag hebben gevestigd. Dit kan wijzen op de aantrekkingskracht van bestaande concentraties voor nieuwkomers. Daarnaast vinden Deurloo en Musterd (1997:5) op het niveau van straatdelen een vrij sterke scheiding tussen Turken en Marokkanen in Amsterdam, terwijl deze groepen op hogere schaalniveaus gemengd wonen. Volgens hen duidt dit op vrijwillige segregatie op microniveau. Bolt en van Kempen (2000:15) merken hierover op dat het echter onduidelijk is gebleven hoe culturele voorkeuren op dit niveau een rol kunnen spelen binnen een woningdistributiesysteem, waarbinnen individuele huishoudens in feite weinig invloed hebben.

Hoewel er dus aanwijzingen zijn dat in bepaalde gevallen zelfsegregatie wel degelijk een rol speelt in de ruimtelijke concentratie van allochtonen, is volgens Dominiquez Martinez en Vreeswijk (2002:42) uit verschillende onderzoeken gebleken dat niet de eigen woonwensen ervoor zorgen dat allochtonen ruimtelijk geconcentreerd wonen, maar eerder de beperkte mogelijkheden die zij hebben. Op basis van onderzoeken die tot nu toe zijn gedaan, concludeert Lindner (2002:12) dan ook dat vrijwillige segregatie van allochtonen nauwelijks een factor van betekenis is in de ruimtelijke spreiding van allochtone groepen in Nederland.

---

69 aangehaald door Bolt, G. en R. van Kempen (2000), p. 30

70 aangehaald door Bolt, G. en R. van Kempen (2000), p. 30-31

Woning

Klassieke allochtonen hebben nog altijd een slechtere woonsituatie dan autochtonen. Dit komt onder meer naar voren wanneer de woonsituatie van klassieke allochtonen in de G4 vergeleken wordt met de woonsituatie van de autochtonen in de G4. Klassieke allochtonen wonen minder vaak in een eengezinswoning, zijn oververtegenwoordigd in de goedkope huursector en wonen minder vaak in een koopwoning (zie bijlage 5). Vooral Marokkanen hebben een slechte woonsituatie in vergelijking met zowel autochtonen als andere klassieke allochtonengroepen. Turken doen het wat dit betreft veel beter. De woonsituatie van Turken in de G4 vertoont bovendien overeenkomsten met die van Surinamers. Dit is opmerkelijk omdat vaak verondersteld wordt dat de woonsituatie van Surinamers (en ook Antillianen) gunstiger is, dan die van de Mediterrane groepen (zie bijvoorbeeld Blok, 2004; Bolt en van Kempen, 2002). Wel blijkt uit analyses van het WBO 2002 dat de Mediterrane groepen (en dus ook de Turken) veel krappere wonen in vergelijking met de Caribische groepen.

De slechte woonsituatie van allochtonen wordt mede veroorzaakt doordat zij veelal in concentratiebuurt wonen. Juist deze concentratiewijken worden gekenmerkt door een gemiddeld slechte woonkwaliteit. De vraag is dan ook in hoeverre de woonsituatie te verklaren is door de slechtere inkomenspositie (de toegang tot de kwalitatief goede en duurere woningvoorraad is immers minder goed te bereiken met een laag inkomen) en door de demografische kenmerken. In hoofdstuk 2 is naar voren gekomen dat de klassieke allochtonen een jongere bevolkingsopbouw kennen dan de autochtonen. En aangenomen wordt dat deze jongeren – als starters op de woningmarkt – een slechtere woonpositie hebben, dan de ouderen op de woningmarkt. Wanneer echter alleen naar de woonpositie van jongvolwassenen wordt gekeken, blijken de allochtone jongvolwassenen alsnog een slechtere woonpositie te hebben, dan de autochtone jongvolwassenen.⁷¹ Ook wanneer gecontroleerd wordt voor de inkomenspositie en de woonplaats, blijkt de woonsituatie van klassieke allochtonen slechter te zijn dan die van autochtonen (zie bijvoorbeeld Van der Laan Bouma-Doff, 2004; RIGO, 2002).

Betekent de huidige woonsituatie nu dat klassieke allochtonen een kwalitatief goede woning niet belangrijk vinden (of in ieder geval minder belangrijk dan het wonen in de buurt van landgenoten)? Volgens Bolt (2001:161) zijn er drie mogelijkheden waarom allochtonen minder belang hechten aan een kwalitatief goede woning, dan autochtonen:

1. allochtonen zijn in het land van herkomst gewend aan woningen van lagere kwaliteit.
2. het wonen krijgt in het bestedingspatroon van allochtonen minder prioriteit
3. de wens om in de buurt van landgenoten te wonen is sterker dan de wens om in een kwalitatief goede woning te wonen.

In zijn proefschrift komt Bolt echter tot de conclusie dat geen van de bovenstaande hypothesen bevestigd zijn voor de Mediterrane groepen. Dit betekent volgens hem niet dat culturele verschillen geen invloed hebben op de woningpositie van Turken en Marokkanen. Cultureel kapitaal beïnvloedt immers ook de keuzes in de huishoudenscarrière en de arbeidsmarktcarrière, welke op die manier door kunnen werken in de wooncarrières zelf.

---

71 Grote uitzondering vormen de Turkse jongvolwassenen. Zij wonen even vaak als autochtonen in een koopwoning. Zie bijlage 5

Dat de slechtere woonsituatie niet zozeer het gevolg is van de eigen wensen, kan ook opgemaakt worden uit de gewenste woonsituatie van de allochtone huishoudens zelf (zie bijlage 5). Zo blijkt er een flinke discrepantie te bestaan tussen de huidige en de gewenste woonsituatie. Klassieke allochtonen zouden niet alleen veel vaker in een eengezinswoning willen wonen dan feitelijk het geval is, maar ook in een koopwoning. Deze discrepantie resulteert in een verhuiswens. In Van der Laan Bouma-Doff (2004:45) komt dan ook naar voren dat de woonvoorkeuren van allochtonen niet veel verschillen van de woonwensen van autochtonen, maar dat allochtonen eenvoudigweg minder mogelijkheden hebben om die woonwensen te realiseren. Dit is de reden waarom de feitelijke woonsituatie van allochtonen minder gunstig is dan die van autochtonen.

Al met al lijkt de huidige woonsituatie voor wat betreft de woonomgeving en de woning, niet zozeer het gevolg te zijn van de eigen wensen, maar eerder van de beperkte mogelijkheden en restricties die zij hebben. Meer hierover in de volgende twee subparagrafen.

4.1.3 Macro context

De macro context kan gezien worden als de ruimte waarbinnen huishoudens keuzevrijheid hebben, maar waar de huishoudens zelf geen (directe) invloed op uit kunnen oefenen. In feite valt hier de derde oorspronkelijke benadering, de aanbodkant benadering, terug te zien. In de aanbodkant benadering wordt de residentiële mobiliteit verklaard aan de hand van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van woningen, iets waar individuen geen invloed op uit kunnen oefenen. De invloed van het volkshuisvestingsbeleid – nationaal en lokaal – zal in deze subparagraaf centraal staan, ondanks dat bij de macro context ook gedacht kan worden aan het nationale overheidsbeleid en de sociale, economische en demografische ontwikkelingen in de maatschappij (Van Kempen en Özükren, 1998; Tomlins, 2000).⁷² Naast ontwikkelingen kan ook gedacht worden aan de situatie zelf. In de jaren zestig werden klassieke allochtonen aangetrokken door de hogere vormen van onderwijs en de industriële en dienstverlenende werkgelegenheid. En juist deze onderwijsinstellingen en bedrijven waren veelal in of nabij de grote steden gevestigd.⁷³

Al eerder is gesteld dat spreiding en concentratie vooral het resultaat zijn van de mogelijkheden die huishoudens hebben om de wensen tot uitdrukking te brengen. Kempen en de Klerk (1993:224) stellen dat het vanuit de woningvoorraad gaat om de (on)aantrekkelijkheid en (on)toegankelijkheid van bepaalde typen woningen en complexen. Omdat deze typen gelokaliseerd zijn in bepaalde buurten en niet in andere, ontstaat ook een ruimtelijke concentratie van verschillende typen huishoudens. Allochtone huishoudens, veelal kinderrijk, beschikken vaak over een laag inkomen (zie ook paragraaf 4.1.5). Deze combinatie maakt dat binnen de stedelijke woningmarkt hun woningvraag een vrij specifiek karakter heeft. Volgens Jansen (1993:15) vinden concentraties van allochtonen en van huishoudens met een laag inkomen dan ook logischerwijze plaats in gebieden met een concentratie van goedkope huurwoningen in de oude stadswijken. Ook Tesser e.a. (1995:31-32) verwijzen naar de ruimtelijke verdeling van de woningvoorraad. In de grote steden is sprake van een scheiding tussen wijken met goedkope en dure woningen, waardoor de ruimtelijke concentratie verder wordt versterkt. Dat de eenzijdig samengestelde woningvoorraad op wijk- of buurtniveau – in samenhang met een stringente koppeling van huur aan inkomen – een belangrijke oorzaak is van de segregatie van allochtonen wordt ook door Kullberg en Rosmalen (1997:2) onderstreept.

---

72 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 35

73 Entzinger (1991), p. 37-38

Hoewel het wonen in concentratiebuurten bepaalde voordelen oplevert, lijkt het huidige concentratiepatroon grotendeels verklaard te worden vanuit de (beschikbare) woningvoorraad. Volgens onderzoeker Gideon Bolt klitten Turken en Marokkanen dan ook niet zozeer met opzet bij elkaar, maar vullen ze de gaten op die de Nederlanders laten vallen. Zo kwamen Turken in de jaren zeventig terecht in Lombok, de grootste smeltkroes van Utrecht, omdat ze als gastarbeiders uitgesloten waren van de sociale huursector. Ze waren zogenaamde 'noodkopers'. In Lombok, een wijk aan de rand van het centrum, konden ze de woningen net betalen. Om de huizen te financieren werden woningen vaak opgedeeld en in kamers onderverhuurd aan landgenoten. Begin jaren tachtig, ongeveer op het moment dat de Nederlandse regering voor het eerst inzag dat de gastarbeiders niet meer naar hun vaderland zouden terugkeren, kregen Marokkanen en Turken wel toestemming om te huren. Dit resulteerde in een massale trek naar de naoorlogse wijken waar woningen weinig geliefd en goedkoop waren.⁷⁴

Ook de concentratie van de Caribische groepen in de Bijlmermeer in Amsterdam lijkt samen te hangen met de beschikbaarheid van woningen op een bepaalde plek. Toen rond 1975 een grote stroom Surinamers naar Nederland kwam, waren veel woningen in de Bijlmermeer beschikbaar. Deze woningen waren oorspronkelijk bedoeld voor Nederlandse gezinnen, maar deze prefereerden over het algemeen eengezinswoningen in andere woongebieden. Als gevolg hiervan werden veel woningen in de Bijlmermeer toegewezen aan Surinamers. Hierdoor werd het aantrekkelijk voor andere Surinaamse migranten om zich hier te vestigen. Kempen en de Klerk (1993:224) komen dan ook tot de conclusie dat migranten zich overwegend in woningen in de sociale huursector hebben gevestigd, waarvoor onder Nederlandse (gezins-)huishoudens een afnemende en/of slechts tijdelijke belangstelling bestond. In feite sluit dit aan bij de conclusie dat allochtonen vooral naar buurten verhuizen die minder Nederlanders aantrekken.

Volgens Belier e.a. (1994:156) hebben echter ook processen van woonruimteverdeling invloed gehad op de concentratie van allochtonen. Peters (2003) merkt hierover op dat klassieke allochtonen vooral in het verleden barrières op de woningmarkt hebben ondervonden, als gevolg van discriminatie door allerlei actoren op de woningmarkt. Heel wat woningbouwverenigingen hebben in de jaren tachtig allochtonen namelijk steevast onder aan de lijst geplaatst of bewust uit bepaalde wijken geweerd. Kullberg en van Rosmalen (1997:11) verwijzen in deze context naar het onderzoek 'De plaats door verdeling' (Cebeon, 1993). In dit onderzoek wordt de ongunstige positie van allochtonen ten opzichte van autochtonen in een respectabel aantal gemeenten verklaard door het destijds gehanteerde woonruimte verdelingsmodel. Er werd niet zelden gedoseerd 'ingeplaatst', toegevend aan of anticiperend op afwijzende reacties onder autochtone buurtbewoners. Voor allochtonen heeft dit niet alleen geleid tot een beperkte toegang tot delen van de woningmarkt, maar ook tot een geringe woonkwaliteit en tot onevenredig lange wachttijden. Met de invoering van het advertentiemodel – een nieuw woonruimte verdelingssysteem – zijn vormen van spreidings- en plaatsingsbeleid tegenwoordig praktisch uitgesloten en is de keuzevrijheid voor allochtonen toegenomen.

Dat het (woningmarkt)beleid via de toegankelijkheid van woningen invloed kan hebben op de concentratie van diverse groepen, blijkt ook uit de voorzichtige conclusie van de commissie Blok. Deze stelt dat het niet onwaarschijnlijk is dat de concentraties indirect het gevolg zijn van de stijgende huurprijzen, de bestrijding van dure scheefheid (mensen met een relatief hoog inkomen die in een

---

74 aangehaald door Peters, T. (2003)

goedkoop huis wonen), de herstructurering en de geringe sociale woningbouw op Vinex-lokaties.⁷⁵ Hoewel als gevolg van dit alles allochtonen vaker zijn aangewezen op de onderkant van de woningmarkt, is het uiteraard de vraag wat voor invloed het toekomstige woningmarktbeleid op de verhuisstromen kan hebben. Het huidige overheidsbeleid probeert de woningvoorraad in het middensegment in de grote steden namelijk uit te breiden, zodat de middeninkomens meer mogelijkheden krijgen om hier een wooncarrière te maken. Dit is vooral interessant voor allochtonen die stijgen op de sociaal-economische ladder. Daarnaast komt in de Nota Ruimte naar voren dat de overheid het liefste ziet dat de omliggende steden een grotere bijdrage gaan leveren in de huisvesting van lage inkomensgroepen. Wanneer de regiogemeenten het woningaanbod voor de lagere inkomensgroepen gaan uitbreiden, nemen voor deze groepen uiteraard de keuzemogelijkheden toe. Omdat allochtonen veelal tot de lagere inkomensgroepen behoren, is dit voor hen erg gunstig. Al met al wordt met het woningmarktbeleid dus niet alleen de toegankelijkheid zelf beïnvloed, maar ook het woningaanbod.

Tot slot wordt de woningvoorraad in Amsterdam gekenmerkt door relatief dure koopwoningen en relatief goedkope huurwoningen. Hoewel allochtonen vaak huren, hebben ook zij een wens voor een koopwoning. De koopwoningen in de regio zijn echter beter betaalbaar – zeker gezien de inkomenspositie van allochtonen – dan de Amsterdamse koopwoningen. Omdat de woningvoorraad in Amsterdam kwalitatief verschilt van de woningvoorraad in de regio, zowel qua prijs als qua woningtypen, kan de woningvoorraad een push- dan wel pullfactor vormen in de suburbanisatiestroom van allochtonen.

Tabel 4.1 ~ Gemiddelde koop- en huurprijzen in Amsterdam en de regio, 2002

	Huur (euro/mnd)	Koop (x 1000 euro)
Almere	395	187
Amstelveen	400	245
Diemen	428	226
Haarlemmermeer	393	221
Purmerend	351	203
Zaanstad	332	182
Amsterdam	327	239

Bron: ABF/WEG Wegener, via VOIS

Al met al blijkt dat het nationale en lokale volkshuisvestingsbeleid veel invloed heeft (gehad) op het vestigingsgedrag van allochtonen. Veel onderzoekers komen dan ook tot de conclusie dat ruimtelijke concentratie niet het gevolg is van vrijwillige keuzen, maar eerder van de beperkte mogelijkheden die zij hebben (zie bijvoorbeeld Uunk 2002; Uunk en Dominquez Martinez, 2001; Bolt en van Kempen, 2000; Bolt, 2001). Deze beperkte mogelijkheden worden echter niet alleen veroorzaakt door het volkshuisvestingsbeleid, maar bijvoorbeeld ook door de beperkte financiële middelen die allochtonen hebben. Meer hierover in de volgende subparagraaf.

75 geciteerd door Pflug, M. (2004), p. 9

4.1.4 Micro context

Of de verhuiswensen gerealiseerd kunnen worden, hangt mede af van de individuele hulpbronnen danwel restricties. De hulpbronnen waarover huishoudens beschikken, bepalen voor een groot deel de woningmarktpositie van huishoudens. Hierbij is een belangrijke relatie tussen de voorkeuren, de carrières en de individuele hulpbronnen. Deze individuele hulpbronnen kunnen ingedeeld worden naar financieel kapitaal, informatiekapitaal, sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en *human capital*. Wanneer er sprake is van een zogenaamd 'kapitaal-tekort' kan de hulpbron tevens een restrictie vormen, denk bijvoorbeeld aan een tekort aan financiële middelen of een kennisleemte.

Wat moet nu onder de verschillende kapitaalsoorten worden verstaan? Financieel kapitaal bestaat kortgezegd uit bezit, vermogen en inkomsten. Het eigenwoningbezit valt hier ook onder. Zo is volgens Bolt (2001:31) het wonen in een gewilde koopwoning een veel betere springplank naar een betere woning dan het wonen in een bijna onverkoopbare woning. Van belang is dat de ontwikkeling van de opleidingscarrière en arbeidsmarktcarrière grotendeels het inkomen bepaalt en hiermee ook van invloed is op de mate waarin huishoudens de mogelijkheid hebben om te stijgen op de woningladder (Leslie & Richardson, 1961).⁷⁶ Hierbij moet dus in het achterhoofd worden gehouden dat mensen met lage inkomens doorgaans minder mogelijkheden hebben om hun woonwensen te realiseren (Coupe & Morgan, 1981; Priemus, 1984).⁷⁷ Omdat klassieke allochtonen veelal relatief lage inkomens hebben, zijn bepaalde delen van de woningvoorraad vooralsnog minder goed te bereiken dan voor autochtonen. Niet voor niets wordt in veel onderzoeken de ruimtelijke concentratie toegeschreven aan de beperkte mogelijkheden die allochtonen hebben.

Naast financieel kapitaal, vormt ook sociaal kapitaal een hulpbron. Sociaal kapitaal refereert hierbij aan het gegeven dat personen deel uitmaken van sociale netwerken. Etnische netwerken kunnen belangrijk zijn in de huisvesting van allochtonen. Hierbij kan gedacht worden aan informatie die via landgenoten verkregen wordt, maar ook om de financiering van koopwoningen via informele etnische kredietsystemen.⁷⁸

Bij cultureel kapitaal kan gedacht worden aan cultuurelementen als normen en waarden en de culturele oriëntatie, waarmee het tevens deel uitmaakt van de sociaal-culturele integratie. Aannemelijk is dat het hebben van moderne opvattingen (de 'culturele oriëntatie') invloed heeft op de gezinsvorming en het aantal kinderen, oftewel de huishoudencarrière. Daarnaast is het denkbaar dat cultureel maar ook sociaal kapitaal een directe invloed uitoefenen op de voorkeuren ten aanzien van de woonomgeving. In concentratiewijken kan immers het cultureel kapitaal makkelijker in stand gehouden worden, wat onder meer te maken heeft met de aanwezigheid van etnische netwerken (welke deel uitmaken van het sociaal kapitaal). In hoeverre de culturele oriëntatie daadwerkelijk de woonwensen beïnvloedt is echter niet geheel duidelijk.

Tot slot gaat het bij informatiekapitaal om de kennis over de woningmarkt en de werking van relevante woningmarktinstuties en bij *human capital* om het opleidingsniveau. Dit laatste wordt steeds belangrijker voor de maatschappelijke positie en de sociale stijging.

---

76 aangehaald door Bootsma, H.G. (1998), p. 22

77 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 20

78 Bolt, G. (2001), p. 31-32

In feite zijn de soorten kapitaal tot op zekere hoogte complementair en substitueerbaar. Zo kunnen *human capital*, sociaal en cultureel kapitaal verzilverd worden in financieel kapitaal, waardoor mensen hun eigen positie en die van hun kinderen kunnen verbeteren. Bovendien is er een belangrijke relatie met de carrières in de levensloop zelf. Bolt, Burgers en Kloosterman (2004:21-24) illustreren dit aan de hand van sociaal kapitaal. Het sociaal kapitaal verandert wanneer de gerichtheid op de eigen groep afneemt – een element binnen de sociaal-culturele integratie – en juist het contact met mensen buiten de eigen groep is van belang om vooruit te komen. Hierdoor kan gesteld worden dat hulpbronnen enerzijds de conditie vormen van sociale stijging, maar anderzijds hier ook het product van zijn.

Daarnaast stellen Bolt, Burgers en Kloosterman (2004:24-25) dat etnische groepen significant verschillen in de mate waarin ze in staat zijn de verschillende soorten kapitaal te vermeerderen. Naast het aanvangsniveau kan dit te maken hebben met de kenmerken van de buurt als gevolg van ruimtelijke segregatie. Zo kan segregatie in het onderwijs – welke grotendeels een afgeleide is van woonsegregatie – van invloed zijn op de leerprestaties van leerlingen en hiermee op de vorming van *human capital*.

Vanwege diverse redenen wonen klassieke allochtonen in concentratiewijken. Hoewel voorkeuren hierbij een rol kunnen spelen, zijn veel onderzoekers het er over eens dat deze concentraties vooral het gevolg zijn van de beperkte mogelijkheden – wat samenhangt met de slechte inkomenspositie en de woningmarkt – die zij hebben. Naast de verklaring kan echter ook gekeken worden naar de gevolgen van het geconcentreerd wonen van allochtonen. Hierover meer in de volgende paragraaf.

4.2 Gevolgen van het urbaan geconcentreerde locatiepatroon

In deze paragraaf zal nader ingegaan worden op de gevolgen, oftewel de voor- en nadelen, van het geconcentreerd wonen voor de allochtonen zelf. Daar de nadruk in dit onderzoek wordt gelegd op de structurele en sociaal-culturele integratie, zal hier onderscheid gemaakt worden naar de sociaal-culturele en sociaal-economische voor- en nadelen.

4.2.1 Voordelen van het geconcentreerd wonen

Hoewel veelal de negatieve effecten van het geconcentreerd wonen wordt benadrukt, zijn er op het individuele micro niveau ook voordelen te vinden van het geconcentreerd wonen. Uiteraard kunnen de voordelen van het geconcentreerd wonen niet los gezien worden van de verklaring. Immers: juist deze voordelen kunnen ervoor zorgen dat allochtonen een preferentie hebben om in een concentratiebuurt te wonen.

Het geconcentreerd wonen heeft bepaalde voordelen, zoals de aanwezigheid van landgenoten en etnisch-specifieke voorzieningen. Dit verkleint de kans om in een isolement terecht te komen. Volgens de Chicago School is het vanwege deze voordelen dan ook van groot belang dat nieuwkomers geclusterd wonen. Etnische en sociale concentraties worden hierbij als noodzakelijke verschijnselen gezien die uiteindelijk de inburgering van migranten in de nieuwe samenleving bevorderden. Het geconcentreerd wonen, maakt dat de nieuwkomers kracht en steun bij elkaar vinden, waardoor de situatie van sociale marginaliteit overwonnen kan worden. Hierdoor kan men uiteindelijk als volwaardige burger van de samenleving functioneren.

Een specifiek sociaal-economisch voordeel komt ten goede voor ondernemers die vooral op de eigen groep gericht zijn. In concentratiewijken wordt immers het draagvlak verhoogd. Zo kan een toename van een bepaalde bevolkingsgroep in een wijk leiden tot een grotere behoefte aan de genoemde specifieke etnische voorzieningen. Daarnaast kunnen etnische ondernemers zorgen voor werkgelegenheid binnen de groep (Kloosterman & Van der Leun 1999).⁷⁹

4.2.2 Nadelen van het geconcentreerd wonen

Hoewel ruimtelijke concentratie op zich een neutrale term is, heeft het toch vaak een negatieve lading. Snel en Burgers (2000:57) wijten dit aan het gegeven dat ruimtelijke concentraties van allochtonen veelal samenvallen met concentraties van achterstanden. En juist in buurten waar zowel concentraties van achterstanden als concentraties van allochtonen te vinden zijn, is vaak sprake van leefbaarheidsproblemen (zie bijvoorbeeld Ministerie van VROM, 2004). Zo komen volgens Tesser e.a. (1995:473) vooral in de grootstedelijke achterstandsbuurten waar veelal hoge concentraties van allochtonen te vinden zijn, leefbaarheidsproblemen voor als een geringe sociale cohesie, criminaliteit, verloedering van het fysieke milieu en een hoge werkloosheid.

In Nederland zelf is nog maar weinig bekend over de nadelige effecten van concentraties van allochtonen. Bij het vaststellen van concentratie-effecten wordt daarom vaak gerefereerd naar de Amerikaanse zwarte getto's. Omdat het niveau van concentratie en segregatie in Nederland stukken lager ligt, is het volgens Musterd en Ostendorf (2000:41) echter de vraag in hoeverre deze getto's als referentiepunt kunnen fungeren. Bovendien stellen zij dat vanwege de Nederlandse verzorgingsstaat de negatieve effecten van concentratie überhaupt geringer zullen zijn.

Sociaal-culturele nadelen

Volgens Bolt (2001:52) zijn stigmatisering en de sociale netwerken de twee belangrijkste mechanismen die negatieve effecten van de buurt in de hand kunnen werken. Zo kan stigmatisering van concentratiebuurten voor bewoners nadelige gevolgen hebben, omdat dit tot discriminatie kan leiden op onder meer de arbeidsmarkt. Ook kan het leiden tot self-fulfilling prophecy's. Dit betekent dat concentratiebuurten een broedplaats kunnen worden voor misère omdat ze als zodanig bestempeld worden. In Nederland is echter nog maar weinig bekend over de effecten van stigmatisering van concentratiebuurten.

Een ander negatief effect kan uitgaan van sociale netwerken, ondanks dat deze netwerken ook voordelen kunnen opleveren. Wanneer veel buurtcontacten tevens weinig contacten met de omringende samenleving impliceert, kan het geconcentreerd wonen tevens nadelen met zich meebrengen. Uit recent onderzoek van Van der Laan Bouma-Doff (nog te verschijnen) is namelijk naar voren gekomen dat deze contacten van belang zijn voor de integratie.

Sociaal-economische nadelen

Ondanks dat er nog maar weinig bekend is over de concentratie-effecten, wordt in Nederland vooral gevreesd dat het wonen in concentratiewijken een negatieve invloed heeft op de integratie (zowel in sociaal-culturele als structurele zin), doordat het contact met de omringende samenleving erdoor bemoeilijkt wordt (zie bijvoorbeeld Veenman, 2002). Tevens is er nog weinig bekend over de vraag hoe de causaliteit tussen etnische concentratie en de sociaal-economische positie dan zou lopen. Met andere woorden: zijn de geringe maatschappelijke kansen een gevolg van het wonen in een

---

79 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 51

concentratiewijk, of wonen mensen in een concentratiewijk omdat ze eenvoudigweg lagere maatschappelijke kansen hebben en dus ook minder keuzemogelijkheden op de woningmarkt?

Om verschillende redenen kan de sociale mobiliteit in concentratiewijken lager zijn in vergelijking met andere gebieden. Zo is de schoolpopulatie vaak een afspiegeling van de wijkbevolking. De eenzijdige etnische samenstelling van vooral het basisonderwijs wordt veelal als problematisch ervaren. Toch benadrukken Burgers en Engbersen (2004:32) dat er geen eenduidig en ondubbelzinnig bewijs is dat schoolprestaties om die reden negatief beïnvloed zouden worden.

Veel onderzoekers vinden bovendien een beperkte samenhang tussen de etnische concentratie van wijken en de sociaal-economische positie van individuen (Belier e.a., 1994; Tesser e.a., 1995, Uunk, 2002). Desondanks mag volgens Uunk (2002:102-103) de invloed van de buurt niet weggecijferd worden. Voor wat betreft het opleidingsniveau, de werkloosheidskansen en in iets mindere mate het arbeidsinkomen, bestaan er ook onafhankelijk van de samenstelling van de wijkpopulaties verschillen tussen bewoners van concentratiewijken en overige wijken. Of dit op concentratie-effecten of selectieve migratie duidt, is echter niet duidelijk. Bij selectieve migratie hebben bewoners van concentratiewijken een lagere sociaal-economische positie dan bewoners van andere wijken, omdat hoger opgeleiden en personen met hoge inkomen zich niet vestigen in deze concentratiewijken of deze wijken na positieverbetering verlaten. Er is dan dus geen causaal verband.

Toch zijn er ook onderzoekers die wél een duidelijke samenhang vinden. Zo laat Dagevos (2001:130-133) in zijn analyses zien dat de mate waarin klassieke allochtonen geconcentreerd wonen met andere allochtonen, samenhangt met generatie-verschillen en sociaal-economische posities. Ook uit recent onderzoek van Van der Laan Bouma-Doff (nog te verschijnen) blijkt het wonen in concentratiewijken via het contact met autochtonen een nadelige invloed uit te oefenen op de mate van integratie. Via het contact met autochtonen heeft etnische concentratie invloed op de taalvaardigheid en de culturele oriëntatie, welke op hun beurt weer van invloed zijn op de arbeidsmarktparticipatie. Dit verband blijkt echter ook andersom op te gaan. Zo wonen allochtonen die werken in 'wittere wijken', dan allochtonen die niet werken. Er is dus zowel sprake van concentratie-effecten, als van pure samenhang.

4.3 Dynamiek in de locatiekeuze

De locatiebeslissing lijkt grotendeels beïnvloed te worden door de mogelijkheden die allochtone huishoudens hebben. Naast de mogelijkheden op de woningmarkt moet ook gekeken worden naar de (financiële) hulpbronnen, die invloed hebben op het deel van de woningvoorraad dat bereikt kan worden. De financiële hulpbronnen hangen af van de structurele integratie, via de opleidingscarrière en de arbeidsmarktcarrière. In deze paragraaf zal de relatie tussen de mate van integratie en het verhuisgedrag besproken worden. Van belang is dat de structurele en sociaal-culturele integratie slechts één van de vele factoren zijn, die invloed hebben op de locatiebeslissing.

Het ruimtelijke assimilatiemodel gaat er van uit dat primaire migranten in eerst instantie geconcentreerd zijn in oude, min of meer verpauperde wijken, die door de autochtone bevolking zijn verlaten. Daar vinden ze immers voldoende aanbod van goedkope woningen. Met een toenemende verblijfsduur zal zowel de structurele als de sociaal-culturele integratie toenemen. Hierdoor neemt de behoefte om bij elkaar te wonen af en zal de behoefte om in een betere buurt – naar de maatstaven van de dominante cultuur – te wonen, toenemen (Park, 1975).⁸⁰ Dit zullen vooral buurten zijn waar

---

80 aangehaald door Bolt, G. (2001), p. 51

minder landgenoten wonen. Verondersteld wordt dat met een toenemende mate van integratie de enclaves in de binnenstad voor wijken met een betere status, aan de rand van de stad en in de suburbs, worden geruild (Burgess, 1925).⁸¹ De toenemende structurele integratie schept de mogelijkheid hiertoe en de toenemende sociaal culturele integratie de behoefte (Massey, 1985).⁸² Het ruimtelijke assimilatiemodel ligt hiermee ten grondslag aan de 'zwarte vlucht'. Hierin wordt immers gesteld dat de allochtone – geïntegreerde – middenklasse vanuit de grote steden naar de suburbane gemeenten zullen vertrekken.

Of klassieke allochtonen met een toenemende integratie naar het ommeland zullen vertrekken, is de grote vraag. In de eerste plaats heeft dit te maken met de beperkingen op de woningmarkt, waardoor het voor sommige groepen moeilijk is om in bepaalde buurten dan wel in bepaalde suburbane gemeenten terecht te komen (Zhou and Logan, 1991; Alba, e.a., 1999; Logan and Alba, 1993). In Amerika is dit bijvoorbeeld het geval voor zwarten. Logan en Alba (1993:244) komen dan ook tot de conclusie dat:

“... personal assets such as income and cultural adaptation, on which the assimilation model is based, have greater value for some groups than for others.”

Een ander model waarin een toenemende integratie niet gepaard hoeft te gaan met decentralisatie, is het etnische enclavemodel. Hoewel de sociale stijgers in dit model wél de mogelijkheid hebben om de concentratiewijken te verlaten, hoeven ze dit niet per definitie te doen. Dit zou te maken hebben met de band die zij hebben met de eigen etnische groep. Of klassieke allochtonen de grote steden gaan verlaten, hangt volgens The SmartAgent Company (2001:10-11) dan ook af van de mate waarin de bindingen met de eigen wijk verder zullen afnemen.

---

81 ibidem

82 aangehaald door Bolt, G. en R. van Kempen (2003), p. 211

4.4 Besluit locatiekeuze

Het (huidige) urbaan georiënteerde locatiepatroon is volgens de levensloopbenadering afhankelijk van de verschillende levensloopcarrières, de bijbehorende carrièreoriëntatie, de voorkeuren en vooral van de mate waarin die verhuiscwensen gerealiseerd kunnen worden. Hoewel aangenomen wordt dat klassieke allochtonen een voorkeur hebben om bij elkaar te wonen vanwege de voordelen die het wonen in de concentratiewijken oplevert, kan het urbaan geconcentreerde locatiepatroon vooral verklaard worden vanuit de mogelijkheden die allochtone huishoudens hebben. Denk hierbij aan de beperkte financiële middelen en de samenstelling en locatie van de woningvoorraad. Zo beschikken klassieke allochtonen als gevolg van een lage structurele integratie over minder inkomsten, waardoor een kleiner deel van de woningvoorraad bereikt kan worden.

In hoofdstuk 2 is echter naar voren gekomen dat zowel de structurele als de sociaal-culturele integratie van klassieke allochtonen toeneemt. Hierdoor zullen klassieke allochtonen steeds meer (financiële) mogelijkheden hebben om de concentratiewijken te verlaten. Of ze dit daadwerkelijk zullen doen, hangt af van de voorkeur voor het wonen in een concentratiewijk. Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt echter dat met een toenemende sociaal-culturele integratie deze voorkeur minder wordt. Dit wordt geïllustreerd door het onderzoek van het Ministerie van VROM (2000), waarin naar voren komt dat allochtone huishoudens net zo vaak als autochtone huishoudens de stad willen verlaten en richting het ommeland willen vertrekken.⁸³ Hieruit kan afgeleid worden dat wanneer klassieke allochtonen hier de mogelijkheid voor hebben, zij vanuit de concentratiewijken in de grote steden naar de suburbane gemeenten zullen verhuizen, zoals het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt. Met andere woorden: wanneer de structurele en sociaal-culturele integratie van klassieke allochtonen toeneemt, valt er een toenemende 'zwarte vlucht' te verwachten. Deze opwaartse verhuisbeweging zal met name zichtbaar worden bij de tweede en de daarop volgende generaties. Daarnaast valt er vooral een 'zwarte vlucht' onder Surinamers te verwachten, daar de integratie van de andere groepen vooralsnog achterblijft.

---

83 aangehaald door Dominquez Martinez, S. en A. Vreeswijk (2002), p. 42

5 Verhuisgedrag klassieke allochtonen in Amsterdam

In het voorgaande hoofdstuk is duidelijk geworden dat het aannemelijk is dat klassieke allochtonen de concentratiewijken zullen gaan verlaten, wanneer zij hier de mogelijkheid toe hebben. Dit laatste hangt af van de financiële middelen, de woningvoorraad en het woningmarktbeleid. Aangetoond is dat de maatschappelijke positie van klassieke allochtonen verbeterd. De grote vraag is uiteraard of dit inmiddels heeft geresulteerd in een toenemende verhuisstroom naar de regio.

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar het daadwerkelijke verhuisgedrag van klassieke allochtonen in Amsterdam; vanuit welke gebieden verhuizen de klassieke allochtonen en in welke mate kiezen klassieke allochtonen voor een urbane dan wel suburbane locatie? Er zal onderscheid gemaakt worden naar de verhuisstroom die binnen Amsterdam blijft (de binnenstedelijk – urbane – locatiekeuze) en de verhuisstroom die Amsterdam verlaat (de buitenstedelijke locatiekeuze). In de buitenstedelijke locatiekeuze worden de regio (de suburbane locatiekeuze), de rest van Nederland en het buitenland onderscheiden. Hoewel dit hoofdstuk vooral draait om de vraag “in welke mate vindt er een ‘zwarte vlucht’ plaats?”, kan vooralsnog alleen worden vastgesteld of klassieke allochtonen in toenemende mate suburbaniseren. Pas wanneer dit het geval is én dat deze suburbanisatiestroom uit de allochtone middenklasse bestaat, kan gesproken worden van een ‘zwarte vlucht’.

In navolging van Uunk en Dominquez Martinez (2002) zal voor wat betreft de herkomst en de bestemming van de verhuisstromen onderscheid gemaakt worden naar drie wijktypen: concentratiewijken, gemengde wijken en laag geconcentreerde wijken. De drie wijktypen zijn vastgesteld aan de hand van data uit 2003. In theorie betekent dit dat verhuisstromen uit de concentratiewijken in de jaren 1994 tot en met 2002, wellicht verhuisstromen zijn uit wijken die pas in 2003 het stempel ‘concentratiewijk’ kregen. Toch is gebleken dat de huidige concentratiewijken voor een groot deel ook al in 1995 tot de concentratiewijken behoorden (zie hoofdstuk 3). Vandaar dat is gekozen voor een indeling op grond van de meest recente data.

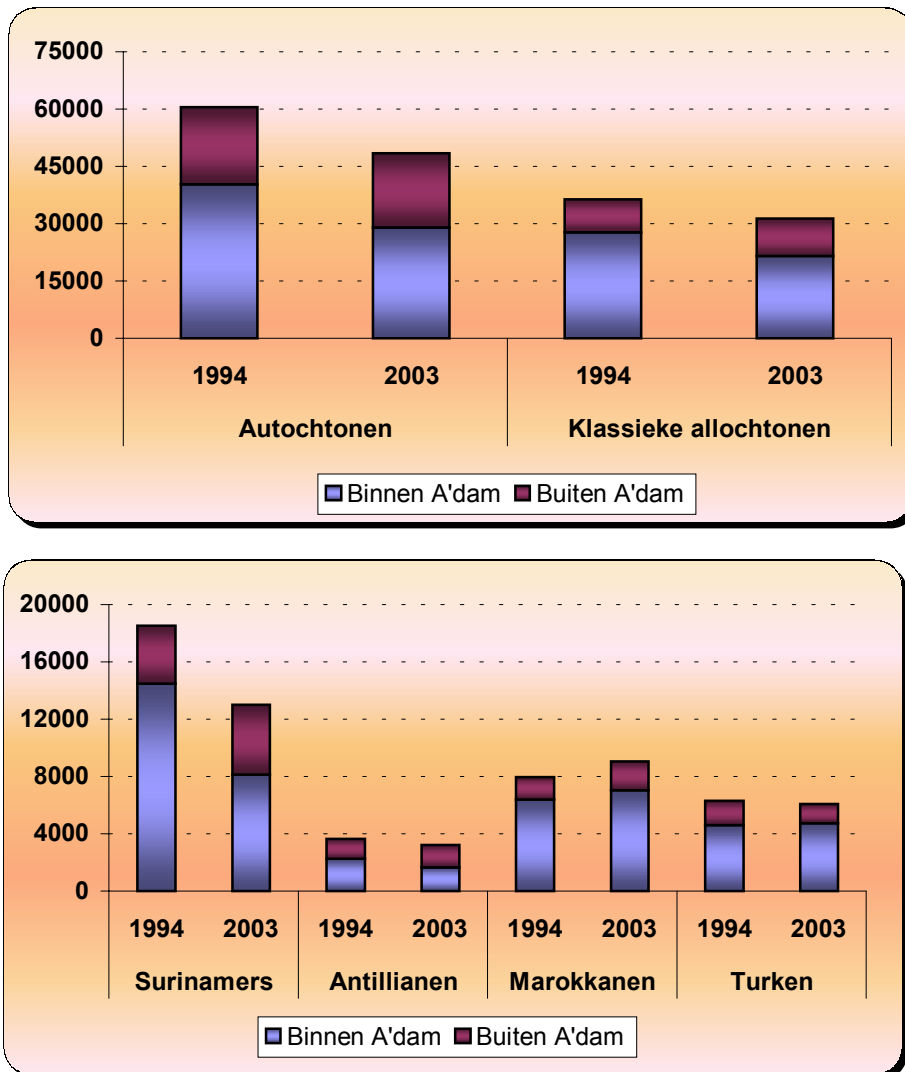

5.1 Bestemming verhuisstromen

In 2003 werden in Amsterdam ruim 111.000 verhuisbewegingen geregistreerd. Meer dan de helft van deze verhuisbewegingen bleef binnen de gemeente. Vooral Mediterrane groepen verhuizen veel vaker binnenstedelijk, dan buitenstedelijk: slechts 22 procent van de totale verhuisstroom gaat over de stadsgrenzen heen. Caribische groepen en autochtonen verlaten juist veel vaker Amsterdam: tenminste 40 procent van alle verhuizingen gaat over de stadsgrenzen heen (zie bijlage 6 voor een specificatie van de absolute verhuisstromen).

In het afgelopen decennium is de totale verhuisstroom bij de autochtonen en de Caribische groepen afgenomen. Er wordt vooral minder binnen Amsterdam zelf verhuisd. Hoewel dit niet hoeft te betekenen dat er vaker buitenstedelijk verhuisd wordt, blijken de Caribische groepen wel degelijk vaker buiten Amsterdam te verhuizen. In tegenstelling tot de Caribische groepen zijn de binnenstedelijke verhuizingen bij de Mediterrane groepen niet afgenomen. Wel verlaten de Marokkanen net als de Caribische groepen in toenemende mate Amsterdam.

Figuur 5.1 ~ Binnen- en buitenstedelijke verhuizingen, naar bestemming, per etnische groep 1994 & 2003 (abs.)

Bron: O&S Amsterdam

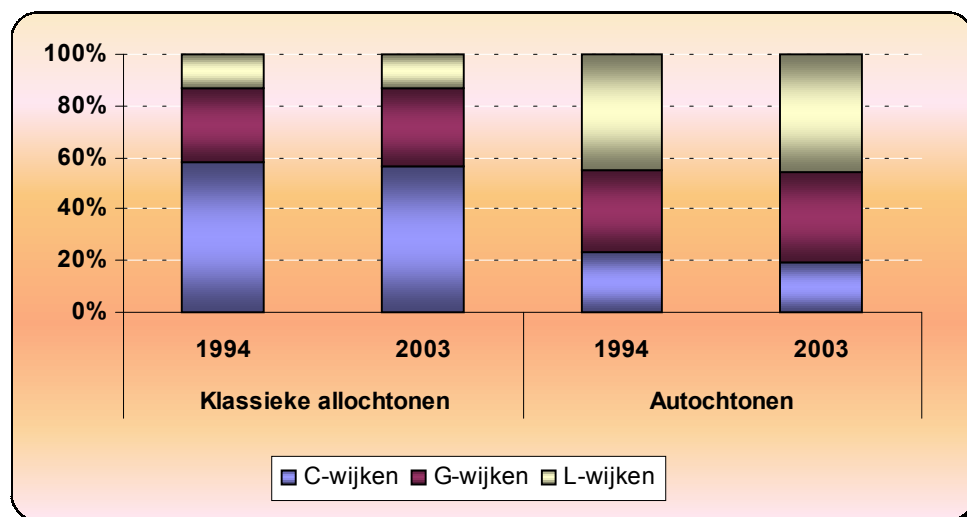

5.1.1 Binnenstedelijke verhuisstromen

Uit onderzoek van Massey en Denton (1993) is naar voren gekomen dat de beter gesitueerde zwarten die uit het armoedegetto verhuisden, zich opnieuw vestigden in concentratiegebieden, maar dan van de beter gesitueerde zwarten.⁸⁴ Uunk en Dominquez Martinez (2001:86) concluderen dat ook in Nederland allochtonen vanuit concentratiewijken relatief vaak naar een andere concentratiewijk verhuizen. De vraag is of dit ook opgaat voor de klassieke allochtonen in Amsterdam.

Wanneer klassieke allochtonen binnenstedelijk verhuizen, gaat het overgrote deel van deze verhuisstroom richting de concentratiewijken. Dit geldt zowel voor de Caribische groepen als voor de Mediterrane groepen. De klassieke allochtonen kiezen hiermee (nog steeds) veel vaker voor een concentratiewijk, dan autochtonen doen. Deze laatste categorie kiest – niet zo verwonderlijk – weer veel vaker voor een laag geconcentreerde wijk. Hierbij moet opgemerkt worden dat Caribische groepen relatief gezien vaker in een laag geconcentreerde wijk terecht komen, dan Mediterrane groepen. Al met al is het binnenstedelijke verhuispatroon van klassieke allochtonen voor wat betreft de bestemming precies het omgekeerde van het binnenstedelijke verhuispatroon van autochtonen.

Figuur 5.2 ~ Binnenstedelijk bestemmingspatroon autochtonen en klassieke allochtonen, naar wijktype 1994 & 2003

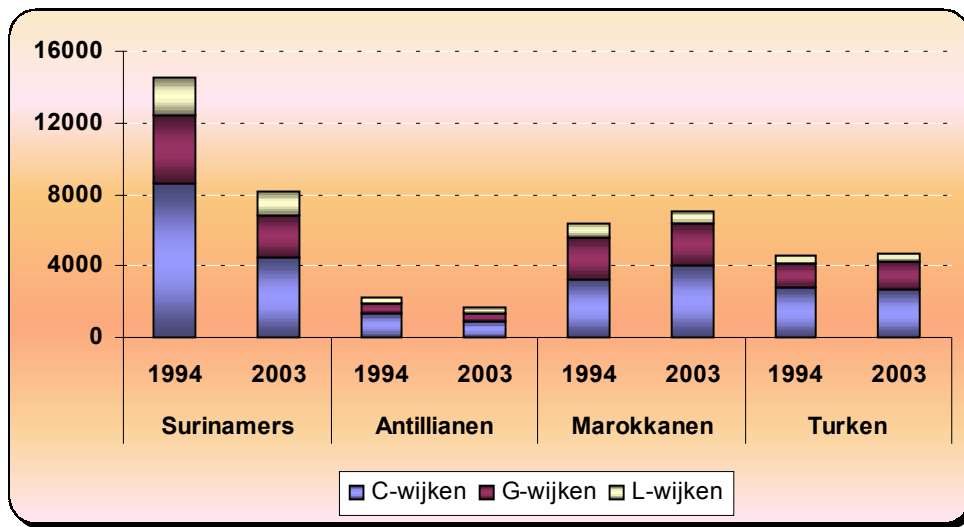
Bron: O&S Amsterdam

Uit het bovenstaande figuur kan opgemaakt worden dat het binnenstedelijke verhuispatroon in de afgelopen tien jaar vrij stabiel is geweest. Toch zijn er wel degelijk ontwikkelingen te zien in de absolute verhuisstromen (zie figuur 5.3). Zo verhuizen autochtonen en ook de Caribische groepen steeds minder vaak naar concentratiewijken. Ter illustratie: het aantal verhuizingen richting de concentratiewijken nam bij de Surinamers met bijna de helft af in de afgelopen tien jaar. De verhuisstroom van autochtonen en Caribische groepen naar gemengde en laag geconcentreerd wijken nam daarentegen minder af. In tegenstelling tot de andere groepen, zijn de Mediterrane groepen in de afgelopen jaren niet minder vaak naar de concentratiewijken verhuisd.

84 aangehaald door Tesser, P.M.T. e.a. (1995), p. 36

Figuur 5.3 ~ Binnenstedelijk bestemmingspatroon, naar wijktype per etnische groep 1994 & 2003 (abs.)

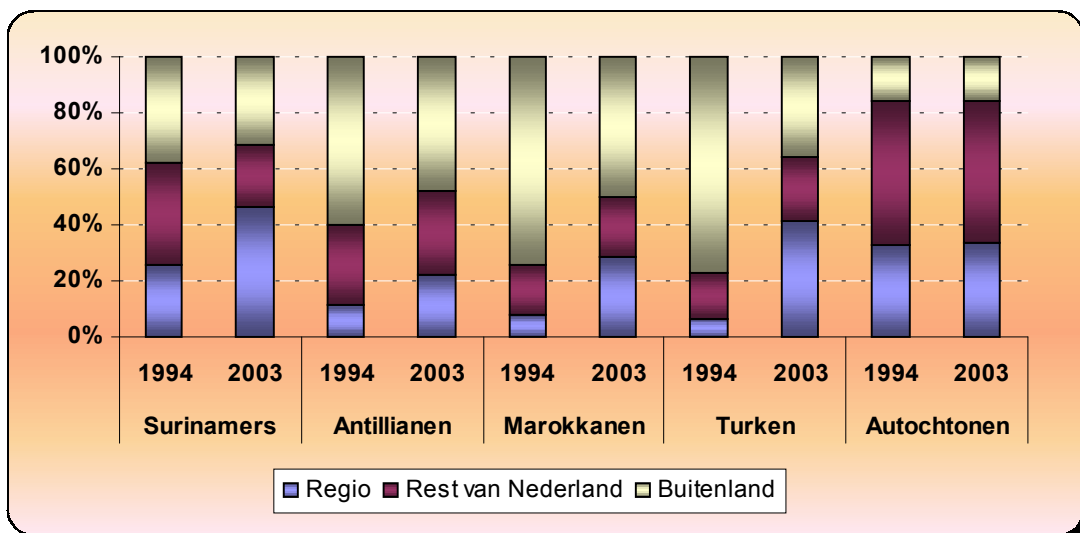

Bron: O&S Amsterdam

5.1.2 Buitenstedelijke verhuisstromen

Wanneer buiten Amsterdam wordt verhuisd, kan gekozen worden voor de regio, de rest van Nederland of het buitenland. Opmerkelijk is dat klassieke allochtonen, en dan met name de Surinamers en Turken, verhoudingsgewijs vaker dan autochtonen richting de regio vertrekken. Klassieke allochtonen, en dan vooral Surinamers en Turken, suburbaniseren hiermee vaker dan autochtonen. In absolute aantallen vormen Surinamers overigens de grootste klassieke allochtonengroep in de verhuissroom richting de regio. In vergelijking met de Surinamers is de groep Turken die naar de regio vertrekt, klein (2.261 versus 557).

Figuur 5.4 ~ Buitenstedelijk bestemmingspatroon, per etnische groep 1994 & 2003

Bron: O&S Amsterdam

Klassieke allochtonen – met uitzondering van de Antillianen – kiezen in vergelijking met autochtonen minder vaak voor een bestemming in de rest van Nederland, wanneer buitenstedelijk verhuisd wordt. Binnen Nederland bekeken is de geografische afstand waarover verhuisd wordt, kleiner bij de klassieke allochtonen dan bij de autochtonen. Tot slot verhuizen de klassieke allochtonen, en dan met name de Marokkanen en Antillianen, relatief vaak naar het buitenland. Ongetwijfeld heeft dit te maken met de migratie naar het land van herkomst.

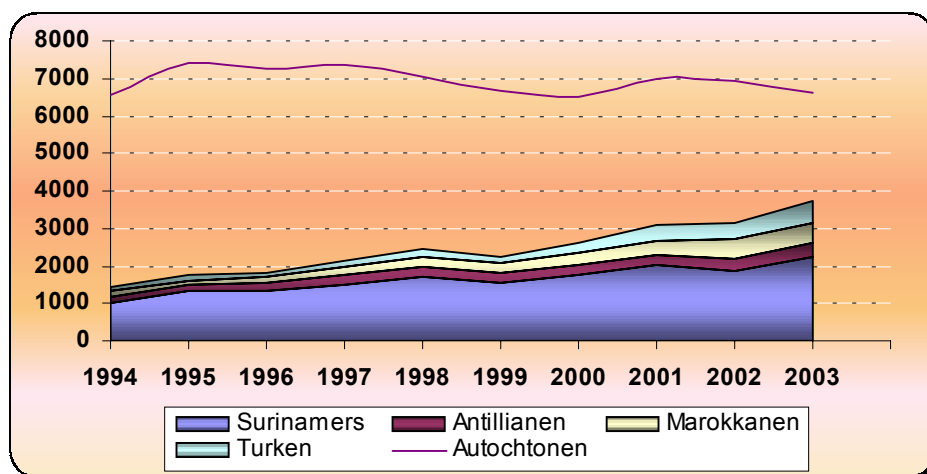
In tegenstelling tot de autochtonen lijkt het buitenstedelijke verhuispatroon bij de klassieke allochtonen in de afgelopen tien jaar flink veranderd te zijn. Grote veranderingen zijn vooral bij de Mediterrane groepen te zien. Sinds 1994 verhuizen zij steeds vaker (zowel relatief als absoluut gezien) binnen Nederland en steeds minder vaak naar het buitenland. In het kader van dit onderzoek is de belangrijkste verandering echter dat de klassieke allochtonen in toenemende mate naar de regio verhuizen.

5.1.3 Suburbanisatiestroom

In het afgelopen decennium koos een steeds groter deel van de verhuisde klassieke allochtonen voor een bestemming in de regio. Ook in absolute termen verhuizen klassieke allochtonen in toenemende mate naar de regio. In vergelijking met 1994 was de suburbanisatiestroom in 2003 ruim 2,5 keer zo groot (van 1.424 tot 3.729). Deze toename is erg opmerkelijk, daar de klassieke allochtonen absoluut gezien juist steeds minder verhuizen.⁸⁵ Omdat de suburbanisatiestroom bij autochtonen vrij constant is gebleven, verandert de stroom qua samenstelling. Bestond in 1994 nog bijna tweederde van de suburbanisatiestroom uit autochtonen; in 2003 was dit aandeel gedaald tot de helft.

Ondanks de slechtere maatschappelijke positie, verhuizen ook de Mediterrane groepen in toenemende mate naar de regio. Vooral de Turken hebben wat dit betreft een grote inhaalslag gemaakt: in vergelijking met 1994 is de verhuisstroom naar de regio bijna 5 keer zo groot geworden (van 116 in 1994 tot 557 in 2003). Grote uitzondering vormen de Antillianen. Want hoewel zij relatief gezien steeds vaker naar de regio verhuizen, blijft de suburbanisatiestroom in absolute termen achter. Inmiddels verhuizen er dan ook meer Marokkanen en Turken naar de regio, dan Antilianen.

Figuur 5.5 Suburbanisatiestroom, naar etnische groep 1994-2003 (abs.)

Bron: O&S Amsterdam

85 De totale verhuisstroom (d.w.z. het deel dat binnen de stad blijft plus het deel dat de stad verlaat) neemt bij de klassieke allochtonen af. Zie bijlage 6.

De suburbanisatiestroom komt bij de klassieke allochtonen en autochtonen (hoewel in iets minder mate) bijna in zijn geheel terecht in de grootste regiogemeenten.⁸⁶ De kleinere en de middelgrote gemeenten vormen hiermee in veel mindere mate een verhuisbestemming. Uitzondering is de middelgrote gemeente Diemen. Hoewel er relatief gezien steeds minder autochtonen en klassieke allochtonen naar deze gemeente verhuizen, vormt het nog steeds een belangrijke bestemming. Een overzicht van de absolute verhuisstroom naar de regiogemeenten is opgenomen in bijlage 7.

De klassieke allochtonen verhuizen vooral veel naar Almere (zie figuur 5.6). Met name de Caribische groepen verhuizen relatief vaak naar deze gemeente: gaat bij de Caribische groepen rond de 60 procent van de suburbanisatiestroom richting Almere, bij de Mediterrane groepen ligt dit rond de 40 procent. De verhuisstroom vanuit Amsterdam naar Almere bestaat met name uit Surinamers (1.292), en in veel mindere mate uit Antillianen (198), Turken (211) en Marokkanen (247). Deze laatste twee groepen verhuizen in vergelijking met de Caribische groepen vaker naar de noordelijk gelegen regiogemeenten Purmerend (Marokkanen) en Zaandam (Turken).

In het afgelopen decennium zijn er verschillende ontwikkelingen gaande geweest voor wat betreft de bestemming van de suburbanisatiestroom. Zo wordt Almere steeds minder populair bij autochtonen. Zij verhuizen in toenemende mate naar Haarlemmermeer. Ook voor de andere etnische groepen is Haarlemmermeer in opkomst als bestemmingsgemeente. Vooralsnog verhuizen klassieke allochtonen echter vooral naar Almere. Omdat autochtonen steeds minder naar Almere verhuizen, is de samenstelling van deze suburbanisatiestroom behoorlijk veranderd. In 1994 bestond tweederde van deze stroom nog uit autochtonen, terwijl dit in 2003 nog geen eenderde was. Op dit moment verhuizen er zelfs meer Surinamers dan autochtonen naar Almere. Overigens was Almere ook in 1994 al populair bij de Caribische groepen, terwijl de Mediterrane groepen vooral naar Zaanstad verhuisden. Inmiddels is de populariteit van Zaanstad als verhuisbestemming onder Mediterrane groepen te vergelijken met die van Haarlemmermeer, een gemeente waar in 1994 nog nauwelijks naar toe werd verhuisd.

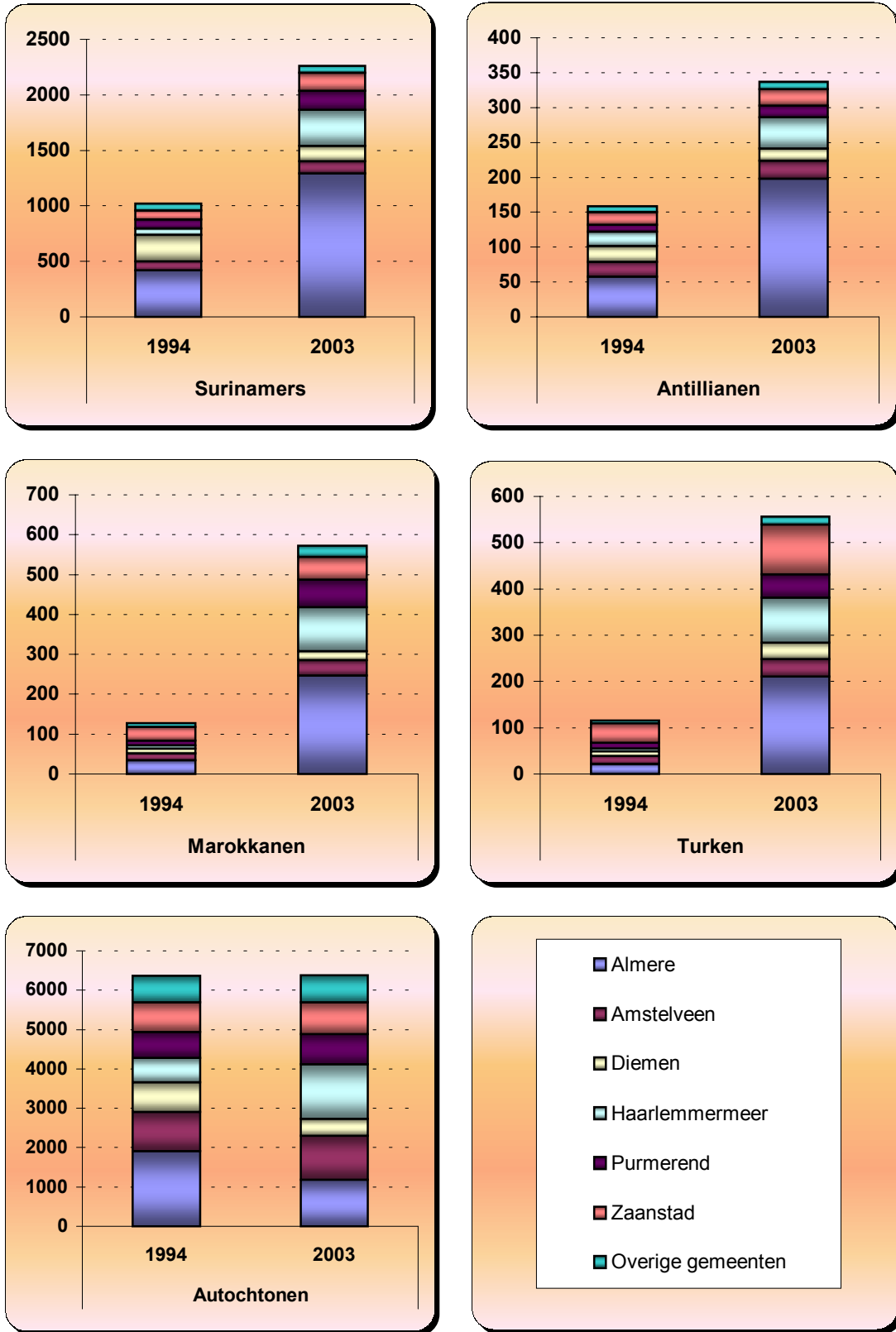
Het is duidelijk geworden dat de klassieke allochtonen in toenemende mate naar de regio verhuizen. Dit kan in de richting wijzen van een opkomende 'zwarte vlucht'. Tot slot blijkt vooral Almere erg in trek te zijn bij de klassieke allochtonen.

---

86 De indeling van de gemeenten is bepaald op basis van de gemiddelde (geregistreerde) bevolking in 2002 in de ROA+ gemeenten (bron: CBS Statline). Grote gemeenten (>50.000 inwoners): Almere, Amstelveen, Haarlemmermeer, Purmerend en Zaanstad; middelgrote gemeenten (aantal inwoners>20.000 en <50.000): Diemen, Edam-Volendam en Uithoorn; kleine gemeenten (aantal inwoners<20.000): Beemster, Landsmeer, Oostzaan, Ouder-Amstel, Waterland, Wormerland en Zeevang.

Figuur 5.6 ~ Bestemming suburbanisatiestroom per etnische groep, naar regiogemeente, 1994 & 2003 (abs.) [NB: verschillende schalen]

Bron: O&S Amsterdam

5.2 Herkomst verhuisstromen

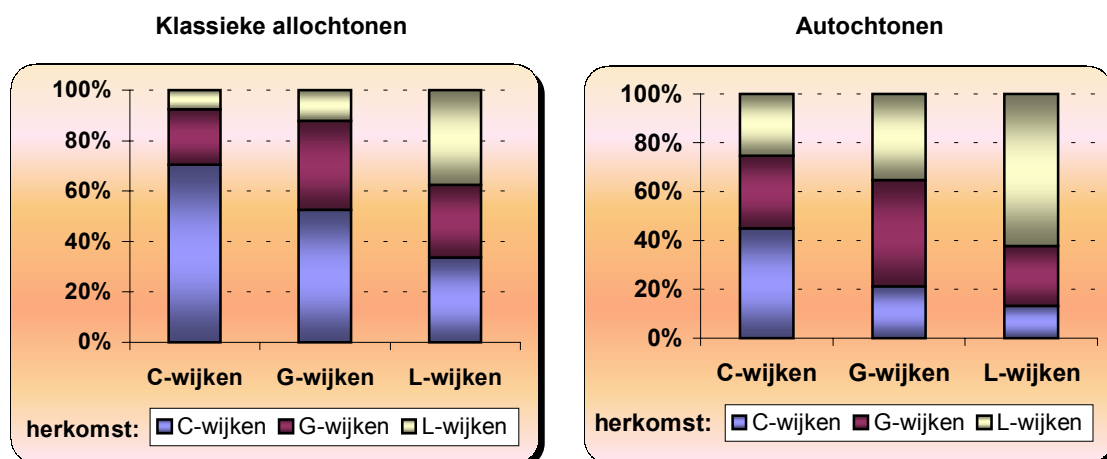
De vraag is nu vanuit welke herkomstgebieden de verschillende verhuisstromen ontstaan. Vindt de verhuizing naar de regio vooral plaats vanuit de gemengde wijken of juist vanuit de geconcentreerde wijken? Wanneer er vanuit concentratiewijken naar een minder geconcentreerde wijk verhuisd wordt, is tevens sprake van een opwaartse verhuizing, omdat de woonsituatie in concentratiebuurten over het algemeen slechter is dan de woonsituatie in gemengde dan wel laag geconcentreerde wijken.

5.2.1 Binnenstedelijke verhuisstromen

De binnenstedelijke verhuisstroom richting de concentratiewijken is zowel bij de klassieke allochtonen als bij de autochtonen voor een groot deel afkomstig uit diezelfde concentratiewijken. Voor de klassieke allochtonen geldt dit echter in veel sterkere mate dan voor de autochtonen. Ook de verhuizingen naar de gemengde wijken zijn bij de klassieke allochtonen overwegend afkomstig uit de concentratiewijken. Daar de verhuisstroom vanuit de concentratiewijken naar de minder geconcentreerde wijken de omgekeerde verhuisstroom (d.w.z. de verhuisstroom vanuit de minder geconcentreerde wijken naar de concentratiewijken) ruimschoots overtreft, kan tevens gesproken worden van een algehele opwaartse verhuizing. Opvallend genoeg verhuizen klassieke allochtonen even vaak vanuit de geconcentreerde wijken als vanuit de minder geconcentreerde wijken, naar de laag geconcentreerde wijken. Bij autochtonen is juist het overgrote deel van de verhuisstroom naar lager geconcentreerde wijken afkomstig uit de lager geconcentreerde wijken zelf. Al met al zijn verhuizingen naar bepaalde wijktypen vooral afkomstig uit wijken met eenzelfde wijktypering (met uitzondering van de instroom in gemengde wijken bij de klassieke allochtonen).

Dat de verhuisstroom naar concentratiewijken bij de klassieke allochtonen voor het overgrote deel afkomstig is uit diezelfde concentratiewijken, is op zich niet verrassend te noemen. Het overgrote deel van de klassieke allochtonen woont immers in een concentratiewijk. De vraag is dan ook of er vanuit de concentratiewijken relatief vaker naar concentratiewijken wordt verhuisd, dan je op grond van de bevolkingssamenstelling in de wijk zou mogen verwachten.

Figuur 5.7 ~ Binnenstedelijk herkomstpatroon per wijktype van bestemming, klassieke allochtonen en autochtonen, 2003

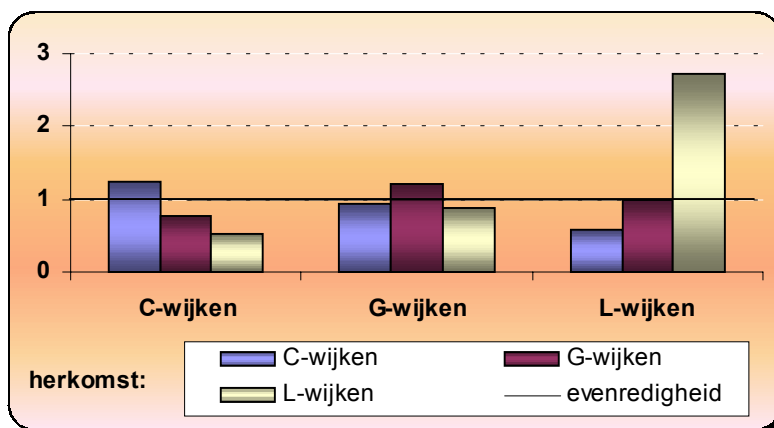
Bron: O&S Amsterdam

Een methode om dit te bekijken is de evenredigheidstoets. Hierin wordt een relatie gelegd tussen de herkomst van de verhuisstromen en de bevolkingssamenstelling in de wijk.⁸⁷ Bij een oververtegenwoordiging is de instroom van bijvoorbeeld klassieke allochtonen in een wijk dan wel in een ander bestemmingsgebied voor een groter deel afkomstig uit een bepaalde wijktype, dan je op grond van hun aanwezigheid in het desbetreffende wijktype mag verwachten. Bij een oververtegenwoordiging is de ratio groter dan één. Bij een ondervertegenwoordiging – de ratio is kleiner dan één – is de instroom vanuit een bepaalde wijk juist kleiner, dan je zou verwachten op grond van de aanwezigheid in het desbetreffende wijktype.

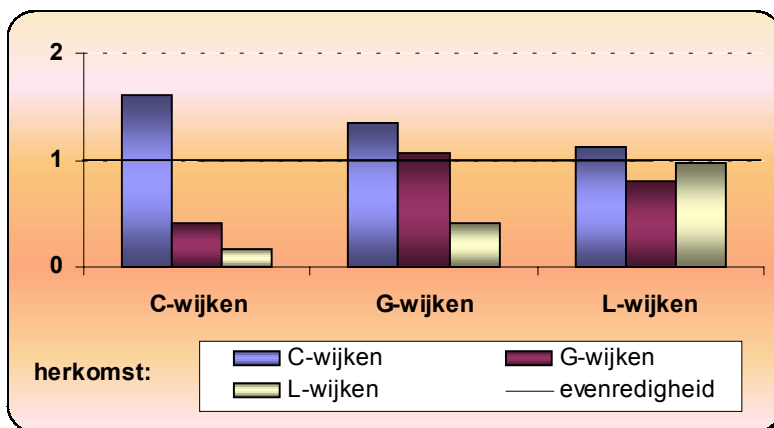
Ook uit de evenredigheidstoets volgt dat het grootste deel van de verhuisstroom naar de concentratiewijken afkomstig is uit de concentratiewijken zelf. De mensen die al in een concentratiewijk wonen, verhuizen onevenredig vaak naar concentratiewijken terwijl de mensen die in een gemengde wijk en laag geconcentreerde wijk wonen, ondervertegenwoordigd zijn in deze verhuisstroom. Dit is zowel het geval bij klassieke allochtonen als bij de autochtonen.

Figuur 5.8 ~ Evenredigheidstoets herkomst binnenstedelijke verhuisstromen per wijktype van bestemming, klassieke allochtonen, 2003

Bron: O&S Amsterdam

Figuur 5.9 ~ Evenredigheidstoets herkomst binnenstedelijke verhuisstromen per wijktype van bestemming, autochtonen, 2003

Bron: O&S Amsterdam

87 Concreet betekent dit dat de verhuisstroom vanuit de drie verschillende wijktypen richting de bestemmingsgebieden in verhouding wordt gezien met het aandeel klassieke allochtonen in de bevolking van het desbetreffende wijktype.

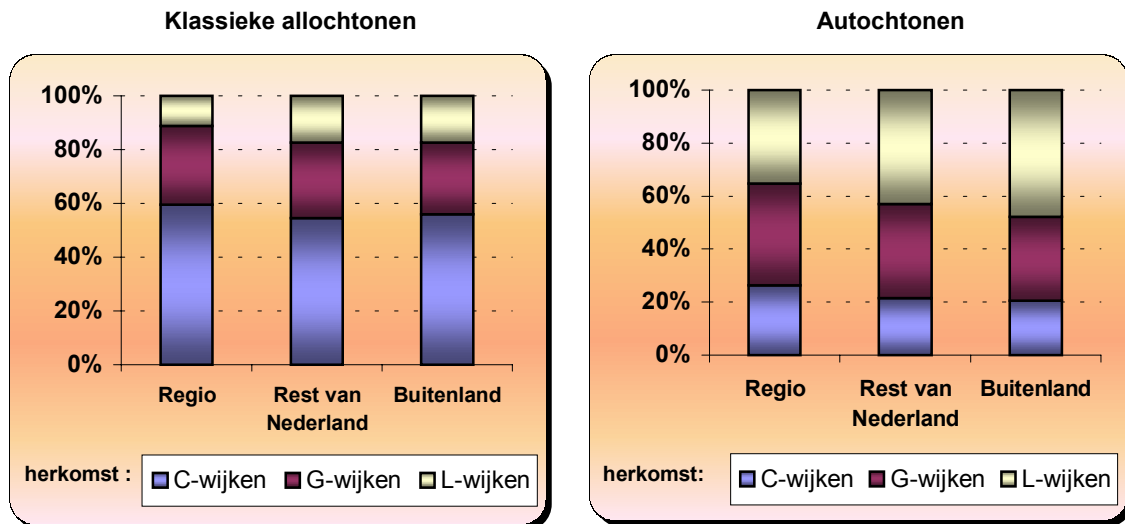

De instroom van klassieke allochtonen in laag geconcentreerde wijken komt voor een even groot deel uit de concentratiewijken als uit de laag geconcentreerde wijken. Wanneer het herkomstpatroon echter in verhouding wordt gezien met de woonsituatie, dan blijkt de herkomst van deze verhuisstroom vooral in deze laag geconcentreerde wijken zelf te liggen.⁸⁸ Het is dus voor klassieke allochtonen makkelijker om naar een laag geconcentreerde wijk te verhuizen, wanneer ze al in zo'n laag geconcentreerde wijk wonen. Opvallend genoeg is dit niet het geval voor autochtonen.

5.2.2 Buitenstedelijke verhuisstromen

Wanneer klassieke allochtonen Amsterdam verlaten, dan is deze stroom voor het overgrote deel afkomstig uit de concentratiewijken en in veel mindere mate uit de andere twee wijktypen. Dit geldt zowel voor de verhuisstroom richting de regio als voor de verhuisstromen richting de rest van Nederland en het buitenland. Bij de autochtonen is er sprake van een omgekeerd patroon: zij verhuizen voornamelijk vanuit de laag geconcentreerde wijken naar de verschillende bestemmingscategorieën.

Figuur 5.10 ~ Buitenstedelijk herkomstpatroon per bestemmingsgebied klassieke allochtonen en autochtonen, 2003

Bron: O&S Amsterdam

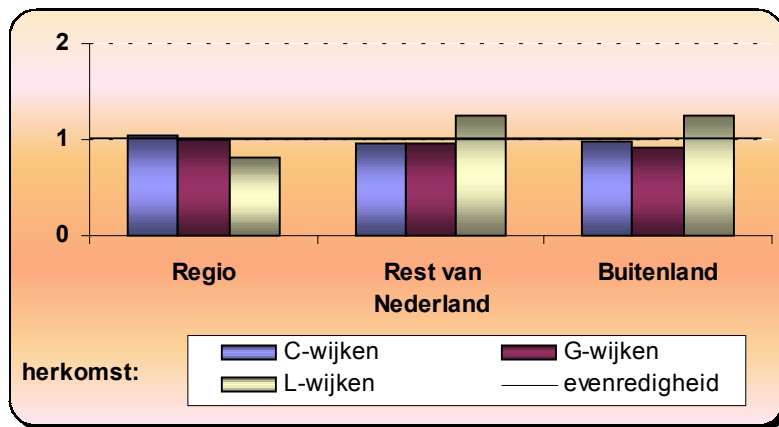
Gezien de woonsituatie van klassieke allochtonen en autochtonen is het niet zo verwonderlijk dat klassieke allochtonen vooral uit de concentratiewijken naar buiten Amsterdam verhuizen en autochtonen vanuit de laag geconcentreerde wijken. Toch blijken klassieke allochtonen verhoudingsgewijs niet vaker vanuit de concentratiewijken naar de regio te verhuizen, dan vanuit de laag geconcentreerde wijken. De herkomst van de verhuisstroom naar de regio is hiermee een redelijk goede afspiegeling van de woonsituatie van klassieke allochtonen in Amsterdam. Bij de andere twee bestemmingsgebieden is dit minder het geval. Klassieke allochtonen verhuizen namelijk vaker vanuit de lager geconcentreerde wijken naar de rest van Nederland en het buitenland, dan je op grond van hun aanwezigheid in die wijken mag verwachten.

88 De woonsituatie heeft hier betrekking op het aandeel van een bevolkingsgroep dat in een bepaalde wijktype woont.

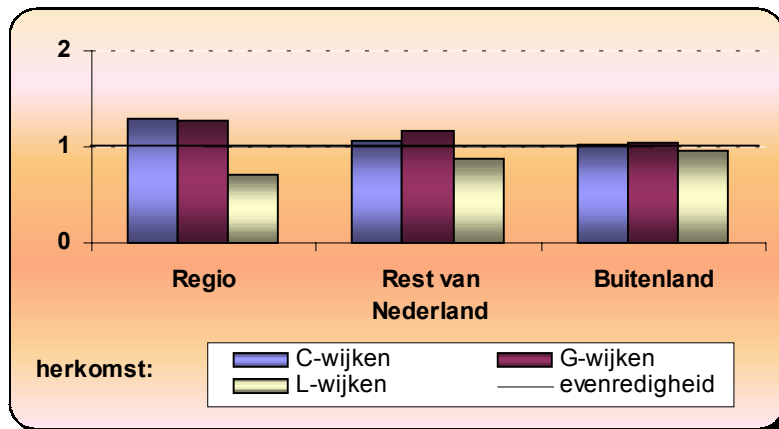
Figuur 5.11 ~ Evenredigheidstoets herkomst buitenstedelijke verhuisstromen per bestemmingsgebied, klassieke allochtonen, 2003

Bron: O&S Amsterdam

Net als klassieke allochtonen verhuizen ook autochtonen voor het overgrote deel vanuit de concentratiewijken naar de regio. Voor de autochtonen geldt echter tevens dat wanneer rekening wordt gehouden met hun aanwezigheid in de drie wijktypen, zij juist weinig vanuit de laag geconcentreerde wijken en relatief vaak vanuit de concentratiewijken naar de regio verhuizen. Of dit duidt op een 'witte vlucht', kan echter niet op voorhand gezegd worden. Tot slot vormt de herkomst van de verhuisstromen naar de rest van Nederland en het buitenland wel een redelijk goede afspiegeling van de woonsituatie van de autochtonen in Amsterdam.

Figuur 5.12 ~ Evenredigheidstoets herkomst buitenstedelijke verhuisstromen per bestemmingsgebied, autochtonen, 2003

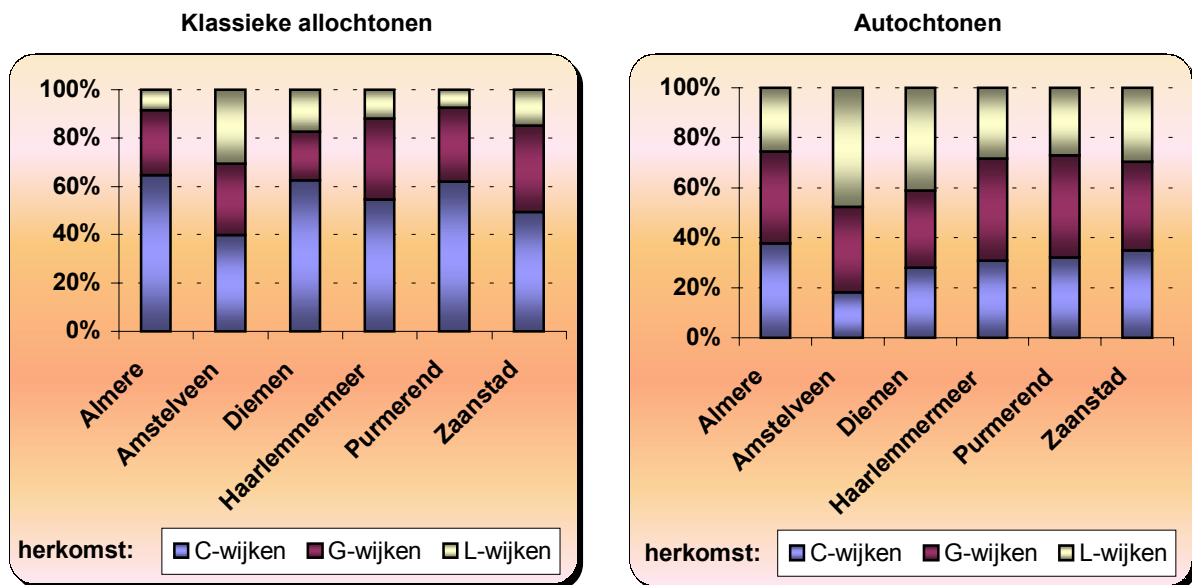
Bron: O&S Amsterdam

5.2.3 Suburbanisatiestroom

De verhuisstroom naar de regio gaat vooral richting de grote gemeenten. Klassieke allochtonen verhuizen vooral vanuit de concentratiewijken naar de regio. Toch bestaan er wel opmerkelijke verschillen tussen de regiogemeenten voor wat betreft de herkomst van de suburbanisatiestroom. Zo wordt er vaker vanuit de concentratiewijken naar de gemeenten Almere, Diemen en Purmerend verhuisd, dan naar de gemeente Amstelveen. De instroom in Amstelveen is bovendien vaker afkomstig uit een laag geconcentreerde wijk, dan bij de andere gemeenten het geval is. Deze gemeente vormt hiermee een uitzondering, wat waarschijnlijk te maken heeft dat de relatief dure woningvoorraad in Amstelveen.

Figuur 5.13 ~ Herkomstpatroon suburbanisatiestroom, per grote regiogemeente, klassieke allochtonen en autochtonen, 2003

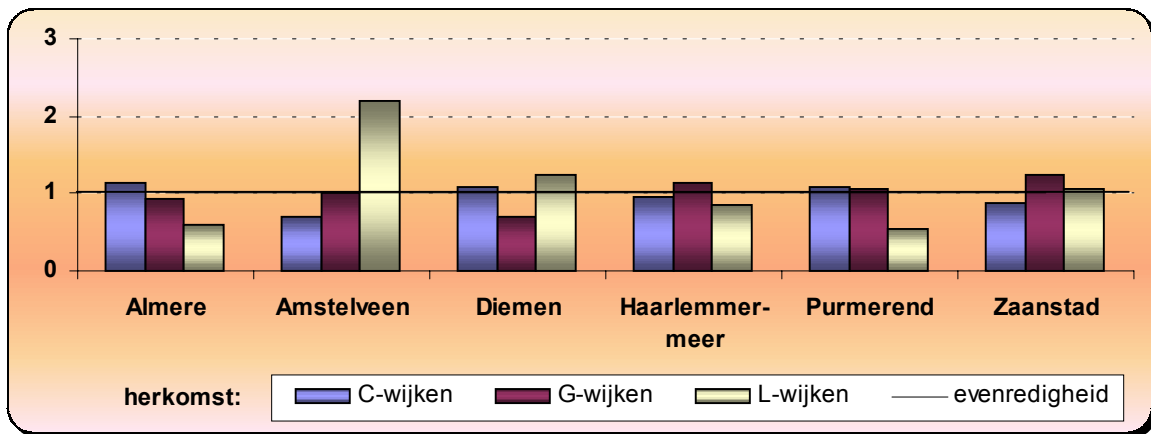
Bron: O&S Amsterdam

Hoewel zojuist is geconstateerd dat de klassieke allochtonen ongeveer even vaak vanuit de concentratiewijken als vanuit de laag geconcentreerde wijken naar de regio verhuizen, blijkt dit patroon niet op te gaan voor de afzonderlijke gemeenten. Zo verhuizen de klassieke allochtonen veel minder vanuit de lager geconcentreerde wijken naar Almere, dan je op grond van hun aanwezigheid in de lager geconcentreerde wijken mag verwachten. Dit patroon is ook te zien in de verhuisstroom naar Purmerend. De gemeenten Amstelveen en Diemen ontvangen verhoudingsgewijs juist veel klassieke allochtonen uit de laag geconcentreerde wijken.

Autochtonen verhuizen verhoudingsgewijs vaker vanuit de concentratiewijken en minder vaak vanuit de laag geconcentreerde wijken naar de regio. Dit patroon is duidelijk terug te zien in de afzonderlijke gemeenten. Vooral Almere en Zaanstad ontvangen verhoudingsgewijs veel autochtonen uit de concentratiewijken. Ook hier blijkt Amstelveen een uitzondering te vormen. Autochtonen verhuizen dus in vergelijking met klassieke allochtonen verhoudingsgewijs óf veel meer óf juist veel minder vanuit bepaalde wijktypen naar een bepaalde gemeente, dan je op grond van hun aanwezigheid in het desbetreffende wijktype mag verwachten. Bij de klassieke allochtonen is de variatie rond de evenredigheidslijn minder groot.

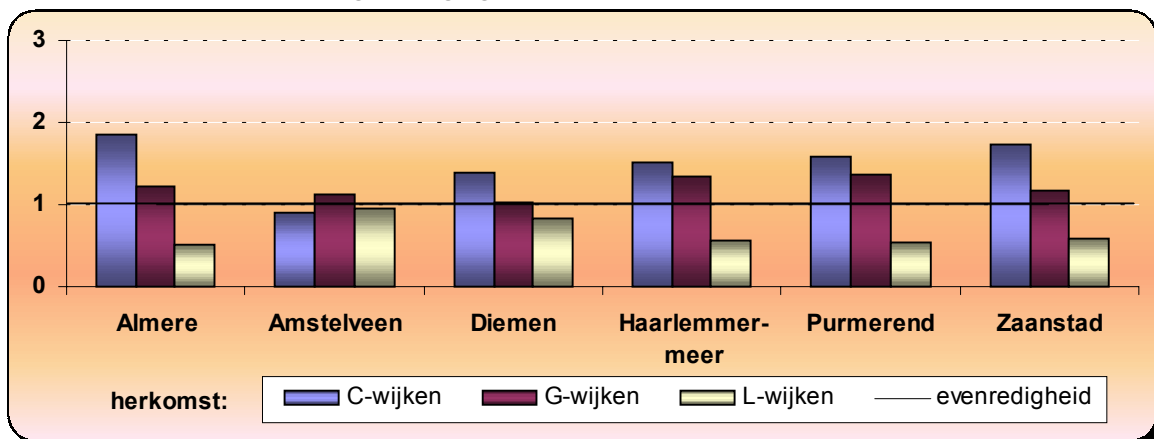

Figuur 5.14 ~ Evenredigheidstoets herkomst suburbanisatiestroom, per grote regiogemeente, klassieke allochtonen , 2003

Bron: O&S Amsterdam

Figuur 5.15 ~ Evenredigheidstoets herkomst suburbanisatiestroom, per grote regiogemeente, autochtonen , 2003

Bron: O&S Amsterdam

5.2.4 Slotsom herkomst verhuisstromen

Al met al verhuizen zowel klassieke allochtonen als autochtonen vooral vanuit de concentratiewijken naar (andere) concentratiewijken. Wanneer rekening wordt gehouden met de woonsituatie, wordt er verhoudingsgewijs alsnog meer vanuit concentratiewijken dan vanuit de andere wijken naar de concentratiewijken verhuisd (verg. Uunk en Dominquez Martinez, 2001). Klassieke allochtonen verhuizen ook veel vanuit de concentratiewijken naar de regio. Toch suburbaniseren zij verhoudingsgewijs even vaak vanuit de concentratiewijken als vanuit de laag geconcentreerde wijken. Opmerkelijk is dan ook dat autochtonen verhoudingsgewijs wél vaker vanuit de concentratiewijken naar de regio verhuizen. Blijkbaar is het voor autochtonen gemakkelijker om vanuit een concentratiewijk naar de regio te verhuizen, dan voor klassieke allochtonen. Of dit op een eventuele 'witte vlucht' duidt, is echter niet op voorhand te zeggen.

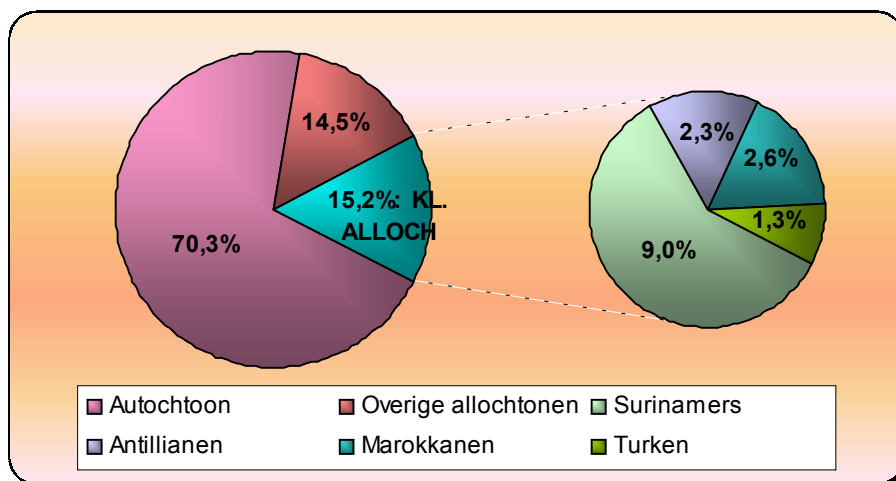
5.3 Suburbanisatiestroom Amsterdam-Almere

Klassieke allochtonen verhuizen in toenemende mate naar Almere. De populariteit van Almere heeft wellicht te maken met het gegeven dat in deze gemeente de prijzen van woningen relatief laag zijn. Een andere verklaring kan gezocht worden in de aantrekkingskracht van de bestaande Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap voor andere leden van deze etnische groepen. Volgens O&S Amsterdam (2004b) vestigen andere allochtone gezinnen zich namelijk eerder in een gemeente waar zich een relatief grote gemeenschap bevindt, dan in een gemeente waar deze gemeenschap zo goed als ontbreekt.

In deze paragraaf zal ingegaan worden op de verhuisstroom van de afzonderlijke klassieke allochtonengroepen vanuit Amsterdam naar Almere. In tegenstelling tot het vorige hoofdstuk zal eerst gekeken worden naar de herkomst van de verhuisstroom en vervolgens naar de bestemming in Almere zelf.⁸⁹ Om te bekijken wáár in Almere de verhuisstroom vanuit Amsterdam terecht komt, zijn de Almeerse wijken ingedeeld naar de reeds bekende wijktypen. Hiervoor is de methode toegepast, die eerder al is gebruikt voor de wijkindeling in Amsterdam. Data hiervoor zijn verkregen bij O&S Almere. Aan de hand van deze methode worden in Almere 8 concentratiewijken gevonden, 18 gemengde wijken en 16 laag geconcentreerde wijken (zie bijlage 4). Alvorens te kijken naar de suburbanisatiestroom – welke invloed zal hebben op de bevolkingssamenstelling – zal nu eerst worden gekeken naar de huidige bevolkingssamenstelling.

In Almere vormen de autochtonen veruit de grootste bevolkingsgroep (zie ook bijlage 1) en de Surinamers de grootste klassieke allochtonengroep. Hoewel zij ook in Amsterdam de grootste klassieke allochtonengroep vormen, zijn ze hier echt veruit in de meerderheid in vergelijking met de Marokkanen, Turken en Antillianen. Tezamen vormen de klassieke allochtonen 15 procent van de Almeerse bevolking.

Figuur 5.16 ~ Bevolkingssamenstelling in Almere naar etniciteit, 2003

Bron: O&S Almere

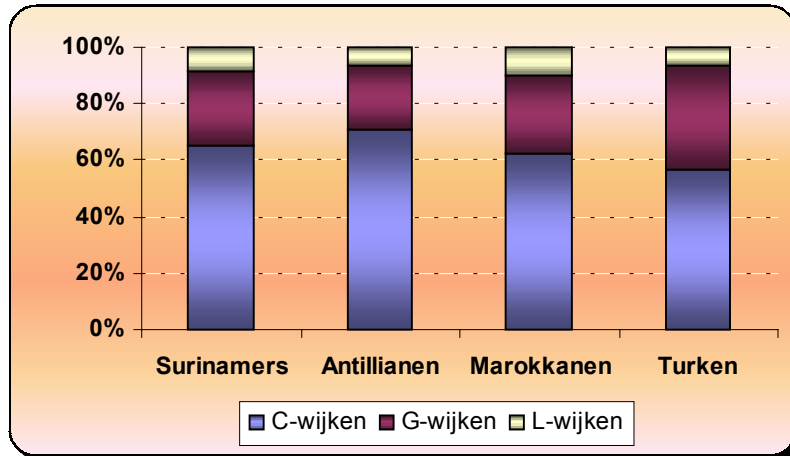
89 Almere bestaat uit 6 kernen, respectievelijk Almere Haven, Almere Stad, Almere Buiten, Almere Hout, Almere Poort en Almere Pampus. Deze kernen bestaan gezamenlijk uit 42 wijken.

5.3.1 Herkomst van de suburbanisatiestroom

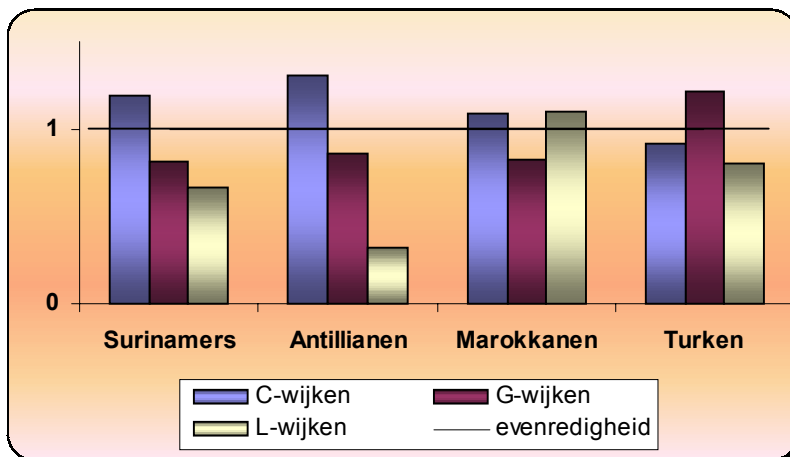
In paragraaf 5.2.2 kwam naar voren dat het grootste deel van de suburbanisatiestroom naar Almere afkomstig is uit de concentratiewijken. Toch verhuizen de Caribische groepen iets vaker vanuit de concentratiewijken naar Almere, dan de Mediterrane groepen doen. Opmerkelijk is dat de Turken in vergelijking met de andere groepen het minste vanuit de concentratiewijken naar Almere verhuizen, terwijl zij in vergelijking met de andere groepen wel het meeste in de Amsterdamse concentratiewijken wonen (zie bijlage 3).

Figuur 5.17 ~ Herkomst verhuisstroom Almere per etnische groep, naar wijktype, 2003

Bron: O&S Amsterdam

Figuur 5.18 ~ Evenredigheidsstoets herkomst verhuisstroom naar Almere per etnische groep, naar wijktype, 2003

Bron: O&S Amsterdam

Klassieke allochtonen verhuizen verhoudingsgewijs iets vaker vanuit de concentratiewijken naar Almere, dan vanuit de andere wijktypen. Er bestaan echter wel verschillen in het herkomstpatroon van Caribische en Mediterrane groepen. Caribische groepen verhuizen verhoudingsgewijs vaak vanuit de concentratiewijken en weinig vanuit de laag geconcentreerde wijken naar Almere – en kennen hiermee een soort gelijk verhuispatroon als autochtonen die naar Almere verhuizen – terwijl dit patroon in geen geval opgaat voor de Mediterrane groepen. Zo verhuizen Marokkanen verhoudingsgewijs even vaak vanuit de concentratiewijken als vanuit de laag geconcentreerde wijken naar Almere. Bij de Turken is het patroon precies contra.

De vraag is vanuit welke concentratiewijken klassieke allochtonen naar Almere verhuizen. Daar de Caribische groepen meer geconcentreerd zijn in Zuidoost en de Mediterrane groepen meer in Amsterdam-West, is de verwachting dat de groepen vanuit verschillende concentratiewijken zullen verhuizen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Zo is ruim tweederde van de Caribische instroom afkomstig uit een concentratiewijk, gelegen in Amsterdam Zuidoost. De Mediterrane groepen verhuizen zoals verwacht vanuit heel andere concentratiewijken. Hoewel in het stadsdeel Geuzenveld/Slotermeer de meeste Mediterrane groepen te vinden zijn, vindt het grootste deel van de verhuisstroom niet plaats vanuit de concentratiewijken behorend tot dit stadsdeel. Bij de Marokkanen is het grootste deel van de verhuisstroom naar Almere namelijk afkomstig uit Zeeburg en bij de Turken uit Amsterdam Noord. Deze uitkomst is niet zo verwonderlijk wanneer ook gekeken wordt naar de omvang van de stadsdelen. De Mediterrane groepen wonen immers verspreid over een aantal kleinere stadsdelen, terwijl de Caribische groepen meer in één groter stadsdeel wonen. Hierdoor vindt tweederde van de verhuisstroom bij de Caribische groepen plaats vanuit 3 concentratiewijken, terwijl dit aandeel bij de Marokkanen en Turken gevormd wordt door de verhuizing uit respectievelijk 7 en 8 concentratiewijken (zie bijlage 9).

5.3.2 Bestemming van de suburbanisatiestroom

Het reeds besproken ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt dat wanneer klassieke allochtonen stijgen op de sociaal-economische ladder, zij doorstromen naar een betere buurt. Het gaat dan om een opwaartse verhuizing naar een buurt waar minder landgenoten wonen. Buurten waar veel allochtonen wonen, hebben immers over het algemeen een lagere status en een kwalitatief slechtere woningvoorraad. In deze subparagraaf zal worden bekeken wáár in Almere de verhuisstroom vanuit Amsterdam neerslaat. Bij de bestemming zal zowel worden gekeken naar de mate van concentratie van de bestemmingswijken, als naar de stadsdelen en wijken zelf.

Bestemming: mate van concentratie

Komen klassieke allochtonen die vanuit de Amsterdamse concentratiewijken naar Almere zijn verhuisd, wederom in een concentratiewijk terecht? Dit is van belang om na te gaan in hoeverre er sprake is van een vooruitgang qua wijktype. Wanneer er bijvoorbeeld meer Surinamers vanuit de Amsterdamse concentratiewijken verhuizen, dan er in Almere in een concentratiewijk terecht komen, kan gesproken worden van een algehele opwaartse verhuizing van de verhuisde Surinamers. Uiteraard is het best denkbaar dat binnen die groepen, sommige individuen juist geconcentreerder zijn gaan wonen. Met de gebruikte gegevens is dit echter niet te achterhalen, omdat deze gegevens niet terug te voeren zijn op het persoonsniveau. Er zal dus alleen iets worden gezegd over de etnische groepen als geheel. Tevens moet bedacht worden dat de Amsterdamse concentratiewijken een ander karakter hebben dan de Almeerse concentratiewijken. Zelfs als er vanuit een Amsterdamse concentratiewijk naar een concentratiewijk in Almere wordt verhuisd, kan er dus sprake zijn van een vooruitgang.

Bijna de helft van de klassieke allochtonen kwam in 2003 terecht in een concentratiewijk, terwijl ruim tweederde afkomstig was uit een Amsterdamse concentratiewijken. Dit betekent dat de klassieke allochtonen als groep minder geconcentreerd zijn gaan wonen, wat aansluit bij het ruimtelijke assimilatiemodel. Des te opmerkelijker is dat de autochtonen als groep juist geconcentreerder zijn gaan wonen. Dit is het gevolg van het gegeven dat bijna een kwart van de autochtonen afkomstig was uit de laag geconcentreerde wijken, terwijl slechts tien procent van de autochtonen wederom terecht komt in een laag geconcentreerde wijk.

De Caribische groepen verhuizen even vaak naar een Almeerse concentratiewijk als naar een gemengde wijk. Er is bovendien sprake van een algehele opwaartse verhuizing, daar zij na de verhuizing veel minder geconcentreerd zijn gaan wonen. Ook bij Marokkanen is dit het geval. Zij komen bovendien als enige groep vaker in de gemengde wijken terecht, dan in de concentratiewijken. Bij de Turken is dit precies contra. Hoewel de uitstroom in vergelijking met de andere klassieke groepen minder vaak afkomstig was uit de concentratiewijken, komen zij in Almere vaker dan de andere groepen terecht in de concentratiewijken. In tegenstelling tot de andere groepen, is er bij de Turken geen sprake van een opwaartse verhuizing.

Tabel 5.1 ~ Herkomst en bestemming van de verhuisstromen^{a)} per etnische groep, gespecificeerd naar wijktype, 2003 (%)

		Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Klassieke allochtonen	Autochtonen
C-wijken	A'dam	65,2	71,2	62,8	56,4	64,5	37,7
	Almere	47,5	42,2	39,2	55,8	46,8	39,4
G-wijken	A'dam	26,1	22,7	27,5	37,0	27,1	36,9
	Almere	46,5	43,6	52,9	41,0	46,4	50,5
L-wijken	A'dam	8,7	6,1	9,7	6,6	8,4	25,4
	Almere	6,0	14,2	7,8	3,2	6,8	10,1

a) herkomst = A'dam; bestemming = Almere

Bron: O&S Amsterdam (herkomst data) en O&S Almere (bestemming data)

Tot slot komt slechts een klein deel van de verhuisstroom terecht in de laag geconcentreerde wijken. Dit is zowel het geval bij de klassieke allochtonen als bij de autochtonen. Opvallend genoeg verhuizen Antillianen vaker naar een laag geconcentreerde wijk, dan de andere klassieke allochtonen en autochtonen doen. Ondanks dat de integratie van de totale Antilliaanse bevolkingsgroep in Nederland achterblijft, kennen zij dus wel de sterkste opwaartse verhuizing in vergelijking met de andere klassieke allochtonen. Wellicht dat de Antillianen die naar Almere verhuizen, het relatief beter doen dan de totale Antilliaanse bevolkingsgroep.

Bestemming: stadsdelen en wijken in Almere

Zowel klassieke allochtonen als autochtonen komen voor het grootste deel terecht in de stadsdelen Almere Stad en Almere Buiten. Dit is niet zo verwonderlijk, wanneer bedacht wordt dat deze stadsdelen relatief groot zijn en dat binnen deze stadsdelen nog altijd nieuwe wijken worden opgeleverd. Interessant is dan ook in welke wijken klassieke allochtonen terecht komen. Daar de klassieke allochtonen ongeveer even vaak in de meer geconcentreerde wijken als in de gemengde wijken terecht komen, zal bij de bestemming naar alle wijktypen gekeken worden (zie bijlage 9).

Binnen Almere is – met uitzondering van de Antillianen – vooral de gemiddeld geconcentreerde wijk de Eilandenbuurt populair onder klassieke allochtonen. Van de 255 Marokkanen die in 2003 naar Almere verhuisden, is maar liefst 20 procent in deze wijk terecht gekomen. Hoewel deze wijk nu nog een gemiddelde concentratie kent, verhuizen absoluut gezien meer klassieke allochtonen dan autochtonen naar deze wijk. Het is denkbaar dat deze wijk in de loop der jaren zal uitgroeien tot een concentratiewijk. Andere wijken waar relatief veel Surinamers, Marokkanen en Turken terecht komen, zijn Tussen de Vaarten Zuid (Surinamers en Marokkanen) en de Regenboogbuurt & Indischebuurt (Mediterrane groepen). Opvallend is dat ongeveer eenderde van de verhuisde Surinamers, Marokkanen en Turken in drie wijken terecht komt (dit zijn echter niet drie dezelfde wijken). Deze

wijken behoren veelal tot de nieuwbouwwijken (gebouwd vanaf het jaar 2000) en worden over het algemeen gekenmerkt door een hoog aandeel koopwoningen in de woningvoorraad.

Het bestemmingspatroon van de Surinamers, Marokkanen, Turken en autochtonen vertoont veel overeenkomsten. Antillianen vormen wat dit betreft een uitzondering. Zo komt het grootste deel van de verhuisstroom niet in de Eilandenbuurt terecht, maar in relatief sterk geconcentreerde wijk Stedenwijk. Toch is het niet zo dat de Antillianen als groep geconcentreerder zijn gaan wonen, in tegendeel zelfs. Wel komen zij vaker dan de andere groepen in de oudere wijken van Almere terecht. Veelal zijn dit wijken met een hoog aandeel huurwoningen in de woningvoorraad.

Hoe gespreid de klassieke allochtonen in de stad terechtkomen, heeft uiteraard invloed op (al dan niet bestaande) concentraties. In Almere komen de Antillianen het meest gespreid (m.a.w. het minst geconcentreerd) over de stad terecht. Wanneer echter gekeken wordt naar de Regiomonitor (zie bijlage 15), dan blijken er wel degelijk concentraties van Antillianen te bestaan. Bij de Turken is het tegenovergestelde aan de hand. Hoewel zij het minst gespreid (m.a.w. het meest geconcentreerd) in Almere terechtkomen, zijn er in Almere geen concentraties van Turken te vinden. Des te opmerkelijk is dat er wel Marokkaanse concentraties (met name in de oudere wijken Staatsliedenbuurt en Stedenwijk) in Almere te vinden zijn, omdat de omvang van de Marokkaanse instroom te vergelijken is met de Turkse instroom.

Naast Marokkaanse en Antilliaanse concentraties zijn er in Almere ook Surinaamse concentraties (zie figuur 7.1 voor Caribische groepen) te vinden. In tegenstelling tot de Marokkanen (die vooral geconcentreerd wonen in de oudere wijken), zijn Caribische concentraties ook te vinden in de zogenaamde nieuwbouwwijken. Veel recent gebouwde wijken behoren dan ook tot de concentratiewijken. Wellicht vullen klassieke allochtonen het gat op, dat is ontstaan door de afname van de verhuizing van autochtonen van Amsterdam naar Almere.

5.4 Besluit verhuisgedrag klassieke allochtonen in Amsterdam

Wanneer klassieke allochtonen verhuizen, kiezen zij er steeds minder vaak voor om in Amsterdam te blijven. Zij verhuizen dan ook steeds minder naar de Amsterdamse concentratiewijken. Belangrijk is dat klassieke allochtonen in toenemende mate suburbaniseren. Vooral Almere is een populaire bestemmingsgemeente in de regio. De Surinamers zijn momenteel veruit de grootste klassieke allochtonengroep die richting de regio vertrekt. Toch verhuizen ook Marokkanen en Turken steeds vaker naar de regio, ondanks dat zij minder geïntegreerd zijn dan de Caribische groepen.

Het urbane geconcentreerde locatiepatroon heeft het afgelopen decennium aan belang ingeboet en maakt langzaam aan plaats voor suburbane locaties. Vanuit het voorgaande hoofdstuk kan deze verhuisbeweging vooral verklaard worden aan de hand van de toegenomen mogelijkheden op het financiële vlak en de woningvoorraad. Wanneer blijkt dat vooral de toenemende integratie achter deze verhuisbeweging zit – en het dus de meer geïntegreerde klassieke allochtoon is die suburbaniseert – dan kan de huidige suburbanisatietendens van klassieke allochtonen geplaatst worden binnen het ruimtelijke assimilatiemodel. Bovendien kan er dan daadwerkelijk gesproken worden van een toenemende ‘zwarte vlucht’.

In het volgende hoofdstuk zal de suburbanisatiestroom van Surinamers naar Almere nader bekeken worden. Er zal onder meer ingegaan worden op de mate van integratie van de verhuisde Surinamers, de verhuismotieven en de vraag in hoeverre Surinamers er bewust voor kiezen om bij andere Surinamers in de buurt te wonen.

6 Surinaamse suburbanisatiestroom naar Almere

Zoals gezegd is Almere een belangrijke verhuisbestemming voor klassieke allochtonen. Hoewel ook de Mediterrane groepen steeds vaker hun weg weten te vinden naar deze gemeente, zijn het toch vooral de Surinamers die vanuit Amsterdam naar Almere verhuizen.

In dit hoofdstuk staat de suburbanisatiestroom van Surinamers naar Almere centraal. Er zal onder meer ingegaan worden op de samenstelling van de verhuisstroom. Is het nu daadwerkelijk de Surinaamse middenklasse die naar Almere verhuist, zodat daadwerkelijk gesproken kan worden van een 'zwarte vlucht' onder Surinamers? Omdat de Surinamers in toenemende mate uit Amsterdam naar Almere verhuizen, rijst tevens de vraag wat er nu zo speciaal is aan deze suburbane gemeente en waarom zij ervoor kiezen om niet in Amsterdam te blijven. Tot slot zal ingegaan worden op wooncarrière en de verhuismotieven; wat zijn nu de drijvende krachten achter deze verhuisbeweging?

6.1 Opzet surveyonderzoek

Of er sprake is van een 'zwarte vlucht', hangt af van de samenstelling van de suburbanisatiestroom zelf. In eerst instantie is gekeken of het WBO 2002 bruikbaar was om daar inzicht in te krijgen. Gezien de geringe omvang van het aantal verhuisde klassieke allochtonen (nog geen 15) vanuit Amsterdam naar de ROA+ gemeenten, was het bestand voor dit onderzoek niet bruikbaar. Om toch een beeld te krijgen van de verhuisstroom, is een schriftelijke gestructureerde enquête uitgezet onder Surinamers die in 2003 vanuit Amsterdam naar Almere zijn verhuist (zie bijlage 10). De keuze voor Almere heeft eenvoudigweg te maken met de populariteit van deze gemeente onder klassieke allochtonen. Daarnaast is vanwege praktische overwegingen gekozen voor Surinamers, omdat zij in vergelijking met de andere klassieke allochtonen verruit het meeste vanuit Amsterdam naar Almere verhuizen.

Voor dit steekproefonderzoek heeft de gemeente Almere uit de GBA een aselechte steekproef getrokken van personen van 18 jaar en ouder die zich in 2003 vanuit Amsterdam in Almere hebben gevestigd. Daarbij gold tevens de voorwaarde dat in het geval er meer personen op hetzelfde adres woonachtig waren, maar één persoon – en wel de oudste in het huishouden – in de steekproef mocht voorkomen. Middels deze aselechte steekproef zijn 250 adressen verkregen van Surinamers die in 2003 vanuit Amsterdam naar Almere zijn verhuist.⁹⁰

De dataverzameling vond in september 2004 plaats. Alle steekproefpersonen hebben een schriftelijke vragenlijst ontvangen. Ongeveer twee weken na het versturen van de vragenlijst is er een eerste rappel uitgegaan. Hierna volgde een tweede rappel, waarbij nogmaals de vragenlijst werd meegestuurd.

---

90 Hierbij is de etniciteit vastgesteld volgens de definitie van de VNG (zie begrippenlijst).

6.1.1 Respons & representativiteit

Uiteindelijk hebben 95 personen de vragenlijst ingevuld terug gestuurd. Het responspercentage uitgedrukt als percentage van de steekproef exclusief kaderfouten bedraagt hiermee 39 procent. De kaderfouten zijn ontstaan doordat een tweetal vragenlijsten niet bezorgd kon worden, vanwege het niet bekend zijn van de steekproefpersoon op het desbetreffende adres. Daarnaast bleken 5 steekproefpersonen niet in 2003 van Amsterdam naar Almere verhuisd te zijn, waarmee ze in feite buiten de doelgroep vielen.

Om na te gaan in welke mate de respondenten representatief zijn voor de totale groep verhuisde Surinamers, zijn de respondenten op een aantal punten vergeleken met de totale groep in de bruto steekproef, waarbij de bruto steekproefgegevens verkregen zijn via O&S Almere. Er is gekeken naar de generatieverdeling, de leeftijdsverdeling, het aantal leden in het huishouden, de spreiding over de woonbuurten is er een externe validatie uitgevoerd op de herkomst van de suburbanisatiestroom (zie bijlage 11).

De generatieverdeling onder de Surinaamse respondenten komt sterk overeen met de verdeling onder de Surinamers in de bruto-steekproef. Ook voor het aantal leden in het huishouden en de spreiding over de buurten was dit het geval. Wanneer echter gekeken wordt naar de leeftijd van de respondenten, dan valt op dat de dertigers in de netto steekproef enigszins ondervetegenwoordigd zijn. Tot slot is een externe validatie uitgevoerd op de herkomst van de suburbanisatiestroom naar Almere. Vanuit hoofdstuk 5 is bekend vanuit welke wijktypen in Amsterdam de Surinamers naar Almere verhuizen. De Surinamers in de netto steekproef blijken voor een vergelijkbaar deel uit de concentratiewijken en de andere wijktypen naar Almere te verhuizen, dan de totale groep verhuisde Surinamers. Al met al kan gesteld worden dat de steekproef een goede afspiegeling is van de gehele onderzoekspopulatie en hiermee bruikbaar is voor het onderzoek.

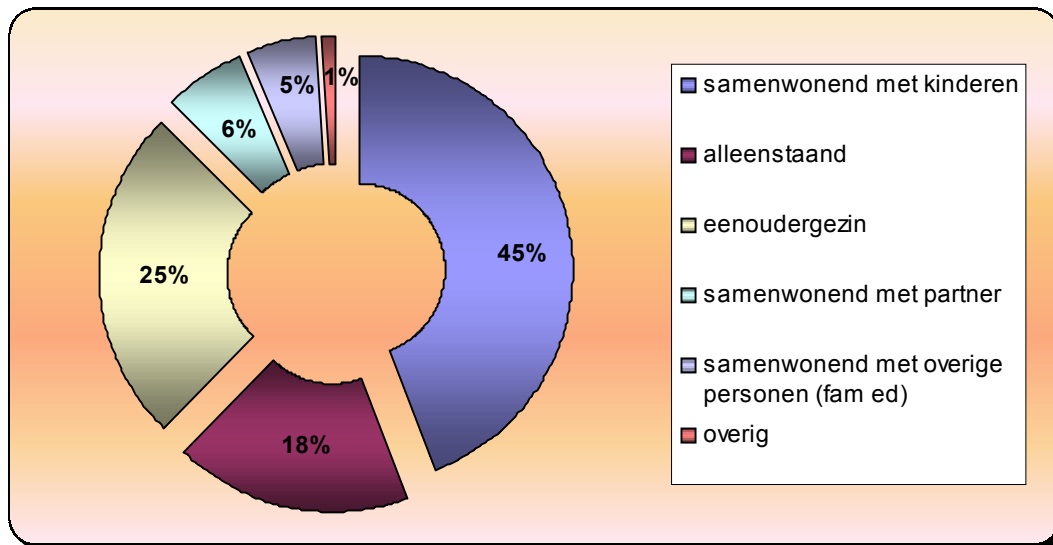
6.2 De verhuisde Surinamers nader bekeken

Volgens O&S Amsterdam (2004a) bestaat de suburbanisatiestroom naar Almere voornamelijk uit gezinnen met kinderen, die op zoek zijn naar het felbegeerde huis met tuin. Dit is voor autochtonen niet anders, dan voor Surinamers. Het onderzoek lijkt deze conclusie grotendeels te bevestigen. Bijna 45 procent van de verhuisde Surinaamse huishoudens bestaat namelijk uit een gezin met kinderen. Toch verhuizen ook de Surinaamse eenoudergezinnen en alleenstaanden naar Almere (zie figuur 6.1).

Bestaat de Surinaamse verhuisstroom naar Almere nu vooral uit de meer welvarende Surinamers, zodat gesproken kan worden van een 'zwarte vlucht'? Wanneer tevens blijkt dat de drijvende krachten achter deze suburbanisatiestroom de structurele en sociaal-culturele integratie zijn, dan kan deze verhuisbeweging geplaatst worden binnen het ruimtelijke assimilatiemodel. Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt immers dat allochtonen met een toenemende integratie (in sociaal-culturele én structurele zin) vanuit de concentratiewijken naar de betere wijken – onder meer in de suburbane gemeenten – zullen verhuizen. In deze paragraaf zal nader ingegaan op de integratie van de verhuisde Surinamers. Voor de beantwoording van de eerste deelvraag 'in welke mate vindt er een 'zwarte vlucht' plaats?', is de structurele integratie van belang. Hieruit kan immers opgemaakt worden of het vooral de Surinaamse middenklasse is, die naar Almere verhuist. Alvorens in te gaan op de structurele integratie, zal nu eerst gekeken worden naar de sociaal-culturele integratie.

Figuur 6.1 ~ Huishoudenssamenstelling verhuisde Surinamers

Bron: Eigen onderzoek 2004

6.2.1 Sociaal-culturele integratie verhuisde Surinamers

De sociaal-culturele integratie kan op verschillende dimensies worden vast gesteld. In dit onderzoek zijn vragen gesteld over de sociale contacten en de identificatie met de eigen groep. In tegenstelling tot de sociaal-culturele integratie zoals besproken in hoofdstuk 2, zal de sociaal-culturele integratie dus niet op vier dimensies worden vastgesteld, maar op twee.

Gemiddeld genomen hebben de Surinamers iets meer contact met andere Surinamers, dan met autochtone Nederlanders. Verschillen zijn vooral terug te vinden in de contacten in de vrije tijd en op het werk. Op het werk hebben de verhuisde Surinamers meer contact met autochtone Nederlanders, terwijl in de vrije tijd het omgekeerde het geval is. Tot slot hebben de verhuisde Surinamers in de buurt ongeveer even veel contact met Surinamers als met autochtone Nederlanders. Uit de sociale contacten kan opgemaakt worden dat ze geen bijzonder grote gerichtheid kennen op de 'eigen groep'.⁹¹ Dit wil echter niet zeggen dat ze geen nauwe verwantschap voelen met de 'eigen groep'. Bijna tweederde van de verhuisde Surinamers rekent zichzelf namelijk tot de Surinaamse bevolkingsgroep, terwijl slechts 20 procent zich 'Nederlands' voelt.

Tabel 6.1 Mate van contact met andere Surinamers in diverse sferen (%)

	School	Vrije tijd	Werk	Buurt
Meer contact met Surinamers	9,1	40,3	12,7	16,0
Even veel contact met Surinamers als met autochtonen	50,9	41,6	36,6	48,1
Minder contact met Surinamers	40,0	18,2	50,7	35,8
Totaal aantal respondenten (=100%)	55	77	71	81

Bron: Eigen onderzoek 2004

91 Aan de hand van het contact op het werk, in de vrije tijd en in de buurt – waarbij aangegeven kon worden of men (veel) meer of (veel) minder contact had met Surinamers dan met autochtone Nederlanders – is een 10 puntsschaal geconstrueerd. De gemiddelde waarde bedroeg een 5,6. Hieruit kan opgemaakt worden dat de Surinamers slechts iets meer contact hebben met Surinamers, dan met autochtone Nederlanders.

De grote vraag is uiteraard of de verhuisde Surinamers nu meer in de Nederlandse samenleving staan, dan de totale Surinaamse bevolkingsgroep. Dagevos en Schellingerhout (2003:321) hebben in de Rapportage Minderheden 2003 onderzoek gedaan naar de sociaal-culturele integratie van onder meer Surinamers. Op de 5 puntenschaal (de mate van contact met autochtonen) scoren Surinamers een 3.8 Dit betekent dat zij gemiddeld genomen net iets meer contact hebben met autochtonen, dan met Surinamers. Voor wat betreft de zelfidentificatie komen Dagevos en Schellingerhout (2003:331) tot de conclusie maar liefst 81 procent van de Surinamers zich tot de Surinaamse herkomstgroep rekent.

Wanneer de verhuisde Surinamers op bovenstaande aspecten worden vergeleken met de uitkomsten uit de Rapportage Minderheden 2003, dan blijken de verhuisde Surinamers niet sterker sociaal-cultureel geïntegreerd te zijn dan de totale Surinaamse bevolkingsgroep. Deze uitkomst is niet zo verwonderlijk gezien de conclusie van Dagevos en Schellingerhout (2003:349) dat Surinamers met beide benen in de Nederlandse samenleving staan. Anders gezegd: de mate van sociaal-culturele integratie zal voor de verhuisde Surinamers niet veel hoger *kunnen* liggen, daar deze integratie dimensie überhaupt al hoog ligt bij de Surinamers.

6.2.2 Structurele integratie verhuisde Surinamers

Eén van de belangrijkste vragen is of vooral de Surinaamse middenklasse van Amsterdam naar Almere verhuist. Wanneer dit daadwerkelijk het geval is, dan moet deze middenklasse zich voor wat betreft de structurele integratie positief onderscheiden van de 'achterblijvers'. De structurele integratie komt tot uiting in de inkomenspositie. Wanneer de verhuisde Surinamers zich qua inkomenspositie dus positief onderscheiden van de achterblijvers, kan gesproken worden van een 'zwarte vlucht'. Om te bekijken in hoeverre de verhuisde Surinamers zich nu positief onderscheiden van de 'achterblijvers', zullen de enquête-uitkomsten worden vergeleken met de gemiddelde scores van de Surinamers in Amsterdam aan de hand van het WBO 2002 (gewogen bestand). Voor het gemak wordt hier verondersteld dat de gemiddelde WBO uitkomsten betrekking hebben op de Surinaamse achterblijvers in Amsterdam.

In hoofdstuk 2 is naar voren gekomen dat het opleidingsniveau van belang is voor de inkomenspositie, welke invloed heeft op de woningvoorraad die bereikt kan worden. Toch behoren de Surinamers die vanuit Amsterdam naar Almere zijn verhuist slechts iets vaker tot de hoger opgeleiden, dan de achterblijvers. Alleen Surinamers zonder diploma zijn ondervertegenwoordigd in de verhuisstroom naar Almere. Voor wat betreft het opleidingsniveau is het beeld dus tweeledig: zowel hoger als lager opgeleide Surinamers verhuizen naar Almere, waarbij de indruk bestaat dat hoger opgeleiden niet vaker dan lager opgeleiden hun weg weten te vinden naar Almere.

Ondanks dat de verhuisde Surinamers zich qua opleidingsniveau niet positief onderscheiden van de achterblijvers, is dit wel het geval voor het besteedbare inkomen. Van de verhuisde Surinamers had bijna 60 procent maandelijks meer dan 1500 euro te besteden, terwijl dit bij de achterblijvers maar 40 procent was.⁹² Een mogelijke verklaring hiervoor is dat bijna driekwart van de ondervraagde personen

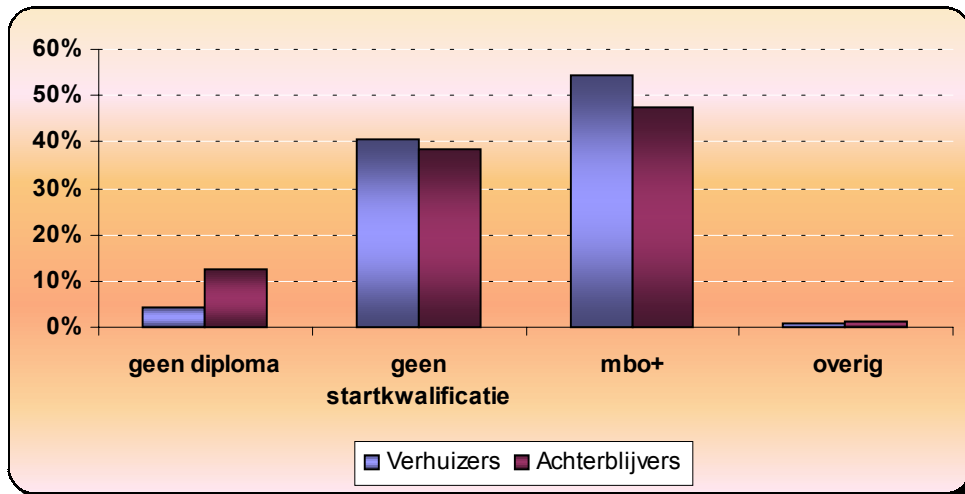
---

92 Voor het maandelijks besteedbare inkomen van de achterblijvers is gekeken naar wat een Surinaams huishouden in Amsterdam te besteden heeft. Dit is berekend door het gemiddeld besteedbare jaarinkomen van een Surinaams huishouden in Amsterdam – rekening houdend met vakantiegelden e.d. – te delen door 13. Het bedrag dat de Surinaamse huishoudens in Amsterdam maandelijks te besteden hebben, betreft dan ook slechts een indicatie.

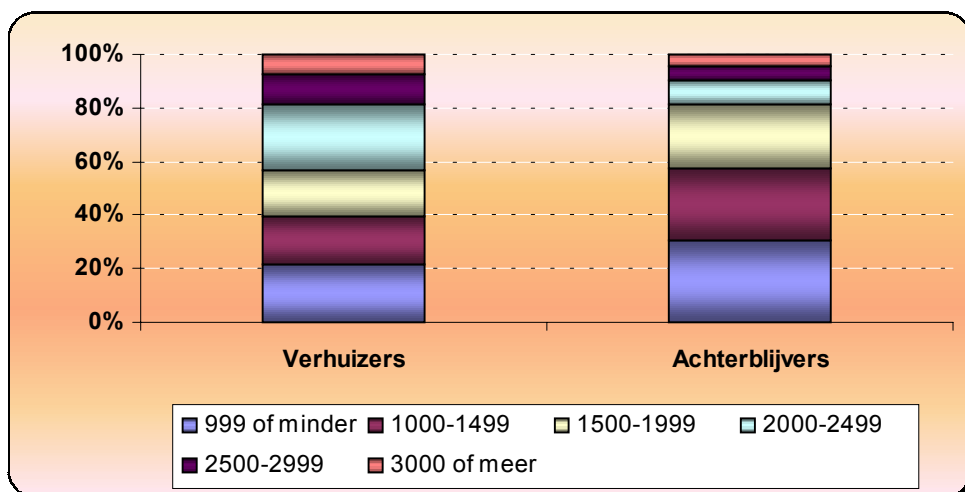
'werken' als de hoofdactiviteit beschouwd, en werken nu eenmaal inkomen genereert. Al met al kan het overgrote deel van de verhuisde Surinamers dus tot de middenklasse worden gerekend.

Figuur 6.2 ~ Hoogst voltooide opleiding⁹³ verhuizers en achterblijvers

Bron: Eigen onderzoek 2004 ('verhuizers') en WBO 2002 ('achterblijvers')

Figuur 6.3 ~ Maandelijks besteedbaar inkomen verhuisde en achtergebleven Surinaamse huishoudens

Bron: Eigen onderzoek 2004 ('verhuizers') en WBO 2002 ('achterblijvers')

93 Er is gekeken naar het hoogst voltooide opleidingsniveau van de ondervraagde personen. Onder mbo+ vallen de personen met minimaal een startkwalificatie (een havo- of vwo-diploma of een voltooide basisberoepsopleiding in het mbo). Er is sprake van voortijdig schoolverlaten indien bij het verlaten van het onderwijs niet aan de norm startkwalificatie is voldaan. Jongeren die geen startkwalificatie hebben behaald (en bijvoorbeeld alleen een vbo of mavo diploma hebben), behoren tot de doelgroep van het beleid. Bron: Rapportage Minderheden 2003.

Toch verhuizen ook minder welvarende Surinamers naar Almere. Dit heeft deels te maken met het opleidingsniveau. Zowel lager opgeleiden als hoger opgeleiden verhuizen naar Almere. Zoals verwacht mag worden, verdienen lager opgeleiden gemiddeld genomen minder dan hoger opgeleiden.⁹⁴ Deze inkomensverschillen hangen bovendien samen met de verschillende huishoudenstypen. Hoewel het overgrote deel van de Surinaamse instroom in Almere uit gezinnen met kinderen bestaat, verhuizen ook Surinaamse alleenstaanden en eenoudergezinnen naar Almere. Deze eenoudergezinnen behoren veelal tot de lagere inkomensgroepen – zo heeft meer dan de helft van de verhuisde Surinaamse eenoudergezinnen per maand minder dan 1000 euro te besteden – terwijl de gezinnen met kinderen juist wél tot de middenklasse gerekend kunnen worden.⁹⁵

Al eerder is gesteld dat in buurten waar zowel sprake is van een concentratie van allochtonen als een concentratie van armoede, vaak leefbaarheidsproblemen voorkomen. Wanneer de eenoudergezinnen (armer) geclusterd en in andere wijken terecht komen dan de gezinnen met kinderen (rijker), zijn leefbaarheidsproblemen niet uit te sluiten. Toch komen eenoudergezinnen niet vaker dan gezinnen met kinderen in een concentratiewijk terecht. Ondanks de tweedeling in de verhuisstroom naar Almere, is het dus niet zo dat de groepen op andere plaatsen in de stad terecht komen. Dit maakt de kans op leefbaarheidsproblemen geringer.

Er is dus sprake van een tweedeling in de verhuisstroom naar Almere: enerzijds de gezinnen met kinderen, behorend tot de middenklasse en anderzijds de eenoudergezinnen welke grotendeels tot de lagere inkomensgroepen gerekend kunnen worden. Toch is het overgrote deel van de suburbanisatiestroom van Surinamers wel als een 'zwarte vlucht' te bestempelen, daar de suburbanisatiestroom voor het grootste deel uit de Surinaamse middenklasse bestaat.

6.3 Verhuismotieven

Volgens de life-cycle benadering zijn het vooral de veranderingen in de huishoudenssamenstelling die een verhuizing noodzakelijk maken. Verondersteld wordt dat in elke levensfase andere wensen bestaan ten aanzien van de woning en woonomgeving. Dit valt ook in het onderzoek terug te zien: meer dan de helft van de verhuisde Surinamers heeft te maken gehad met een verandering in de huishoudenssamenstelling. Denk hierbij vooral aan een gezinsuitbreiding (met zowel kinderen als een partner). Andere veel genoemde redenen zijn het vertrek van de partner en het 'op zichzelf gaan'. Maar liefst 10 procent van de verhuisde Surinamers was voorheen inwonend bij familie en bijvoorbeeld bij vrienden. Overigens gaat het bij familie niet alleen om het inwonen bij ouders, maar ook om het inwonen bij ooms, tantes en bij broers en zussen.

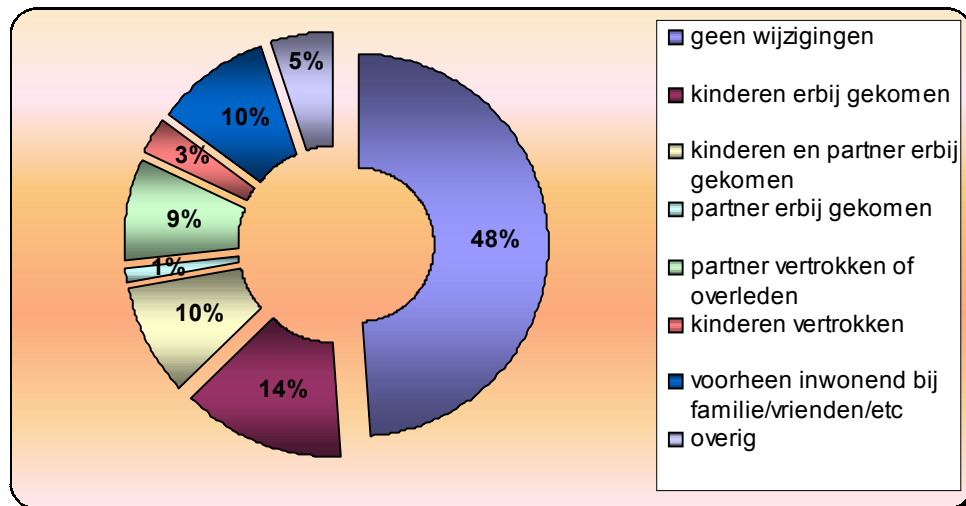
---

94 Van de verhuisde Surinamers zonder startkwalificatie had ruim 40 procent minder dan 1000 euro per maand te besteden. Bij de Surinamers met als hoogst voltooide opleiding havo, vwo of mbo was dit 11,1 procent en bij de echt hoogopgeleide Surinamers (in bezit van een hbo of een universitair diploma) was dit nog geen 6,3%. Hoewel dit verband in principe aangetoond zou kunnen worden met een chi-kwadraattoets, was dit hier vanwege de geringe celvulling niet mogelijk.

95 De achterblijvers hebben gemiddeld genomen minder dan 1404 euro te besteden per maand (WBO 2002). Omdat van de verhuisde Surinaamse gezinnen met kinderen nog geen 9 procent maandelijks minder dan 1500 euro te besteden had, kunnen deze gezinnen met kinderen veelal tot de middengroepen gerekend worden. Bij de eenoudergezinnen is dit dus niet het geval. Eenoudergezinnen verdienen dan ook significant minder dan de gezinnen met kinderen: Pearson Chi-Square: $t = 35,391$, $p = 0,000$. In het onderzoek wordt een significantieniveau aangehouden van $p < 0,05$.

Figuur 6.4 ~ Veranderingen in de huishoudensamenstelling na verhuizing

Bron: Eigen onderzoek 2004

Bijna de helft van de verhuisde Surinamers heeft dus te maken gehad met veranderingen in de huishoudensamenstelling. Wanneer echter gekeken wordt naar de genoemde verhuismotieven (zie bijlage 13), dan valt op dat slechts 16 procent van de verhuisde Surinamers een verhuismotief noemt die gerelateerd is aan de huishoudenscarrière (samenwonen, gezinsuitbreiding en bijvoorbeeld het zelfstandig gaan wonen). Hieruit kan opgemaakt worden dat de verhuisde Surinamers de verandering in de huishoudensamenstelling zelf niet altijd zien als een directe reden om te verhuizen.⁹⁶ Toch mag worden aangenomen dat deze veranderingen indirect wel hebben meegespeeld in de verhuisbeslissing.

Ruim tweederde van de verhuizingen heeft plaats gevonden vanwege de wens om een wooncarrière te maken. Zo'n wooncarrière heeft betrekking op de wens op een verbetering van de woonsituatie, denk hierbij zowel aan de woning als de woonomgeving. De verhuisde Surinamers waren vooral op zoek naar een grotere woning (de vorige woning werd te klein bevonden) en naar een ander woningtype. En wanneer de woonomgeving als verhuisreden werd genoemd, dan heeft vooral de sfeer in de vorige buurt een rol gespeeld.

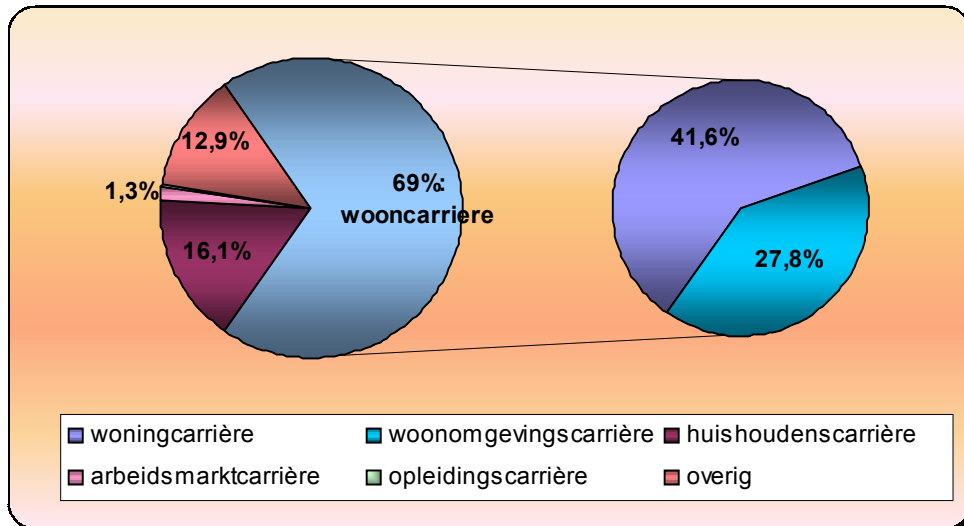
De andere twee levensloopcarrières, respectievelijk de arbeidsmarktcarrière en de opleidingscarrière, hebben nauwelijks een rol gespeeld in de verhuisbeslissing. Arbeidsgerelateerde veranderingen (denk aan een verandering van baan, functie o.i.d.) en opleidingsgerelateerde veranderingen (bijvoorbeeld de start met een studie), werden namelijk vrijwel niet genoemd als verhuisredenen. Ook wanneer specifiek gevraagd werd naar de invloed van arbeidsgerelateerde veranderingen in de verhuisbeslissing, bleek dat er nauwelijks veranderingen in de arbeids sfeer zijn opgetreden. De verhuizing is dus over het algemeen geen gevolg van een verandering van werk, een stijging van het inkomen of bijvoorbeeld de wens om dichterbij het werk te wonen. Sterker nog: ruim driekwart van de verhuisde Surinamers werkt in Amsterdam, waarmee de reisafstand tot het werk alleen maar is

96 Er kan dus een verschil bestaan tussen de feitelijke situatie en de mate waarin de Surinamers zelf van mening zijn dat deze situatie een verhuisreden vormde. Een mogelijke verklaring hiervoor is het bestaan van antwoordtendenties, zoals het geven van sociaal wenselijke antwoorden en bijvoorbeeld de tendentie om – als het aantal te kiezen alternatieven open is – veel of juist weinig categorieën te kiezen. Hoewel een enquête wellicht niet de meest geschikte methode is om de feitelijke verhuismotieven boven water te halen, geeft het wel degelijk aangrijpingspunten en inzichten.

toegenomen. Toch kan niet geconcludeerd worden dat de arbeidsmarktcarrière en de opleidingscarrière helemaal niet van belang zijn in de verhuisbeslissing. Over de gehele levensloop hebben deze twee carrières immers wel degelijk invloed op de verhuisbeslissing, al is het alleen maar via het inkomen. Dit wordt geïllustreerd door het gegeven dat vooral de hogere inkomensgroepen onder Surinamers naar Almere verhuizen.

Figuur 6.5 ~ Verhuisredenen naar levensloopcarrière

Bron: Eigen onderzoek 2004

Gekeken naar de belangrijkste verhuisredenen, dan blijkt meer dan de helft van de redenen gerelateerd te zijn aan het maken van een wooncarrière. Vooral de wens voor een grotere woning en de wens voor een mooie en rustige woonomgeving zijn belangrijke redenen om van Amsterdam naar Almere te verhuizen. De belangrijkste redenen die gerelateerd zijn aan het maken van een huishoudencarrière, zijn de wens om zelfstandig te gaan wonen en veranderingen zoals het gaan samenwonen en het krijgen van kinderen.

Voor 13 procent van alle respondenten waren de kinderen een belangrijke reden om te verhuizen. Bij de huishoudens met kinderen lag dit aandeel logischerwijze nog iets hoger (18 procent). Men was op zoek naar een kindvriendelijke buurt, gemengde scholen voor hun kinderen maar ook naar meer speelgelegenheid. Geconcludeerd kan worden dat het hebben van kinderen de wens voor een meer suburbaan woonmilieu beïnvloedt, maar dat de vervulling van deze wens niet gelijktijdig hoeft te lopen met de gezinsuitbreiding zelf.

Zogezegd zijn twee specifieke groepen te onderscheiden in de suburbanisatiestroom naar Almere: gezinnen met kinderen en de eenoudergezinnen. De gezinnen met kinderen behoren tot de middengroepen en komen veelal in een koopwoning terecht, terwijl de eenoudergezinnen tot de lagere inkomensgroepen gerekend kunnen worden en vaker in een huurwoning terecht komen. Omdat deze groepen andere kenmerken hebben, is het interessant om te bekijken of er ook verschillen zijn in verhuismotieven.

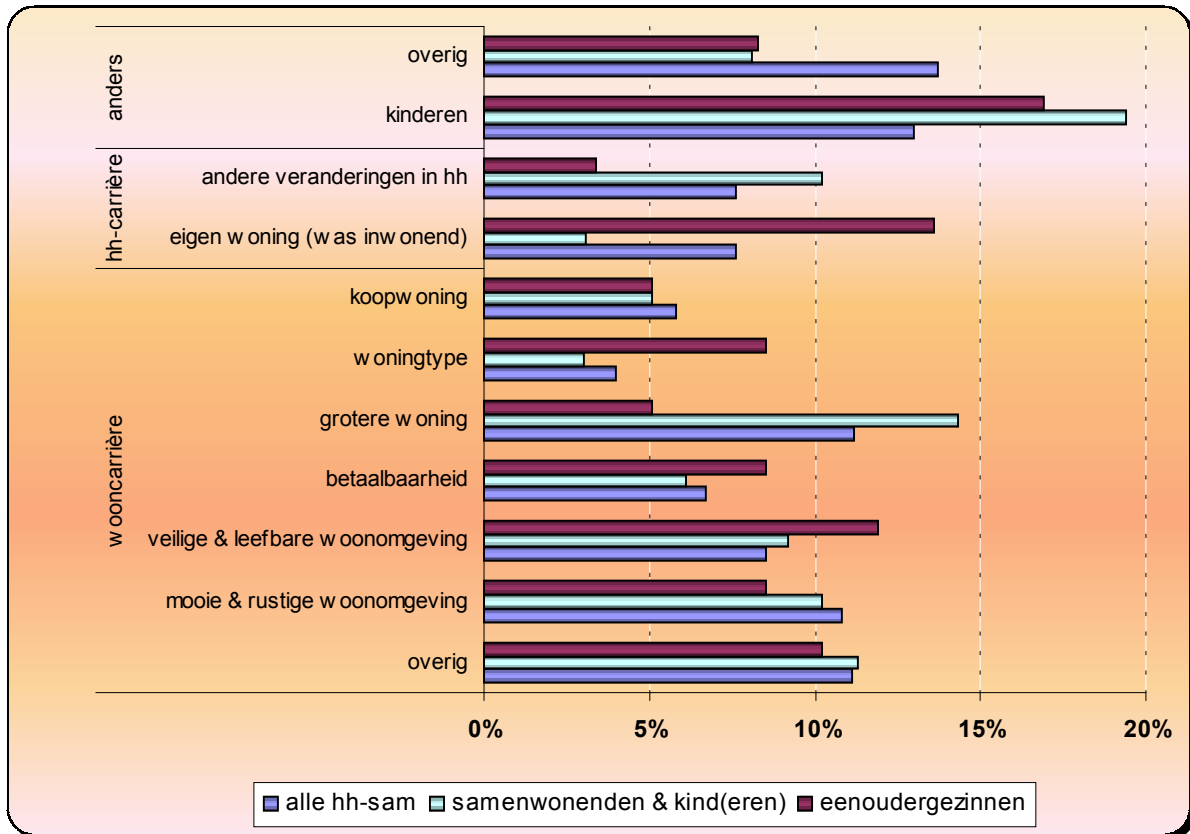
In figuur 6.6 komt naar voren dat de verhuismotieven wel degelijk kunnen verschillen per huishoudenstype. In vergelijking met de zogenaamde 'standaardgezinnen' (d.w.z. een gezin bestaande uit een vader, moeder en één of meer kinderen) verhuizen eenoudergezinnen vaker vanwege de wens om zelfstandig te wonen. Voor de verhuizing waren zij inwonend bij familie of

bijvoorbeeld bij vrienden. Ook verhuizen zij iets vaker dan de 'standaardgezinnen' vanwege de wens voor een ander woningtype en vanwege de wens voor een veilige en leefbare woonomgeving. De zogenaamde 'standaardgezinnen' verhuizen daarentegen vaker dan de eenoudergezinnen vanwege de wens voor een grotere woning, vanwege veranderingen in de huishoudenssamenstelling (denk hierbij aan het gaan samenwonen en een gezinsuitbreiding) en ook iets vaker vanwege 'de kinderen'.

Figuur 6.6 ~ De belangrijkste verhuisredenen⁹⁷, naar huishoudenssamenstelling (%)

Bron: Eigen onderzoek 2004

Hoewel de verhuismotieven dus per huishoudenstype kunnen verschillen, kan niet gesteld worden dat de eenoudergezinnen om heel andere redenen naar Almere verhuizen dan de 'standaardgezinnen'. Zo hangt het grootste deel van de verhuismotieven bij beide huishoudenstypen samen met de wens om een wooncarrière te maken.

Al met al is de wens om een wooncarrière te maken, dominant in de verhuismotieven. Surinamers zijn op zoek naar een betaalbare (koop-)woning met een tuintje in een veilige en rustige woonomgeving. En juist in Almere valt deze wens te realiseren. Ook uit een meer algemeen onderzoek onder vestigers in Almere is gebleken dat mensen vooral naar Almere verhuizen vanwege het 'wonen' (O&S Amsterdam, 2004b). Surinamers verschillen dus niet van de doorsnee vestigers in Almere. Dit wordt nog eens bevestigd door Breed e.a. (2001:45-47) die stellen dat de vestigingsmotieven van onder meer Surinamers in Almere meestal overeenkomen met die van autochtone Nederlanders. Beide groepen hebben de wens voor een eengezinswoning met tuintje en voor een rustige woonomgeving.

97 In de vragenlijst konden de respondenten aangeven (in volgorde van belangrijkheid) wat uiteindelijk de drie belangrijkste verhuisredenen waren. In de analyse zijn deze redenen tezamen bekeken (via een multiple responsset), om zo ook een onderscheid te kunnen maken naar huishoudenssamenstelling.

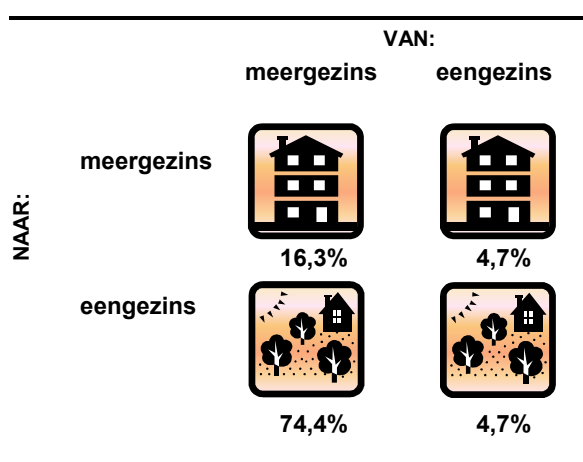
6.4 Wooncarrière Surinamers

De individuele wooncarrière bestaat in principe uit meerdere verhuizingen. Het is dan ook goed om te realiseren dat dit onderzoek betrekking heeft op één enkele stap in de wooncarrière. Kortgezegd is er sprake van een wooncarrière, als de kwaliteit van de woning en/of woonomgeving stijgt. Deze kwaliteitsstijging kan tot uiting komen in de objectieve woonkwaliteit, bijvoorbeeld in de eigendomssituatie en bijvoorbeeld het aantal kamers. Daarnaast kan gekeken worden naar de subjectieve woonkwaliteit. Hierbij draait het om de vraag of de verhuisde Surinamers zelf vinden dat ze er met de huidige woning en/of woonomgeving er op vooruit zijn gegaan. In dit onderzoek is zowel aandacht voor de objectieve als voor de subjectieve woonkwaliteit.

6.4.1 Woningcarrière

De verhuisde Surinaamse huishoudens zijn er qua woning erg op vooruit gegaan. Dit blijkt onder meer uit de objectieve woonkwaliteit, zoals de eigendomssituatie, het bouwtype en bijvoorbeeld het aantal kamers. Zo nam het aantal kamers bij meer dan de helft van de Surinamers toe met de verhuizing. Daarnaast verhuisde ruim tweederde van de Surinamers van een meergezinswoning (veelal een flat) naar een eengezinswoning (veelal een tussenwoning) in Almere. Het omgekeerde (van eengezins naar een meergezinswoning) komt slechts sporadisch voor.⁹⁸ Hoewel het overgrote deel van de respondenten van een meergezins- naar een eengezinswoning is verhuisd, komt toch ook weer een deel terecht in een Almeerse meergezinswoning. Tot slot komen gezinnen met kinderen vaker in een eengezinswoning terecht, dan de eenoudergezinnen.⁹⁹

Figuur 6.7 ~ Verhuizingen van/naar meergezins- en eengezinswoningen

Bron: Eigen onderzoek 2004

Het hebben van een eengezinswoning met een tuintje (81 procent van de verhuisde Surinaamse huishoudens kwam in een huis met een tuin te wonen), wordt als een grote vooruitgang gezien (verg. Breed e.a., 2001). Bovendien blijkt dit beter aan te sluiten bij wat Surinamers gewend waren toen zij nog in Suriname woonden (Vegter, 2003:27):

98 Slechts 4,7 procent van de respondenten (4 respondenten) verhuisde van een eengezinswoning naar een meergezinswoning.

99 Van de gezinnen met kinderen kwam ruim 85 procent in een eengezinswoning terecht, terwijl van de eenoudergezinnen nog geen 57 procent in een eengezinswoning terecht kwam.

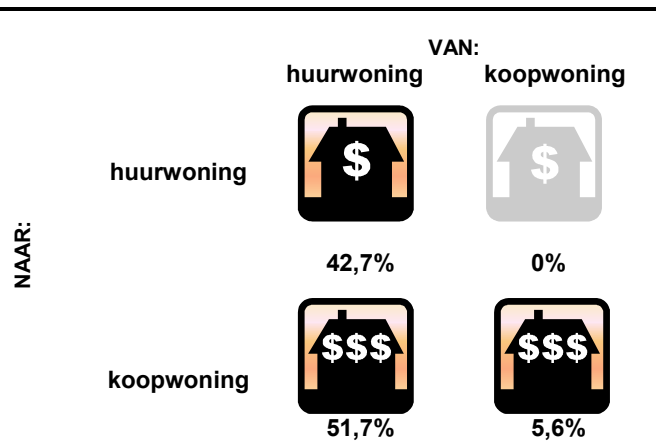

“Surinamers zijn niet aan flats gewend. Ze kennen geen ‘vier hoog achter’. Iedereen wil buiten wonen en een erf. De tuin die ik hier heb is bijna een erf te noemen waar je met je kinderen buiten kan spelen, waar je lekker buiten kan zijn. Dat willen Surinamers hebben, want dat zijn ze ook gewend [...] En nu biedt Almere juist mogelijkheid om bij de stad te wonen, maar toch wel ruimer, en met een buitenplaatsje, een tuintje.”

Bijna alle respondenten (93,3%) lieten een huurwoning achter in Amsterdam. Omdat in Amsterdam een vergelijkbaar percentage Surinamers woonachtig is in een huurwoning, kan gesteld worden dat de suburbanisatiestroom op dit punt niet selectief is.¹⁰⁰ Het merendeel van de Surinamers verhuisde van een huurwoning naar een koopwoning. Toch kwam ook nog een aanzienlijk deel opnieuw terecht in een huurwoning. De keuze voor een koop- dan wel huurwoning blijkt sterk samen te hangen met het inkomensniveau.¹⁰¹ Al eerder hebben we gezien dat gezinnen met kinderen doorgaans meer te besteden hebben dan de eenoudergezinnen. Niet zo verwonderlijk is dan ook dat de gezinnen met kinderen significant vaker in een koopwoning terecht komen, dan de eenoudergezinnen.¹⁰² Tot slot moet opgemerkt worden dat de Surinamers die een koopwoning achterlieten in Amsterdam, ook in Almere terecht komen in een koopwoning.¹⁰³

Wanneer de eigendomssituatie wordt vergeleken met de totale Surinaamse bevolkingsgroep in Nederland, dan blijkt de Surinaamse verhuisstroom naar Almere behoorlijk afwijkend te zijn. Voor de Surinamers die verhuizen in Nederland, blijkt de volgende stelling op te gaan: ‘huurders blijven huurders en kopers blijven kopers’.¹⁰⁴ Dit gaat dus in geen geval op voor de Surinamers die vanuit Amsterdam naar Almere zijn verhuisd. Want hoewel een deel van de huurders blijft huren, gaat een iets groter deel van de huurders kopen. Met andere woorden: de Surinamers die naar Almere verhuizen doen het beter dan de totale verhuisde Surinaamse bevolkingsgroep in Nederland.

Figuur 6.8 ~ Verhuizingen van/naar huur- en koopwoningen

Bron: Eigen onderzoek 2004

100 WBO 2002, gewogen bestand

101 Pearson Chi-Square: $t = 14,87$, $p = 0,001$

102 Pearson Chi-Square: $t = 9,141$, $p = 0.010$.

103 Hier kan echter geen harde conclusie aan verbonden worden, daar deze uitspraak gebaseerd is op 5 respondenten.

104 Van de verhuisde Surinaamse bevolking in Nederland die een koopwoning achterlieten, kwam bijna tweederde wederom terecht in een koopwoning. Bij de huurders was dit effect nog sterker: bijna 85 procent van de verhuisde Surinamers die een huurwoning achterliet, kwam weer in een huurwoning terecht. Bron: WBO 2002, gewogen bestand.

Er is dus een verband tussen het besteedbare inkomen en de eigendomsverhouding. Deze uitkomst is niet zo verwonderlijk wanneer gekeken wordt naar de gemiddelde woonlasten. De gemiddelde woonlasten zijn namelijk hoger voor de Surinamers die in een Almeerse koopwoning terecht zijn gekomen, dan voor Surinamers die in een huurwoning terecht zijn gekomen (€651 versus €377). Hierbij hebben de 'Surinaamse kopers' vaker dan de 'Surinaamse huurders' te maken gehad met een woonlastenstijging na de verhuizing. Zo is ruim 80 procent van de verhuisde Surinamers die in een koopwoning terecht zijn gekomen, meer gaan betalen aan woonlasten. Bij de 'Surinaamse huurders' is ruim tweederde meer gaan betalen aan huur. Gesteld kan worden dat de huidige woning over het algemeen duurder is dan de vorige woning, maar dat tegenover deze woonlastenstijging een kwaliteitsstijging (zowel qua woning als qua woonomgeving) staat. Blijkbaar zijn de verhuisde Surinamers bereid om meer te betalen voor hun woning, omdat hier meer kwaliteit tegenover staat.

De kwaliteitsstijging blijkt niet alleen uit de objectieve woonkwaliteit, maar ook uit de subjectieve woonkwaliteit. Hieruit kan worden afgelezen in hoeverre de verhuisde Surinaamse zelf van mening zijn dat de woonkwaliteit is gestegen. Wanneer gekeken wordt naar de algehele individuele woonbeleving (zie bijlage 12), dan blijkt ruim 70 procent deze met een 8 of hoger te waarderen. Deze woontevredenheid komt tevens terug in het gemiddelde rapportcijfer voor de huidige woning (7,7). Omdat de vorige woning met een magere zes werd beoordeeld, kan gesteld worden dat ook de subjectieve woonkwaliteit is toegenomen. Ruim 80 procent van de respondenten geeft dan ook aan dat de individuele woonbeleving na de verhuizing sterk verbeterd is.¹⁰⁵ Vooral qua grootte van de woning zijn de verhuisde Surinamers erop vooruit gegaan. Eerder is gebleken dat een belangrijk deel van de verhuizingen plaats heeft gevonden vanwege de behoefte aan een grotere woning. De wens voor een grotere woning lijkt hiermee in vervulling te zijn gegaan.

6.4.2 Woonomgevingscarrière

Nu gebleken is dat de kwaliteit van de woning is toegenomen, rest de vraag of dit ook het geval is voor de kwaliteit van de woonomgeving. Wanneer puur naar het rapportcijfer gekeken wordt, blijkt dit inderdaad het geval te zijn. Kreeg de vorige woonomgeving nog een magere 6, de huidige woonomgeving wordt gewaardeerd met een 7,5. Het merendeel van de respondenten is vooral tevreden met de fysieke kwaliteit van de huidige woonomgeving en de (geringe) overlast in de woonomgeving.¹⁰⁶ In vergelijking met de vorige woonomgeving is de mate waarin overlast en buurtproblemen voorkomen, dan ook afgenomen.¹⁰⁷

---

105 Er is sprake van een sterke verbetering, wanneer de schaalwaarde van de variabele 'verbetering individuele woonbeleving na verhuizing' een 8 of hoger bedroeg.

106 Er is sprake van weinig tot geen verloedering, als de schaalwaarde van de variabele 'fysieke kwaliteit van de huidige woonomgeving' maximaal 4 was. Dit criterium is ook gehanteerd bij de 'perceptie van buurtproblemen'. Concreet gezegd gaf bijna de helft van de respondenten aan dat er weinig tot geen verloedering was in de huidige woonomgeving. Voor wat betreft de omvang van buurtproblemen m.b.t. de veiligheid en criminaliteit, gold dit voor tweederde van de respondenten.

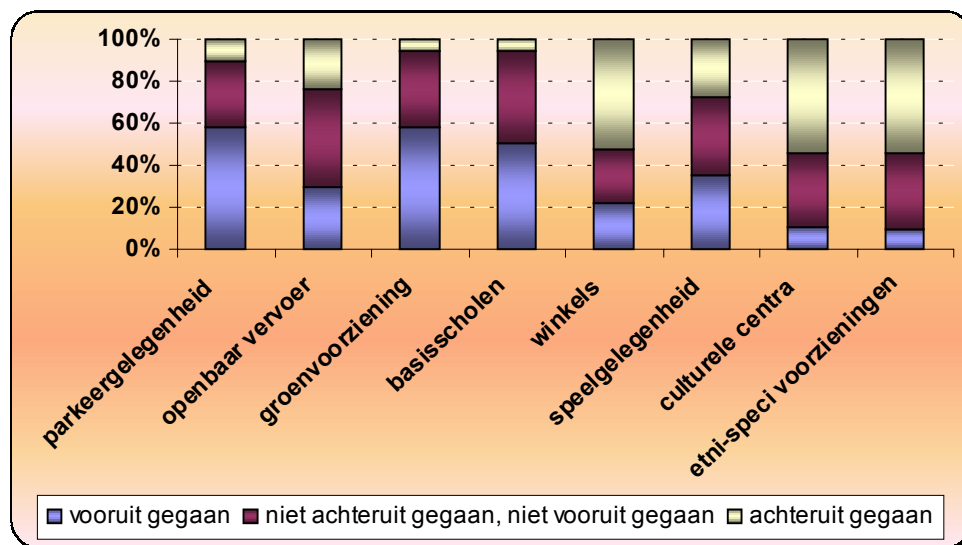
107 Bijna driekwart van de respondenten beoordeelde de fysieke kwaliteit van de huidige woonomgeving in vergelijking met de vorige woonomgeving, met een 8 of hoger (welke een belangrijke verbetering impliceert). Voor wat betreft de evaluatie van de mate waarin buurtproblemen voorkomen in de huidige woonomgeving i.v.m. de vorige woonomgeving, scoorde tweederde van de respondenten een vier of lager, welke een (al dan niet sterke) afname betekent voor wat betreft de buurtproblemen.

Toch scoort de huidige woonomgeving iets minder goed voor wat betreft de sociale kwaliteit. Ruim de helft van de respondenten geeft deze een voldoende, terwijl slechts een kwart de sociale kwaliteit goed tot zeer goed vindt.¹⁰⁸ Desondanks vindt maar liefst 40 procent van de respondenten dat de sociale kwaliteit van de woonomgeving aanzienlijk verbeterd is. Dit is opmerkelijk gezien het gegeven dat het merendeel van de respondenten afkomstig is uit de concentratiewijken alwaar – volgens het etnische enclavemodel – de sociale cohesie juist sterk is. Hoewel niet direct gesteld kan worden dat de verhuisde Surinamers ontevreden zijn over de sociale cohesie in de Amsterdamse concentratiewijken, kan wel opgemaakt worden dat de sociale cohesie in Almere positiever wordt bevonden dan in Amsterdam, ondanks de veronderstelde aanwezigheid van familie en vrienden (oftewel het lokale netwerk) in Amsterdam zelf.

Over het algemeen zijn de verhuisde Surinamers positief over de diverse voorzieningen in de huidige woonbuurt. Denk hierbij aan voorzieningen als parkeergelegenheid, openbaar vervoer, groenvoorziening en basisscholen in de buurt. Minder goed scoren voorzieningen als winkels, speelvoorzieningen voor kinderen en vooral de aanwezigheid van etnisch-specifieke voorzieningen en culturele centra in de buurt. Meer dan de helft van de respondenten vindt dan ook dat ze er wat betreft het winkelaanbod en de aanwezigheid van etnisch-specifieke voorzieningen en culturele centra erop achteruit zijn gegaan. Aangenomen mag worden dat de verhuisde Surinamers van te voren op de hoogte waren van het lagere (etnisch-specifieke) voorzieningenniveau in Almere in vergelijking met Amsterdam. Dat ze desondanks toch voor Almere hebben gekozen, kan wellicht betekenen dat het beperkte etnisch-specifieke voorzieningenniveau in suburbane gemeenten niet per definitie een belemmering vormt in de keuze om te suburbaniseren.

Figuur 6.9 ~ Waardering voorzieningen in huidige woonbuurt t.o.v. voorzieningen in vorige woonbuurt

Bron: Eigen onderzoek 2004

108 Een voldoende is hier een schaalscore van 6-7 op de variabele 'sociale kwaliteit van de woonomgeving'. De schaalscores 8-10 geven goed tot zeer goed aan.

De wooncarrière in beeld:

Van Amsterdam naar Almere

Al met al kan geconcludeerd worden dat de verhuisde Surinamers met de verhuizing een wooncarrière hebben gemaakt. Deze kwaliteitsstijging valt terug te zien in de woning én in de woonomgeving. De verhuizing naar Almere wordt niet alleen door de verhuisde Surinamers zelf als een vooruitgang gezien, maar ook door de Surinaamse achterblijvers in de Bijlmermeer, zo blijkt uit een kwalitatief onderzoek van Vegter (2003:17&39):

“Op Kwakoe kwam ik iemand tegen die ik sinds Suriname niet meer had gezien. Die vroeg ‘waar woon je?’ Ik zei ‘in Almere’. ‘OH! Huisje, boompje, beestje!’ ‘Tuin met zwembad’, zegt ‘ie er ook nog bij! Dus zij hebben een beeld alsof hier alleen maar mensen wonen die het kunnen betalen.”

“Als ik in Amsterdam of in de Bijlmer ben, en ik zeg dat ik in Almere woon, zeggen ze (op een verbaasde en afkeurende toon), ‘Oh, je bent elite geworden’. Zo’n domme opmerking. Maar ze hebben in Amsterdam echt het beeld dat als je in Almere woont, dan ben je een stap hoger, en dan gaat alles goed met je en dan ben je elite terwijl dat helemaal niet zo is.”

Toch zijn er ook woonomgevings-aspecten waarop een achteruitgang is geboekt. Denk hierbij aan het winkelaanbod, culturele centra en etnisch-specifieke voorzieningen. De verhuisde Surinamers vinden bijkbaar Almere prettiger voor wat betreft het woongenot en Amsterdam voor wat betreft de sfeer, cultuur en voorzieningen. Uit onderzoek van Vegter (2003:28) is dan ook gebleken dat de verhuisde Surinamers vanwege deze zaken nog regelmatig terugkeren naar de Bijlmer. Sommigen zelfs ieder weekend.

6.5 Zoektocht

In toenemende mate verhuizen Surinamers naar Almere vanuit Amsterdam. In paragraaf 6.3 is nader ingegaan op de verhuismotieven. Maar waarom zijn de Surinamers nu weggetrokken uit Amsterdam en waarom hebben ze er voor gekozen om in Almere te gaan wonen? Alvorens deze vragen te beantwoorden, zal nu eerst ingegaan worden op het zoekproces zelf.

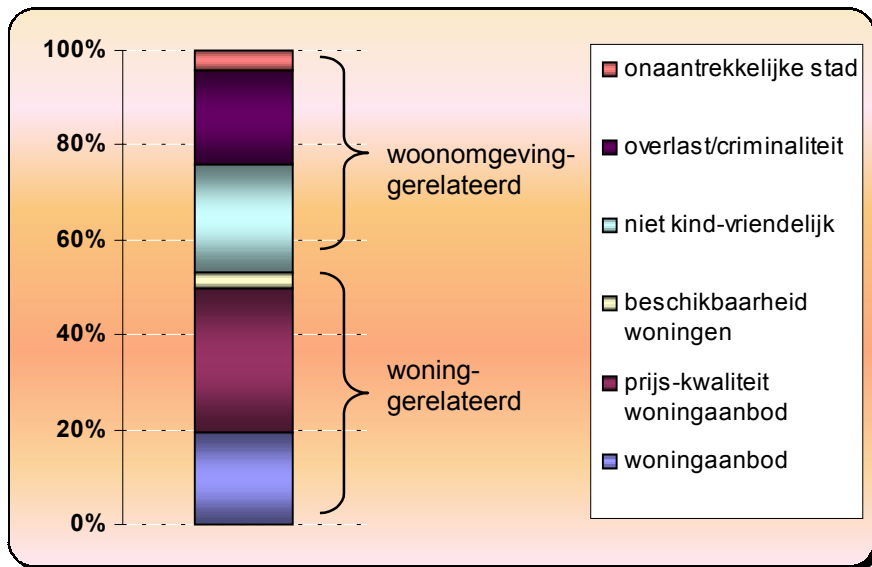
Bij het vinden van de uiteindelijke woning hebben vooral de woningbouwcorporaties dan wel woningbouwverenigingen en de makelaar/funda een belangrijke rol gespeeld. De informele kanalen (bijvoorbeeld via familie gevonden) werden nauwelijks genoemd. Surinamers vonden relatief snel een nieuwe woning; bijna tweederde binnen één jaar. Deze relatief korte zoekduur geldt zowel voor degenen die alleen buiten Amsterdam (47 procent) naar een woning hebben gezocht, als degenen die ook in Amsterdam hebben gezocht.

Bijna de helft van de respondenten heeft dus helemaal niet in Amsterdam naar een woning gezocht, wat vooral te maken heeft met het woningaanbod in Amsterdam, in de brede zin van het woord (prijs-kwaliteit verhouding, beschikbaarheid van woningen e.d.). Andere veel genoemde redenen lagen meer in de sfeer van de woonomgeving. Zo zou Amsterdam geen goede stad voor opgroeiende kinderen zijn en is er te veel overlast/criminaliteit in Amsterdam. Deze factoren zijn in feite de pushfactoren, oftewel de redenen waarom een deel van de Surinamers niet in Amsterdam wilde blijven wonen.

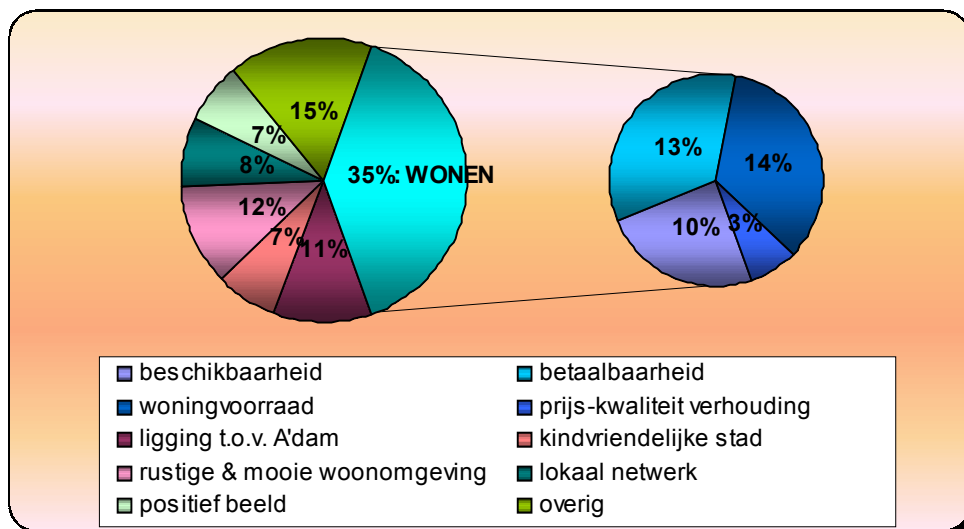
Figuur 6.10 ~ Pushfactoren: waarom niet gezocht in Amsterdam?

Bron: Eigen onderzoek 2004

Buiten Amsterdam werd vooral in Almere gezocht naar een andere woning. Ruim zestig procent heeft buiten de Amsterdamse stadsgrenzen zelfs alleen in Almere gezocht en niet in andere regiogemeenten. Vooral het Almeerse woningaanbod is een belangrijke pullfactor voor de verhuisde Surinamers. Specifieke redenen om op zoek te gaan naar een woning in Almere waren de betaalbaarheid van de woningen, de woningvoorraad (nieuwbouw/eengezinswoningen) en de beschikbaarheid van de woningen in Almere. Volgens de respondenten was het makkelijk om snel aan een goede woning in Almere te komen. Andere factoren die een belangrijke rol hebben gespeeld, zijn de centrale ligging van Almere ten opzichte van Amsterdam en de Almeerse woonomgeving.

Figuur 6.11 ~ Pullfactoren: waarom gezocht in Almere?

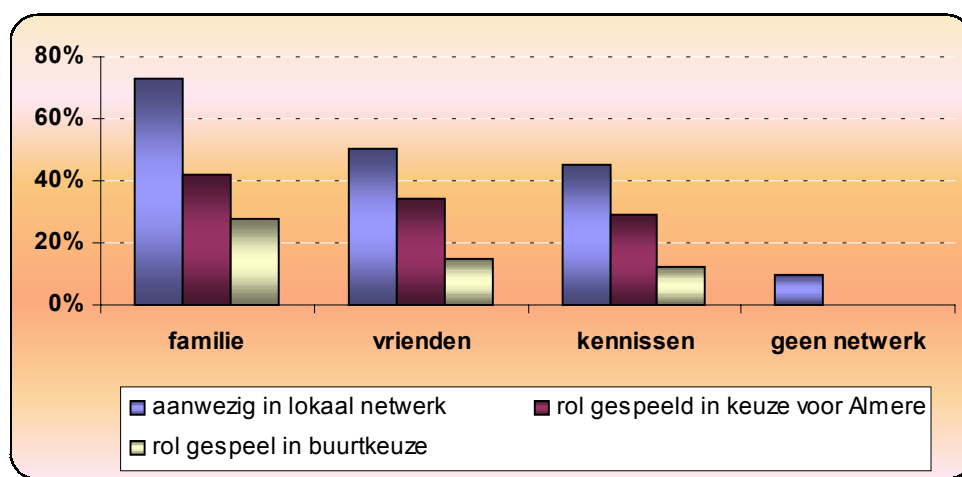

Bron: Eigen onderzoek 2004

Voor slechts 8 procent van de verhuisde Surinamers was de aanwezigheid van familie, vrienden, werk e.d. (voor het gemak het lokale netwerk genoemd) één van de belangrijkste redenen om op zoek te gaan naar een woning in Almere. Toch had maar liefst driekwart van de respondenten wel degelijk familie wonen in Almere. Hoewel voor het overgrote deel van deze groep (61 procent) de aanwezigheid van familie wel een (kleine) rol heeft gespeeld in de keuze om in Almere op zoek te gaan, is dit dus niet één van de belangrijkste redenen. Wanneer specifieker wordt gekeken naar het belang van het sociale netwerk in de keuze om in Almere te gaan zoeken, blijkt dat de aanwezigheid van familieleden meer doorslaggevend is, dan de aanwezigheid van vrienden en kennissen. Ondanks dat de verhuisde Surinamers zelf niet een belangrijke aantrekkingskracht van het lokale netwerk ervaren, mag het belang van reeds gevestigde familieleden en/of vrienden in Almere niet onderschat worden. Wanneer men familie en/of vrienden heeft wonen in Almere, komt hij/zij – hetzij via bezoek; hetzij via gesprekken – toch in aanraking met Almere. Dit zal de beslissing om in Almere op zoek te gaan, hoe dan ook beïnvloeden.

Figuur 6.12 ~ Aanwezigheid en rol lokaal netwerk in keuze voor Almere en voor de buurt

Bron: Eigen onderzoek 2004

Mensen die ook in andere gemeenten op zoek zijn gegaan, deden dit in de grote regiogemeenten en dan met name in Purmerend en Zaanstad. Opvallend genoeg werd maar weinig gezocht in Haarlemmermeer, terwijl er in werkelijkheid twee keer zoveel Surinamers naar Haarlemmermeer verhuizen, dan naar Purmerend en naar Zaanstad. Uit het RSA rapport van O&S Amsterdam (2004b) is echter bekend dat hoog opgeleide niet-westerse allochtonen minder vaak de voorkeur hebben voor Almere en Purmerend.¹⁰⁹ Uit ditzelfde rapport bleek tevens dat huishoudens met hoge inkomens zich vooral vestigen in Haarlemmermeer en Haarlem. Dit is niet zo verwonderlijk, wanneer een vergelijking wordt gemaakt van de huizenprijzen in het derde kwartaal van 2004. Hieruit volgt namelijk dat in Haarlemmermeer de gemiddelde transactiewaarde voor een tussenwoning (218.000 euro) boven de gemiddelde transactiewaarde voor een tussenwoning in Almere (166.000 euro) en in de Zaanstreek (199.000 euro) lag.¹¹⁰ Het lijkt dan ook plausibel dat Haarlemmermeer een ander 'type' Surinamer aantrekt dan Almere, Purmerend en Zaanstad.

109 Hoewel ook in dit onderzoek naar voren is gekomen dat hoger opgeleide Surinamers niet vaker naar Almere verhuizen dan lager opgeleiden, kan niet zonder meer geconcludeerd worden dat hoger opgeleide Surinamers vaker naar Haarlemmermeer, dan naar Almere verhuizen.

110 NVM (2004)

6.6 Buurtkeuze

Hoe bewust hebben de verhuisde Surinamers gekozen voor de huidige woonbuurt? Voor bijna de helft van de respondenten is de huidige woonbuurt een bewuste keuze geweest. Redenen hiervoor lagen in het karakter van de buurt (rustige, veilige en mooie buurt) en de gunstige ligging van de buurt ten opzichte van voorzieningen (zoals de snelweg, het openbaar vervoer en het stadscentrum). Ook wanneer specifiek gekeken wordt naar de invloed van voorzieningen op de huidige buurtkeuze, dan blijken deze voorzieningen voor ongeveer de helft van de respondenten een rol te hebben gespeeld in de buurtkeuze. Etnisch-specifieke voorzieningen, de culturele centra, maar ook de winkels hebben vaker geen, dan wel een rol gespeeld in de buurtkeuze. Aangezien de verhuisde Surinamers niet erg tevreden waren over deze voorzieningen, is het aannemelijk dat deze voorzieningen (gedeeltelijk) ontbreken in de huidige woonbuurten. De beperkte aanwezigheid zou mede verklaren waarom deze voorzieningen voor de meerderheid van de verhuisde Surinamers geen rol hebben gespeeld in de buurtkeuze. Overigens sluit dit aan bij de conclusie van Uunk en Dominquez Martinez (2002:87), die stellen dat wijkvoorzieningen slechts een beperkte invloed uitoefenen op het verhuisgedrag.

Ook de aanwezigheid van een sociaal netwerk blijkt niet zo belangrijk te zijn in de keuze voor de huidige woonbuurt. Wel kan gesteld worden dat – net als bij de keuze om in Almere op zoek te gaan – de aanwezigheid van familieleden meer doorslaggevend is, dan de aanwezigheid van vrienden en kennissen. Eerder is gebleken dat in Almere concentraties van Surinamers te vinden zijn. De vraag is in hoeverre zij bewust bij elkaar gaan wonen in deze jonge gemeente. Gezien het gegeven dat de aanwezigheid van een sociaal netwerk niet zo belangrijk is in de keuze voor de huidige woonbuurt, kan gesteld worden dat zij niet direct een voorkeur hebben om bij andere Surinamers in de buurt te wonen. Waarschijnlijk heeft het ontstaan van concentraties dan ook meer te maken met het gegeven dat in de nieuwbouwwijken woningaanbod ontstaat én het gegeven dat klassieke allochtonen met een toenemende integratie nu ook daadwerkelijk deze (koop)woningen kunnen veroorloven.

Hoewel uit het bovenstaande opgemaakt kan worden dat men eerst op zoek gaat naar een woning en daarna pas kijkt naar de buurt van deze woning, zijn bepaalde aspecten in de woonomgeving wel degelijk van belang. Hierbij gaat het vooral om de veiligheid en de onderhoud van de buurt (voor respectievelijk 63 en 58 procent van de respondenten heeft dit een rol gespeeld).

6.7 Terugkeerwens

Surinamers hebben om verschillende redenen een voorkeur voor Almere. De vraag is hoe permanent deze voorkeur is. De overheid probeert immers het woningaanbod voor de middengroepen in de grote steden te stimuleren. Dit is onder meer het geval in de Bijlmermeer, een deel van de stad waar veel Surinamers wonen. Juist het gebrek aan geschikte woningen is één van de belangrijkste redenen waarom Surinamers naar Almere verhuizen. Het is dan ook de vraag of een deel van de in Almere gevestigde Surinamers naar Amsterdam terug zullen keren, wanneer de mogelijkheden voor het maken van een wooncarrière in de Bijlmermeer, toenemen.

Of een verhuisde Surinamer terug wilt naar Amsterdam, hangt af van de mate waarin Amsterdam min of meer vrijwillig is verlaten. Zo was een groot deel van de verhuisde Surinamers (ruim 40 procent) in Amsterdam gebleven, wanneer hier eenzelfde soort woning gekregen had kunnen worden. Zij zijn dus puur verhuisd vanwege de wens voor een kwalitatief betere woning en/of woonomgeving, maar waren het liefst in Amsterdam gebleven.

Bijna een kwart van de verhuisde Surinamers wil terug naar Amsterdam. Dit is dus aanzienlijk minder dan het aandeel dat wel in Amsterdam had willen blijven wonen. De terugkeerwens wordt in bijna de helft van de gevallen veroorzaakt door het bestaande netwerk (familie, werk e.d.) in Amsterdam. Een kwart van de Surinamers met een terugkeerwens, vindt tot slot dat het leven in Almere saai is in vergelijking met het leven in Amsterdam.

Slechts 19 procent van de verhuisde Surinamers gaf aan niet in Amsterdam te zijn gebleven, wanneer hier eenzelfde soort woning gekregen had kunnen worden. Dit is dus echt de groep die weg wilde uit Amsterdam vanwege de stad zelf en niet zozeer vanwege het woningaanbod. Deze groep wil dan ook significant minder vaak terug naar Amsterdam, dan degenen die wel in Amsterdam waren gebleven, wanneer hier eenzelfde soort woning gekregen had kunnen worden.¹¹¹ Hoe dan ook, van alle respondenten wil ruim 40 procent niet terug naar Amsterdam. Dit heeft vooral te maken met het gegeven dat het wonen in Almere prima bevalt. Slechts een klein deel van de groep wil niet terug vanwege de kinderen. In tegenstelling tot wat je zou mogen verwachten (een belangrijke verhuisreden voor kinderrijke gezinnen, waren de kinderen zelf), willen huishoudens met kinderen niet minder vaak terug naar Amsterdam, dan huishoudens zonder kinderen.

Al met al blijft Amsterdam trekken voor een deel van de Surinamers, wat vooral te maken heeft met het sociale netwerk in Amsterdam. Wanneer de suburbanisatiestroom van Surinamers zich voortzet, en er is in feite geen reden om aan te nemen dat dit niet het geval is, dan zal wellicht – voor een deel van de groep – het sociale netwerk zich van Amsterdam naar Almere verplaatsen. Dit kan uiteindelijk invloed hebben op een afnemende terugkeerwens, maar ook op de aantrekkingskracht van Almere.

---

111 Pearson Chi-Square: $t = 38,290$, $p = 0.000$

6.8 Besluit Surinaamse suburbanisatiestroom naar Almere

Gebleken is dat het vooral de Surinaamse middenklasse is die naar Almere vertrekt, om de woonambities te verzilveren. Toch verhuizen ook minder welvarende Surinamers naar Almere. Deze tweedeling is terug te zien in de verschillende huishoudenstypen. Hoewel de Surinaamse instroom in Almere voornamelijk uit gezinnen met kinderen bestaat, verhuizen ook alleenstaanden en eenoudergezinnen naar Almere. De gezinnen met kinderen kunnen vooral tot de middengroepen gerekend worden, terwijl de eenoudergezinnen meer tot de lagere inkomensgroepen behoren. Deze laatste groep komt vaker terecht in huurwoningen dan de gezinnen met kinderen. Waarschijnlijk is de toegankelijkheid van de sociale huursector – in tegenstelling tot veel andere gemeenten, kan iedereen zich in Almere als woningzoekende inschrijven – er debet aan dat ook minder welvarende Surinamers naar Almere verhuizen. Dit impliceert tevens dat de mogelijkheden op de woningmarkt in feite belangrijker zijn voor de totstandkoming van een suburbanisatiestroom van allochtonen, dan de mate van integratie (welke in het ruimtelijke assimilatiemodel een drijvende kracht is achter de suburbanisatie van allochtonen). Ondanks dat ook minder welvarende Surinamers naar Almere verhuizen, is het overgrote deel van de suburbanisatiestroom wel als een ‘zwarte vlucht’ te bestempelen. De verhuisde Surinamers kunnen immers voor het overgrote deel tot de hogere inkomensgroepen gerekend worden.

Wat trekt Surinamers nu naar Almere? Vooral vanwege het gegeven dat hier de woonambities – denk aan de wens voor een betaalbare koopwoning, een grotere woning en een mooie en veilige woonomgeving – makkelijker verzilverd kunnen worden, dan in Amsterdam. De verhuizing heeft dus grotendeels te maken met het (kwalitatieve) verschil in de woningvoorraad tussen Amsterdam en Almere als regiogemeente. Naast de wens voor een kwalitatief betere woning en/of woonomgeving, is een deel van de Surinamers verhuisd vanwege het maken van een huishoudenscarrière (denk aan het op zichzelf gaan, het gaan samenwonen en een gezinsuitbreiding) en de wens voor een ‘kindvriendelijke woonomgeving’.

Aangetoond is dat de belangrijkste verhuiswens (het maken van een wooncarrière) met de verhuizing naar Almere in vervulling is gegaan. De verhuisde Surinamers zijn erg tevreden over de woning en de woonomgeving, wanneer deze vergeleken worden met de vorige woning en woonomgeving. Minder tevreden zijn de verhuisde Surinamers met voorzieningen als winkels, etnisch-specifieke voorzieningen en culturele centra in de buurt. Ondanks dat het aanbod van deze voorzieningen beperkter is in Almere, heeft hen dit er niet van weerhouden om te verhuizen.

7 Gevolgen en beleidsvraagstuk van de ‘zwarte vlucht’

In de vorige hoofdstukken is naar voren gekomen dat klassieke allochtonen in toenemende mate suburbaniseren. De gevolgen van deze suburbanisatiestroom worden veelal in verband gebracht met de selectiviteit die ten grondslag ligt aan de ‘zwarte vlucht’. Verondersteld wordt immers dat het vooral de middengroepen zijn die naar het ommeland vertrekken (Musterd en Ostendorf, 2004; Burgers en Van der Lugt, 2004; Parool, 2003b; Vermeer, 2004). En juist het vertrek van deze middengroepen zou gevolgen met zich meebrengen

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat de instroom in Almere tevens uit minder welvarende Surinamers bestaat. Ondanks dat een klein deel van de suburbanisatiestroom van Surinamers dus geen ‘zwarte vlucht’ betreft, kan wel degelijk gesproken worden van de gevolgen van de ‘zwarte vlucht’. Het zijn immers vooral de meer welvarende allochtonen die naar het ommeland vertrekken. Volgens de onderzoekers en beleidsmakers valt dit onder meer af te leiden uit de woningvoorraad waarin allochtonen terecht komen. Een beleidsmaker verwoordt dit als volgt:

“Wat je ziet is dat de allochtonen voor een groot deel terecht komen in wijken met een hoog aandeel koopwoningen. Hieruit zou je kunnen afleiden dat het in ieder geval mensen zijn die een koopwoning kunnen financieren, en dat het dus vooral de middenklasse is die vanuit Amsterdam naar Almere verhuist.”

In dit hoofdstuk zal nader ingegaan worden op de gevolgen van de ‘zwarte vlucht’ voor zowel de donerende als ontvangende (suburbane) gemeenten en in het speciaal voor Almere. Tevens is er aandacht voor de vraag of de ‘zwarte vlucht’ al dan niet beleid behoeft en hoe dit beleid dan eventueel vormgegeven zou kunnen worden. Uitgangspunt voor dit hoofdstuk vormen de 5 interviews die gehouden zijn met onderzoekers en beleidsmakers. Meer informatie over deze interviews is te vinden in bijlage 14.

7.1 Centrale steden

De centrale steden – oftewel de donerende steden – zullen naar verwachting worden geconfronteerd met een toenemende uittocht van de allochtone middenklasse. De vraag is welke gevolgen de ‘zwarte vlucht’ heeft voor de donerende steden. Wanneer er vooral negatieve effecten uitgaan van deze suburbanisatiestroom is het tevens de vraag of de ‘zwarte vlucht’ beleid behoeft en hoe dit beleid dan vormgegeven kan worden.

7.1.1 Gevolgen ‘zwarte vlucht’

Bij de gevolgen van de ‘zwarte vlucht’ voor de donerende steden kunnen twee visies worden onderscheiden: een pessimistische visie en een optimistische visie. Allereerst de pessimistische visie. Deze stelt dat het wegtrekken van maatschappelijk succesvolle allochtonen slecht is voor de ontplooiingskansen van de achterblijvers. De gedachte die hier achter zit is dat achterblijvers zich kunnen optrekken aan de maatschappelijk succesvolle allochtonen. Omdat deze groep als een soort van rolmodel kan fungeren, is het volgens de RMO (1997:25) van belang om deze groep te behouden van de wijk. Juist het gebrek van sociale stijgingsmogelijkheden in de getto's is voor een belangrijk deel te wijten aan het wegtrekken van de zwarte middenklasse naar de voorsteden (Wilson, 1987).¹¹² Het vertrek van de middengroepen zou dan kunnen leiden tot de ontwikkeling van armoedegetto's (Tesser e.a., 1995: 486). In zulke wijken komt de leefbaarheid in het geding en kan gemakkelijk een cultuur ontstaan waarin de waarden en normen van de omringende samenleving worden afgewezen. Dit kan niet alleen leiden tot een maatschappelijk isolement, maar ook tot een belemmering van de kansen op maatschappelijke stijging. De mogelijkheid om de concentratiewijken te verlaten, wordt hierdoor uiteraard geringer. Ook in Amsterdam bestaat het beeld dat bepaalde wijken het steeds slechter gaan doen, als gevolg van een zodanig selectief migratieproces, waardoor een sterke concentratie van kansarmen overblijft.

Hoewel de nadruk wordt gelegd op de negatieve gevolgen van de ‘zwarte vlucht’, is nog onduidelijk welk effect het vertrek van deze middengroepen heeft op de participatiekansen van de achterblijvers. Boelhouwer (2002:562) merkt dan ook terecht op dat er geen bewijs is dat sociaal-economisch zwakke huishoudens kunnen profiteren van de aanwezigheid van maatschappelijk succesvolle groepen in de buurt. Daarnaast is het denkbaar dat het behoud van de Mediterrane middengroepen belangrijker is voor de minder welvarende Mediterrane achterblijvers, dan het behoud van de Caribische – en dan met name Surinaamse – middenklasse voor de minder welvarende Caribische achterblijvers. De Caribische groepen zijn immers veel meer geïntegreerd (zowel in structurele als sociaal-culturele zin), dan de Mediterrane groepen. Tot slot is recentelijk door Van der Laan Bouma-Doff (nog te verschijnen) een verband gevonden tussen concentratie en de mate van integratie, waarbij vooral het contact met autochtonen een bepalend element is. Als dit betekent dat contacten met autochtonen meer van belang zijn voor de integratie, dan het contact met meer welvarende leden van de ‘eigen groep’, kan tevens gesteld worden het niet de ‘zwarte vlucht’ is die negatieve gevolgen met zich meebrengt, maar eerder de ‘witte vlucht’. Toch is het eerder aannemelijk dat als de contacten met autochtonen al zo belangrijk zijn voor de integratie, de contacten met de allochtone middenklasse nog belangrijk zullen zijn, daar deze dezelfde ‘taal’ spreken als de minder welvarende allochtonen.

---

112 aangehaald in Bolt, G. en R. van Kempen (2002), p. 7

Tegenover de pessimistische visie staat een meer optimistische visie. Zo stellen Musterd en Ostendorf (2004: 17) dat het helemaal niet erg is dat de middengroepen de steden verlaten, omdat dit in feite een teken is van integratie en emancipatie van allochtone groepen. Je zou kunnen stellen dat donerende steden als het ware een uitwisselingsrelatie hebben met het ommeland, waardoor de hedendaagse stad niet meer op zichzelf staat. In de regio is een brede waaier van woonmilieus te vinden, waaruit huishoudens al naar gelang draagkracht en levensfase kunnen kiezen. Uitwisseling impliceert al met al veel dynamiek, maar hoeft niet zonder meer te leiden tot verlies in positie. Een beleidsmedewerker verwoordt dit als volgt:

“In feite is er sprake van een continue ontwikkeling, waarbij de Amsterdamse woningvoorraad een markt bedient voor bepaalde groepen, dan wel voor bepaalde levensfasen. Met de tijd is het voor veel grotere groepen mogelijk geworden een hoger woonambitie niveau te bereiken. Amsterdam heeft echter een te kleine kwalitatief hoogwaardige woningvoorraad om de gehele vraag te bedienen [...] Het is dan ook de vraag of je de middengroepen moet willen vasthouden, omdat de Amsterdamse woningmarkt dan nog vaster zou komen te zitten. Stad en regio kun je wat dat betreft niet los van elkaar zien. En het gegeven dat Amsterdam steeds middeninkomens kwijt raakt, is iets vrij natuurlijk.”

Deze laatste zin duidt in feite op de emancipatieve functie van de stad. Mensen die de steden verlaten, hebben gemiddeld een hogere status dan de mensen die binnen komen.¹¹³ Een grote stad maakt zelf steeds middeninkomens bij en zou dus als een soort van carrièremachine gezien kunnen worden. Eén van de respondenten verwijst hierbij naar een uitspraak van Burgers en Engbersen (2004:13):

“... Er zou in dit opzicht wel een parallel getrokken kunnen worden met scholen en opleidingen waar mensen met een bepaald kennisniveau instromen en waaruit gediplomeerden uitstromen. Maar waar bij scholen niemand alarm slaat over die selectieve in- en uitstroom, ligt dat bij steden anders.”

Op het moment dat de kansenstructuur gunstig genoeg is, is het volgens diezelfde respondent dan ook helemaal geen probleem dat de middengroepen de grote steden verlaten:

“Het is pas een probleem als die opwerkmachine op de één of andere manier stopt [...] De werkgelegenheidsstructuur is dan ook veel bepalender voor de basismogelijkheden, dan het gegeven hoeveel kansarmen er nu in een stad wonen.”

Burgers en Van der Lugt (2004:18) stellen daarnaast dat niet de ‘zwarte vlucht’ zelf het probleem is, maar de woningvoorraad die een sociaal-economische zwakke bevolking selecteert. Volgens één van de respondenten is dan ook niet het vertrek van de middengroepen een probleem, maar het gegeven dat de lagere inkomensgroepen weinig kansen hebben op een wooncarrière.

Al met al is het nog onduidelijk welk effect het vertrek van de allochtone middenklasse heeft op de participatiekansen van de achterblijvers. Hierdoor is het moeilijk te zeggen wat nu de gevolgen zijn van de ‘zwarte vlucht’ voor de donerende steden. Een andere kanttekening zit in het gegeven dat bij de gevolgen vooral gekeken wordt naar de wegtrek van de allochtone middenklasse. De vraag is of dit afdoende is. Zo zet één van de respondenten vraagtekens bij het beeld dat het vooral de middenklasse is, die suburbaniseert:

“In Leidsche Rijn zit een vrij groot stuk sociale woningbouw. En hier vindt je dan ook gelijk een hoog aandeel allochtonen. Het is dan ook nog maar de vraag of het echt de middenklasse is die suburbaniseert, of dat het gewoon mensen zijn die lang op de wachtlijst stonden ofwel die een lange woontijd hadden, waardoor ze gemakkelijk aan een betaalbare woning konden komen in Leidsche Rijn.”

---

113 Bolt, G., J. Burgers en R. Kloosterman (2004), p. 27

Bovendien is uit eigen onderzoek naar voren gekomen dat niet alleen de Surinaamse middenklasse naar Almere verhuisd, maar in beperkte mate ook de minder welvarende Surinamers. Een ander concreet voorbeeld hiervan is de instroom in Haarlemmermeer. Deze bestaat sinds de regionalisering van de woningmarkt (sinds mei 2001 werken de woningcorporaties in het hele ROA gebied samen, waardoor er in dit gebied in de sociale huursector vrije vestiging mogelijk is), namelijk ook uit minder welvarende allochtonen.¹¹⁴

7.1.2 'Zwarte vlucht' in beleid

"Het is een beetje paternalistisch, maar als je vindt dat mensen met een zwakkere economische positie rolmodellen nodig hebben, dan kun je discussiëren over de vraag of dit dan rolmodellen moeten zijn van de eigen etniciteit. En vanuit dit idee kun je dus zeggen dat als alle goed geïntegreerde Turken richting Almere verhuizen, deze rolmodellen verdwijnen. Vanuit die gedachtegang is selectieve migratie heel erg slecht. In feite beoogt het huidige herstructureringsbeleid dan ook om de middenklasse te behouden voor de centrale stad, door het aantrekkelijk te houden voor de middenklasse om te blijven."

Aldus één van de respondenten over de doelstelling van het huidige overheidsbeleid, welke gericht is op het creëren van meer woningaanbod voor de middengroepen. Het behoud van de middengroepen voor de grote steden is zelfs één van de doelstellingen van het Grotestedenbeleid 2005-2009. Door meer differentiatie aan te brengen in de woningvoorraad wordt het niet alleen aantrekkelijker voor de midden- en hogere inkomens om in de stad te blijven, maar wordt tevens een wooncarrière in de eigen wijk mogelijk en voorkomt het onvrijwillige ruimtelijke segregatie.¹¹⁵ Door meer variatie in het woningaanbod van een wijk aan te brengen, wordt een eenzijdige sociaal-economische samenstelling van de bevolking voorkomen, wat veelal als iets positiefs wordt gezien.

Ook in Amsterdam wordt door middel van herstructurering getracht om een deel van de middengroepen te behouden. In een aantal delen van de stad vindt dan ook stedelijke vernieuwing plaats, mede als gevolg van een selectief migratieproces. Denk hierbij aan een groot stuk van de Bijlmermeer, het noordelijk deel van Amsterdam Zuidoost, grote delen van de Westelijke Tuinsteden, Amsterdam Noord alsmede de Indische Buurt.

Toch is er volgens een beleidsmedewerker wel een keerzijde aan de stedelijke herstructurering, omdat dit ten koste gaat van de lagere inkomensgroepen. Als gevolg van de herstructurering lijkt de concentratie van kansarmen in Amsterdam Zuidoost toe te nemen. Minder welvarenden komen namelijk in kleinere geconcentreerde gebieden terecht. Volgens diezelfde beleidsmedewerker is het dan ook verstandig om in deze gebieden een sociaal programma te introduceren:

"Juist een combinatie van fysieke ingrepen en sociale activering zoals werkbegeleiding, zal succesvol zijn. Doe je dit niet dan zal stedelijke vernieuwing voor een sterkere concentratie van sociaal economische achterstanden zorgen."

De donerende steden zijn dus beter in staat de middengroepen vast te houden, wanneer er meer differentiatie wordt aangebracht in het woningaanbod. Omdat het herstructureringsbeleid vooral in de gebieden van toepassing is waar veel allochtonen wonen, wordt het makkelijker voor de meer welvarende allochtonen om een wooncarrière binnen de eigen wijk te maken. Toch moet je tegelijkertijd constateren dat bijvoorbeeld in Amsterdam de vraag naar woningen in het middensegment groter zal zijn dan het aanbod. Hierdoor zal er hoe dan ook een uitstroom van middengroepen plaats vinden. Het is dan ook zaak om niet alle pijlen te richten op de stedelijke

114 Vermeer, O. (2004)

115 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2004), p. 67

herstructurering, maar ook op sociale activering, zoals nu al in de stedelijke herstructureringsgebieden in Amsterdam het geval is.

7.2 Suburbane gemeenten

Hiervoor hebben we gezien dat de effecten van de 'zwarte vlucht' voor de donerende steden voornamelijk onduidelijk zijn. Of er wel meer bekend is over de gevolgen voor de suburbane – ontvangende – gemeenten, zal in deze paragraaf aan de orde komen. Aandacht is er voor het ontstaan van concentraties en eventuele leefbaarheidsproblemen. Tot slot zal weer de beleidskwestie aan de orde komen.

7.2.1 Gevolgen 'zwarte vlucht'

In Almere zijn concentraties van Surinamers, Antillianen en Marokkanen te vinden (zie voor Caribische groepen figuur 7.1). Andere grote suburbane gemeenten zoals Haarlemmermeer, Zaanstad en Purmerend, kennen daarentegen nog vrijwel geen concentraties van klassieke allochtonen.¹¹⁶ Op zich is dit niet zo verwonderlijk, wanneer bedacht wordt dat Almere eenvoudigweg een grotere instroom kent – en dus een grotere kans heeft op het ontstaan van concentraties – dan de andere regiogemeenten. In Almere is de omvang van klassieke allochtonen ten opzichte van 1995 bijna verdrievoudigd (van 8.400 in 1995 tot 25.025 in 2003). Hoewel de totale Almeerse bevolking in diezelfde periode toenam, was deze toename beduidend minder sterk. Het aandeel klassieke allochtonen in de bevolking nam dan ook toe van 8 naar 15 procent.¹¹⁷

De vraag is uiteraard waarom zij in Almere geconcentreerd bijeen komen te wonen. Verondersteld wordt dat het geconcentreerd wonen bepaalde voordelen met zich meebrengt. Denk hierbij aan de aanwezigheid van etnisch-specifieke voorzieningen en sociale contacten. Aangenomen mag worden dat de suburbane gemeenten een beperktere omvang van etnische netwerken kennen, alsmede een lager etnisch-specifieke voorzieningenniveau, in vergelijking met de grote steden. In welke mate de zogenaamde 'concentratie-voordelen' überhaupt van toepassing zijn bij de vestiging in de suburbane gemeenten, is hierdoor onduidelijk. Bovendien wijzen veel onderzoeken erop dat het geconcentreerd wonen meer het gevolg is van de beperkte mogelijkheden, dan van de eigen voorkeuren. Omdat nieuwe concentraties vooral terug te vinden zijn in de nieuwbouwwijken en in wijken die gekenmerkt worden door een vrij goedkope woningvoorraad, lijken ook de concentraties in Almere eerder verklaard te kunnen worden vanuit de woningvoorraad zelf, dan vanuit de eigen woonwensen. Een beleidsmedewerker merkt bovendien het volgende op:

“Onderzoeken laten zien dat wanneer allochtonen wegtrekken uit wijken met een behoorlijke dichtheid van allochtonen, zij ook weer terecht komen in wijken die gekenmerkt worden door een behoorlijke dichtheid van allochtonen en dat zij daar over het algemeen niet zo tevreden mee zijn. Hieruit zou je kunnen opmaken dat ze overvallen worden door het woningmarkteffect en dat toegankelijkheid dus een meer bepalende rol heeft dan de eigen wensen.”

---

116 Uitzondering hierop vormen de concentraties van Turken in Zaanstad. Deze zijn echter niet het gevolg van suburbanisatiestromen, maar zijn meer te verklaren vanuit het vestigingsgedrag van deze groepen bij binnenkomst in Nederland. Bron: Regiomonitor (zie bijlage 15).

117 O&S Almere

Hoewel in de grote steden vaak leefbaarheidsproblemen voorkomen op plekken waar concentraties van allochtonen te vinden zijn, hoeft het ontstaan van concentraties in de suburbane gemeenten geen problemen met zich mee te brengen. De gangbare gedachte is immers dat leefbaarheidsproblemen pas te verwachten zijn, wanneer concentraties van allochtonen samenvallen met concentraties van achterstanden.

Wanneer de concentraties vooral bestaan uit deze allochtone middenklasse is er dus in feite weinig aan de hand. En er wordt juist verondersteld dat vooral de allochtone middenklasse naar Almere verhuist. Volgens de wethouder Haanstra van Almere gaat het hierbij niet alleen om de succesvolle middenklasse van Surinaamse afkomst, maar ook om Turken, Marokkanen en Afrikanen. Deze allochtone nieuwkomers kunnen gezien worden als mensen met veel initiatief, 'sociale stijgers met ondernemingszin', die in Almere een nieuwbouwwoning kopen. In tegenstelling tot andere grote steden is in Almere dan ook nauwelijks sprake van etnische spanningen. Almere kan in feite de hernia van Amsterdam genoemd worden. Steeds weer haalt Almere de kansrijke middenklasse weg. Waren het eind jaren tachtig, begin jaren negentig de kansrijke autochtonen, nu zijn het dus de succesvolle allochtonen.¹¹⁸ Dat een belangrijk deel van de Almeerse allochtonen uit 'sociale stijgers' bestaat, komt ook naar voren in de Sociale Atlas 2002 van de gemeente Almere. Zo ligt het gemiddelde inkomen van Surinamers en Marokkanen in Almere hoger dan in de rest van Nederland. Bovendien laat het landelijke beeld zien dat een hoog percentage allochtonen in de bevolking veel samengaat met een lager gemiddeld inkomen van die bevolking. En dat is in Almere niet het geval.¹¹⁹

Omdat het vooral de allochtone middenklasse is die naar de suburbane gemeenten verhuizen, verwachten onderzoekers en beleidsmakers dan ook dat de gevolgen van de 'zwarte vlucht' voor de suburbane gemeenten, beperkt zullen zijn. Of zoals een beleidsmedewerker stelt:

"Pas wanneer je meer mensen met een lagere sociaal-economische status binnen haalt, vergroot je de kans op de problematiek met betrekking tot armoede. Omdat het vooral de allochtone middenklasse is die naar Almere verhuist, is er in feite weinig aan de hand."

Hier zit echter gelijk de crux: ook minder welvarenden lijken – zij het vooralsnog in beperktere mate – naar de suburbane gemeenten te verhuizen. De komst van minder welvarende allochtonen hoeft op zich geen probleem te zijn. Pas wanneer de woningvoorraad zodanig is, dat minder welvarende allochtonen geconcentreerd bijeen komen te wonen, zijn leefbaarheidsproblemen in deze concentratiewijken niet uitgesloten. Zo heeft Almere te kampen met leefbaarheidsproblemen in een tweetal wijken, waar de woningvoorraad relatief eenzijdig is:

"Zowel in de Staatsliedenwijk als in Stedenwijk komen leefbaarheidsproblemen voor, maar deze hebben niet alleen een allochtone maar ook een autochtone achtergrond. De problemen zijn hierbij terug te voeren op de woningvoorraad in deze wijken. Deze is namelijk minder gevarieerd en wordt gekenmerkt door vrij veel goedkope huurwoningen, in vergelijking met andere wijken [...] Almere begint zo langzamerhand de grote stadsproblematiek te zien, in de volle breedte. Binnen deze problematiek zijn de allochtonen oververtegenwoordigd. Maar in vergelijking met de problematiek, zoals we die kennen in de grote steden – zijn de problemen in Almere gering."

Omdat het vooral de allochtone middengroepen zijn die instromen in de suburbane gemeenten, zullen de gevolgen van de 'zwarte vlucht' vooralsnog beperkt zijn. Het is dan ook de vraag of de 'zwarte vlucht' beleid behoeft in de suburbane gemeenten.

---

118 Parool (2003b)

119 Gemeente Almere (2004), p.26

7.2.2 'Zwarte vlucht' in beleid

In de literatuur is vooral aandacht voor de effecten van het vertrek van de (al dan niet allochtone) middenklasse uit donerende steden. Toch is het ook interessant hoe suburbane gemeenten nu omgaan (of kunnen omgaan) met de 'zwarte vlucht'. Zo zijn er in Almere als gevolg van de toeloop van klassieke allochtonen enkele concentraties ontstaan. Het is echter nog maar de vraag of je hier als gemeente wat aan wilt doen. Een beleidsmedewerker zegt hierover:

“Tot nu toe heeft de gemeente Almere niet de indruk dat de zogenaamde zwarte vlucht beleid behoeft. Ook als zou blijken dat er in Almere sprake is van hoge concentraties, dan nog zou je je moeten afvragen of je hier als gemeente wat mee moet doen. In Almere gaat het immers veelal om de allochtone middenklasse, en het is de vraag of het erg is als deze geconcentreerd bijeen wonen in Almere.”

Over het algemeen wordt de vraag of de 'zwarte vlucht' beleid behoeft in de suburbane gemeenten, dan ook ontkennend beantwoord. Principieel uitgangspunt van de gemeente Almere is bovendien om geen specifiek beleid te maken met betrekking tot de verschillende etnische groepen in Almere, dan wel de 'zwarte vlucht'.¹²⁰ Uit de gesprekken met de gemeente Almere is naar voren gekomen dat deze gemeente terughoudend is met het benoemen van 'kleur'.

Buiten de vraag óf de 'zwarte vlucht' beleid behoeft, is er uiteraard ook nog de vraag hoe je eventueel beleid met betrekking tot de 'zwarte vlucht' zou kunnen vormgeven. Welke beleidsaanpak hierbij gekozen wordt, is uiteraard afhankelijk van de achterliggende reden waarom concentraties van allochtonen in Almere ontstaan. Al eerder is naar voren gekomen dat de woningvoorraad hier waarschijnlijk een belangrijke rol in heeft. Eventuele sturing zou dus via het woningmarktbeleid plaats kunnen vinden. Het huidige woningmarktbeleid is in Almere gericht op het voorkomen van concentratie van achterstanden en niet op het spreiden van allochtonen. Een beleidsmedewerker zegt hierover:

“Voor wat betreft het woningmarktbeleid is het uitgangspunt van de gemeente Almere dat alle huidige en potentiële inwoners voldoende keuzemogelijkheden moeten hebben, dus ook de lagere inkomensgroepen. Dit betekent dat Almere in principe in alle wijken een deel van de woningvoorraad in het sociale en in het goedkope koopsegment wil realiseren, zodat je naar inkomen gemengde wijken krijgt.”

Een grotere spreiding van sociale woningbouw vermindert de kans op concentraties van achterstanden, maar ook op concentraties van allochtonen. Toch is volgens sommigen een grotere spreiding van allochtonen enkel een bijeffect en geen doel op zich, iets wat in Rotterdam wel het geval is. De gemeente Rotterdam probeert met een spreidingsbeleid te sturen op de instroom. Juridisch gezien mag dit niet, waardoor Rotterdam op inkomen stuurt. Achterliggend doel is echter het weren van allochtonen. Volgens een onderzoeker heeft de praktijk uitgewezen dat dit systeem niet werkt. Zo zie je in Frankfurt – waar dit systeem is ingevoerd – dat in de wijken die aan hun tax zitten, leegstand ontstaat (mede omdat autochtonen wegtrekken). Omdat het daarbuiten lastig is om een betaalbare woning te vinden, zitten allochtonen in feite vast. Wanneer suburbane gemeenten concentraties van allochtonen onwenselijk achten, is het volgens deze onderzoeker dan ook raadzaam om niet voor het Rotterdams model te kiezen.

---

120 Grote uitzondering hierop, vormt het Antillianen-beleid. Vanwege de problematiek die deze groep kent (sociale achterstanden, hoge werkloosheid, drop-outs, criminaliteit e.d.), is er een begeleidingstraject – met betrekking tot werk en bijvoorbeeld opleiding – opgezet voor de Antilliaanse achterstandsgroepen in Almere.

De gemeente Almere doet dit in geen geval. Zij probeert door middel van een gedifferentieerd woningaanbod concentraties van sociaal-economische achterstanden te voorkomen. Toch is dit niet altijd voldoende om mogelijke problemen te voorkomen. Een voorbeeld hiervan is de nieuwbouwwijk de Eilandenbuurt. In deze buurt zijn zeer exclusieve villa's aan het water te vinden met daar omheen wat sociale woningbouw. In deze wijk dreigen problemen te ontstaan, welke volgens een beleidsmedewerker niet zo zeer te maken hebben met etniciteit, maar meer met inkomensverschillen. Naast een gevarieerder woningaanbod, is er tevens aandacht nodig voor voorzieningen (welke in de Eilandenbuurt voor een groot deel ontbreken). Het type voorziening zorgt er namelijk voor dat een wijk leefbaarder wordt. Volgens een beleidsmedewerker moet bij voorzieningen tevens gedacht worden aan etnisch-specifieke voorzieningen:

“Als de zwarte vlucht zich doorzet, dan moet je deze stroom ook op een andere manier gaan begeleiden. Dan moet je zorgen dat er winkeltjes in de zogenaamde concentratiebuurten komen, zodat het aanbod afgestemd wordt op de bevolkingssamenstelling van wijken.”

Hoewel Almere dus geen voorstander is van specifiek beleid met betrekking tot de zwarte vlucht, wordt het wel geconfronteerd met bepaalde leefbaarheidsproblemen in wijken zoals Stedenwijk en Staatsliedenwijk. Deze problemen vergen een interdisciplinaire beleidsaanpak, wat terugkomt met het initiatief Kleurrijk Almere. Een beleidsmedewerker zegt hierover:

“Een initiatief als Kleurrijk Almere houdt in de gaten welke problemen zich waar voordoen in Almere, wanneer je kijkt naar de kleurrijkheid van de stad. Het beleid richt zich zowel op het gebied van wonen, voorzieningen, inkomen en scholen. Welzijn is hierbij het cement tussen de verschillende onderdelen bij het beleid. En de lessen die de gemeente leert vanuit de oude stadskernen, kunnen worden ingezet bij de bouw van bijvoorbeeld Almere Poort.”

De gemeente Almere is dus alert op ongewenste ontwikkelingen, ondanks dat zij vooralsnog niet wil 'labelen'. Dit blijkt niet alleen uit het initiatief Kleurrijk Almere en het gegeven dat de gemeente nadenkt over de ontwikkeling van etnisch-specifieke voorzieningen, maar ook uit het volgende citaat:

“Almere wil preventief omgaan met de stedelijke vernieuwing en niet afwachten totdat het echt slecht gaat [...] Je moet voorkomen dat je met nieuwbouwwijken in feite de concurrentie voor de 'oude' wijken aan het bouwen bent. Het gevaar is namelijk dat de oude wijken leegstromen en dat in deze wijken vervolgens concentraties van lagere inkomens ontstaan. Er moet dan ook gezorgd worden voor een goede sociale structuur in die wijken. Denk hierbij onder andere aan werk-begeleidingstrajecten.”

7.3 Besluit gevolgen van de ‘zwarte vlucht’

Gebleken is dat het vooral de allochtone middengroepen zijn die naar de suburbane gemeenten vertrekken om hun woonambities te verzilveren. Vanuit de gedachte dat succesvolle allochtonen een voorbeeldfunctie vervullen voor minder welvarende allochtonen, is dit geen gunstige ontwikkeling. Vooralsnog is echter onduidelijk of het vertrek van de allochtone middenklasse een negatief effect heeft op de participatiekansen van de minder welvarende achterblijvers. Desondanks is het huidige beleid er wel op gericht om de middengroepen – zowel allochtoon als autochtoon – te behouden voor de centrale stad door voor deze groepen de mogelijkheden om een wooncarrière te maken, te vergroten. De centrale steden zullen echter nooit de gehele vraag kunnen bedienen, waardoor er een uitstroom van middengroepen zal blijven bestaan. Dit is ook helemaal niet erg, wanneer dit gezien wordt als de emancipatieve functie van de centrale stad.

Over de gevolgen van de ‘zwarte vlucht’ voor de suburbane gemeenten is vooralsnog niet veel bekend. Wel zijn – in tegenstelling tot andere suburbane gemeenten – in Almere concentraties van Surinamers, Antillianen en Marokkanen te vinden. Ook hier geldt dat deze concentraties meer het gevolg zijn van de woningvoorraad, dan van de voorkeuren zelf. Concentraties van allochtonen zijn op zich niet nadelig. Leefbaarheidproblemen zijn immers pas te verwachten wanneer concentraties van achterstanden samenvallen met concentraties van allochtonen. Omdat vooral de allochtone middenklasse naar de suburbane gemeenten vertrekt, is de kans op zulke leefbaarheidproblemen vooralsnog gering. De verwachting is dan ook dat de ‘zwarte vlucht’ weinig problemen zal opleveren voor de suburbane gemeenten en dus geen specifiek beleid behoeft.

Toch is waakzaamheid wel geboden. Ook minder welvarende allochtonen verhuizen naar de suburbane gemeenten. Wanneer het woningaanbod voor de lagere inkomensgroepen in de suburbane gemeenten daadwerkelijk vergroot wordt – en Amsterdam voert hierover gesprekken met de regiogemeenten – zal de instroom van lagere inkomensgroepen in de suburbane gemeenten bovendien toenemen. Het is dan ook belangrijk dat de suburbane gemeenten zorgen voor voldoende differentiatie in het woningaanbod – zowel qua prijs als qua woningtypen – en voldoende spreiding van sociale woningbouw over de stad. Wanneer dit niet gebeurt, is het denkbaar dat het aantal wijken met leefbaarheidsproblemen – zoals die nu al te vinden zijn in de Stedenwijk en Staatsliedenwijk in Almere – zullen toenemen in de suburbane gemeenten.

8 Samenvatting en conclusies

Klassieke allochtonen wonen geconcentreerd in de G4. De grote vraag is of de G4 zo belangrijk zullen blijven in de vestiging van klassieke allochtonen. Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt namelijk dat met een toenemende integratie, de allochtonen vanuit de concentratiewijken naar betere wijken – onder meer in de suburbane gemeenten – zullen verhuizen. Recente signalen lijken te bevestigen dat klassieke allochtonen steeds vaker naar de suburbane gemeenten vertrekken. Vanwege deze signalen heeft het Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu, Directoraat-Generaal Wonen een opdracht geformuleerd, wat heeft geresulteerd in voorliggend onderzoeksrapport.

Het onderzoek richt zich op het verhuisgedrag van klassieke allochtonen, oftewel Surinamers, Antillianen, Marokkanen en Turken, in Amsterdam. In overeenstemming met de centrale probleemstelling *“Is er sprake van een ‘zwarte vlucht’? En zo ja, wat zijn dan de oorzaken en gevolgen van deze vlucht?”* is hierbij vooral gekeken naar de verhuisstroom richting de regio en in het speciaal naar de gemeente Almere. De ‘zwarte vlucht’ wordt in dit onderzoek opgevat als het vertrek van de allochtone middenklasse vanuit de grote steden naar de suburbane gemeenten. Tot de middenklasse worden die huishoudens gerekend die zich qua inkomen positief onderscheiden van de achterblijvers in de grote steden.

De beantwoording van de centrale probleemstelling gebeurde aan de hand van een viertal deelvragen, waarbij de nadruk op de eerste twee deelvragen lag:

1. In welke mate vindt er een zwarte vlucht plaats?
2. Wat zijn de oorzaken achter dit proces?
3. Wat zijn de effecten van dit proces op de ontvangende gemeenten en op de donerende stad?
4. Waarom zou dit proces bijsturing nodig hebben; en op welke wijze kan deze bijsturing eventueel plaatsvinden?

Bij de beantwoording van deze deelvragen is gebruik gemaakt van een grootschalig literatuur- en kwantitatief onderzoek en een kleinschalig kwalitatief onderzoek.

De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat klassieke allochtonen in toenemende mate vanuit de concentratiewijken naar de suburbane gemeenten verhuizen. Omdat zij veelal tot de allochtone middenklasse behoren, kan een groot deel van de suburbanisatiestroom als een ‘zwarte vlucht’ bestempeld worden. In de volgende paragraaf zal nader ingegaan worden op de belangrijkste bevindingen van het onderzoek, waarbij tevens de vier deelvragen aan bod zullen komen. Tot slot zal het hoofdstuk worden afgesloten met aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

8.1 De sub(urbane) locatiekeuze van klassieke allochtonen

Een groot deel van de klassieke allochtonen woont geconcentreerd in de vier grote steden. Interessant is welke factoren ten grondslag liggen aan het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen. En welke factoren dragen nu bij aan het vertrek van klassieke allochtonen uit de concentratiewijken naar het ommeland?

Achtergronden en uitgangspunt 'zwarte vlucht'

Allereerst is in hoofdstuk 2 gekeken naar de structurele integratie en de sociaal-culturele integratie van klassieke allochtonen in Nederland. Dit hoofdstuk vormt hiermee de springplank naar de rest van het onderzoek, daar verondersteld wordt dat – in overeenstemming met het ruimtelijke assimilatiemodel – vooral de meer geïntegreerde klassieke allochtonen naar het ommeland zullen vertrekken. De toenemende structurele integratie schept de mogelijkheid (oftewel de benodigde financiële middelen) hiertoe en de toenemende sociaal culturele integratie de behoefte. Gebleken is dat de maatschappelijke positie van Caribische groepen beter is dan die van de Mediterrane groepen. Juist deze maatschappelijke positie is van belang voor de locatiebeslissing, al is het alleen maar omdat de maatschappelijke positie invloed heeft op de financiële middelen en hiermee ook op het deel van de woningvoorraad dat bereikt kan worden.

Het ruimtelijke assimilatiemodel veronderstelt dus dat met een toenemende integratie, allochtonen de concentratiewijken zullen gaan verlaten. Concentratiewijken vormen hiermee de basissituatie van waaruit naar verwachting de 'zwarte vlucht' zal plaatsvinden. De huidige concentraties zijn in feite het resultaat van de locatiekeuze in het verhuisgedrag van allochtone huishoudens. De locatiekeuze hangt af van de vier levensloopcarrières: de huishoudenscarrière (denk aan een gezinsuitbreiding en het gaan samenwonen), de arbeidsmarktcarrière (een functieverandering), de opleidingscarrière (de start met een nieuwe studie) en de wooncarrière (een verhuizing van een meergezins- naar een eengezinswoning). De uiteindelijke gebeurtenissen in de carrières beïnvloeden de locatiebeslissing. Andere factoren die invloed hebben op de locatiebeslissing zijn de voorkeuren ten aanzien van de woning en woonomgeving en vooral de mogelijkheid om deze wensen te kunnen realiseren.

Ondanks dat verschillende factoren kunnen bijdragen aan het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen, wordt de verklaring van het geconcentreerd wonen vooral gezocht in de voorkeuren van allochtonen zelf. Allochtonen zouden de voorkeur hebben om bij elkaar te wonen, vanwege de voordelen die het wonen in een concentratiewijk oplevert. Denk hierbij aan de aanwezigheid van etnisch-specifieke voorzieningen en etnische netwerken, waardoor de cultuur beter beleefd en geuit kan worden. Toch blijkt uit diverse onderzoeken dat het urbaan geconcentreerde locatiepatroon van klassieke allochtonen niet het gevolg is van de voorkeuren, maar meer van de beperkte mogelijkheden die deze allochtone huishoudens hebben. Zo is een deel van de woningvoorraad niet te bereiken voor klassieke allochtonen, vanwege de beperkte financiële middelen die zij hebben, maar ook vanwege de woningvoorraad zelf.

Nu is het aannemelijk dat deze mogelijkheden zullen toenemen, mede als gevolg van een toenemende structurele integratie. Dit heeft immers een positief effect op de financiële middelen. Daarnaast zullen de keuzemogelijkheden op de woningmarkt ook toenemen als gevolg van het herstructureringsbeleid. Naast een toenemend woningaanbod in het middensegment in de centrale steden, zal naar verwachting ook de woningvoorraad voor de lagere inkomensgroepen in de randgemeenten toenemen. Amsterdam voert hierover al gesprekken met de regiogemeenten. Dit alles maakt dat een groter deel van de woningvoorraad bereikbaar wordt – zowel in de grote steden als in

de regiogemeenten – voor de klassieke allochtonen, wat de kans op een suburbanisatiestroom naar de regio vergroot.

Is er sprake van een ‘zwarte vlucht’?

Wanneer klassieke allochtonen verhuizen, kiezen zij er steeds minder vaak voor om in Amsterdam te blijven. De urbaan georiënteerde locatiekeuze heeft het afgelopen decennium aan belang ingeboet en maakt langzaam aan plaats voor suburbane locaties. Vooral Almere is een erg populaire bestemmingsgemeente voor zowel de Caribische groepen als de Mediterrane groepen. De Surinamers zijn momenteel nog verruit de grootste klassieke allochtonengroep die richting de regio vertrekt. Toch is er ook onder Marokkanen en Turken een toenemende suburbanisatietendens te bespeuren, ondanks de slechtere maatschappelijke positie van deze groepen.

De suburbanisatiestroom van Surinamers vanuit Amsterdam naar Almere is onderzocht voor wat betreft de selectiviteit en de verhuismotieven. Hoewel aangenomen wordt dat vooral de allochtone middenklasse – oftewel de meer geïntegreerde allochtonen – naar het ommeland vertrekt, blijken in beperkte mate ook minder welvarende Surinamers naar Almere te verhuizen. Deze tweedeling is terug te zien in de verschillende huishoudenstypen. Gezinnen met kinderen kunnen veelal tot de middengroepen gerekend worden, terwijl de eenoudergezinnen vooral tot de lagere inkomensgroepen behoren. Deze laatste groep komt voor een groot deel terecht in huurwoningen. Waarschijnlijk is de toegankelijkheid van de sociale huursector er debet aan dat ook minder welvarende Surinamers hun weg naar Almere weten te vinden. Dit impliceert dat de mogelijkheden op de woningmarkt in feite belangrijker zijn voor de totstandkoming van een suburbanisatiestroom van allochtonen, dan de mate van integratie (welke in het ruimtelijke assimilatiemodel een drijvende kracht is achter de suburbanisatie van allochtonen). Daarnaast kan gesteld worden dat de suburbanisatiestroom van klassieke allochtonen niet per definitie een ‘zwarte vlucht’ genoemd mag worden. Desondanks kan het overgrote deel van de suburbanisatiestroom van Surinamers naar Almere wel gezien worden als een ‘zwarte vlucht’, omdat het merendeel van de verhuisde Surinamers tot de middenklasse behoort.

Oorzaken ‘zwarte vlucht’ van Surinamers naar Almere

Surinamers verhuizen vooral naar Almere omdat hier de woonambities makkelijker verzilverd kunnen worden, dan in Amsterdam. Surinamers zijn op zoek naar een betaalbare (koop)-woning met een tuintje in een veilige en rustige woonomgeving. Zij verschillen hiermee niet van de doorsnee vestigers in Almere. Het overgrote deel van de verhuizingen heeft dus te maken met het (kwalitatieve) verschil in de woningvoorraad tussen Amsterdam en Almere als regiogemeente. Een groot deel van de verhuisde Surinamers was dan ook in Amsterdam gebleven, wanneer hier eenzelfde soort woning gekregen had kunnen worden. Naast de wens voor een kwalitatief betere woning en/of woonomgeving, is een deel van de Surinamers verhuisd vanwege het maken van een huishoudencarrière (denk hierbij aan op zichzelf gaan, samenwonen, gezinsuitbreiding) en de wens voor een ‘kindvriendelijke woonomgeving’.

Door naar Almere te verhuizen, is de belangrijkste verhuiswens (het maken van een wooncarrière) in vervulling gegaan. De verhuisde Surinamers zijn erg tevreden over de woning en de woonomgeving, wanneer deze vergeleken worden met de vorige woning en woonomgeving. Minder tevreden zijn de verhuisde Surinamers met voorzieningen als winkels, etnisch-specifieke voorzieningen en culturele centra in de buurt. Ondanks dat het aanbod van deze voorzieningen beperkter is in Almere, heeft hen dit er niet van weerhouden om te verhuizen.

Gevolgen 'zwarte vlucht' & beleidsvraagstuk

Hiervoor is aangetoond dat vooral de allochtone middenklasse naar de suburbane gemeenten vertrekt, om hier de woonambities te verzilveren. Vanuit de gedachte dat succesvolle allochtonen een voorbeeldfunctie vervullen voor minder welvarende allochtonen, is dit geen gunstige ontwikkeling. Toch is nog onduidelijk of het vertrek van de allochtone middenklasse een negatief effect heeft op de participatiekansen van de minder welvarende achterblijvers. Desondanks is het huidige (herstructurerings)beleid er wel op gericht om de middengroepen – zowel allochtoon als autochtoon – te behouden voor de centrale steden door de wooncarrière mogelijkheden voor deze middengroepen te vergroten. De centrale steden zullen echter nooit de gehele vraag kunnen bedienen, waardoor er een uitstroom van middengroepen zal blijven bestaan. Dit is ook helemaal niet erg, wanneer dit gezien wordt als de emancipatieve functie van de centrale stad.

Over de gevolgen van de 'zwarte vlucht' voor de suburbane gemeenten is vooralsnog niet veel bekend. Eén van de meest zichtbare gevolgen van de 'zwarte vlucht' zijn momenteel de toenemende concentraties van Surinamers, Antillianen en Marokkanen in Almere. In tegenstelling tot Almere, zijn in de andere Amsterdamse regiogemeenten nog nauwelijks concentraties te vinden. De concentraties in Almere lijken overigens meer het gevolg te zijn van de woningvoorraad, dan van de voorkeuren zelf. Concentraties zijn op zich niet nadelig. Leefbaarheidsproblemen zijn veelal te vinden in buurten waar concentraties van achterstanden samenvallen met concentraties van allochtonen. Omdat vooral de allochtone middenklasse naar de suburbane gemeenten vertrekt, is de kans op zulke leefbaarheidsproblemen vooralsnog gering. Gezien het gegeven dat vooral de meer welvarende allochtonen naar het ommeland vertrekken, is de algehele verwachting dat de 'zwarte vlucht' weinig problemen zal opleveren voor de suburbane gemeenten. Vandaar dat de 'zwarte vlucht' geen specifiek beleid behoeft. In Almere wordt dan ook geen specifiek beleid gemaakt met betrekking tot de 'zwarte vlucht'. Wel probeert deze gemeente door middel van een gedifferentieerd woningaanbod concentraties van sociaal-economische achterstanden te voorkomen. Omdat (vooralsnog in beperkte mate) ook minder welvarende allochtonen naar het ommeland verhuizen, is het erg belangrijk dat suburbane gemeenten zorgen voor zo'n voldoende differentiatie in het woningaanbod en voldoende spreiding van sociale woningbouw over de stad. Wanneer dit niet gebeurt, is het niet ondenkbaar dat het aantal wijken met leefbaarheidsproblemen – zoals die nu al te vinden zijn in de Almeerse Stedenwijk en Staatsliedenwijk, gekenmerkt door een relatief eenzijdige en goedkope woningvoorraad en een hoog aandeel allochtonen – zullen toenemen in de suburbane gemeenten.

8.2 Aanbevelingen

In dit onderzoek is specifiek ingegaan op de verhuisstroom van Surinamers vanuit Amsterdam naar Almere. Hierdoor is onder meer inzicht gekregen in de push- en pullfactoren. Het is echter denkbaar dat de getrokken conclusies met betrekking tot de selectiviteit van de verhuisstroom en de achterliggende factoren van de 'zwarte vlucht', niet universeel gelden. Zo is het denkbaar dat Haarlemmermeer een heel ander 'type' allochtoon aantrekt, dan Almere. Vanuit het RSA onderzoek (O&S Amsterdam, 2004b) is namelijk bekend dat de pullfactoren per gemeente kunnen verschillen én dat hoog opgeleide niet-westerse allochtonen minder vaak de voorkeur hebben voor Almere. Een grootschalig onderzoek naar verhuismotieven en push- en pullfactoren die meespelen in de 'zwarte vlucht' naar verschillende suburbane gemeenten, is noodzakelijk om een beter beeld te krijgen in de achtergronden van de 'zwarte vlucht'. En trekt Almere nu een ander 'type' allochtoon aan, dan bijvoorbeeld Haarlemmermeer?

Hoewel vooral de allochtone middenklasse naar het ommeland vertrekt, bestaat er ook een instroom van minder welvarende allochtonen in de suburbane gemeenten. Deze laatste categorie wordt vaak vergeten wanneer gesproken wordt over de suburbanisatiestroom van allochtonen. Nader onderzoek naar de selectiviteit van de allochtone suburbanisatiestroom is dan ook gewenst. Mogelijk aandachtspunt is het effect van het verruimde woningaanbod voor de lagere inkomensgroepen in de suburbane gemeenten, waaronder de regionalisering van de woningmarkt. Aangenomen mag worden dat dit de instroom van minder welvarende allochtonen in suburbane gemeenten zal vergroten.

De gevolgen van de 'zwarte vlucht' worden veelal in verband gebracht met de selectiviteit van deze suburbanisatiestroom. Hoewel hier geen concrete onderzoeken naar gedaan zijn, wordt gevreesd dat het vertrek van de allochtone middengroepen een negatief effect heeft op de participatiekansen van de minder welvarende achterblijvers. Of dit daadwerkelijk het geval is, zal nader onderzocht moeten worden. Uit onderzoek van Van der Laan-Bouma Doff (nog te verschijnen) is gebleken dat het contact met autochtonen belangrijk is voor de algehele integratie van allochtonen. Wanneer contacten met autochtonen al zo belangrijk zijn, mag echter verwacht worden dat het contact met welvarende allochtonen nog belangrijker is voor de integratie. Zij spreken immers dezelfde 'taal' als de minder welvarende allochtonen. Met andere woorden: in hoeverre is de kwaliteit van het netwerk belangrijk voor de integratie? En is het behoud van de meer welvarende Marokkanen en Turken nu belangrijker voor de participatiekansen van de achterblijvers, dan het behoud van de Surinaamse en Antilliaanse middenklasse? Deze laatste groepen zijn immers al beter geïntegreerd dan de Mediterrane groepen.

Daarnaast is nog geen onderzoek gedaan naar de effecten van de suburbanisatiestroom voor de ontvangende suburbane gemeenten. Vooralsnog wordt aangenomen dat de 'zwarte vlucht' weinig gevolgen heeft. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat nieuwe concentraties van allochtonen ontstaan in Almere. De vraag is of dit de kans op leefbaarheidsproblemen versterkt. Ook is het denkbaar dat Almere vanwege de toenemende 'zwarte vlucht' steeds minder populair wordt onder autochtonen. Autochtonen zijn in het afgelopen decennium steeds minder naar Almere verhuisd vanuit Amsterdam. Al met al is onderzoek naar de effecten van de 'zwarte vlucht' voor de suburbane gemeenten gewenst.

Volgens het ruimtelijke assimilatiemodel neemt de behoefte om bij elkaar te wonen af naar mate de integratie van allochtonen toeneemt. Tegelijkertijd wijst het etnische enclavemodel juist op het belang dat allochtonen hechten aan de aanwezigheid van lokale netwerken en etnische voorzieningen. In dit onderzoek is gebleken dat het lokale netwerk een bepalend element vormt in de wens om weer terug te verhuizen naar Amsterdam. De vraag is dan ook in hoeverre een remmende werking uitgaat van het lokale netwerk en de (vooralsnog) beperkte aanwezigheid van etnische voorzieningen in de suburbane gemeenten. Hierbij zijn vooral de Mediterrane groepen interessant, gezien de grote gerichtheid op de eigen groep. Omdat Turken en Marokkanen in toenemende mate suburbaniseren, is het de vraag of deze huishoudens een hogere mate van structurele en sociaal-culturele integratie kennen, dan de achterblijvers in de concentratiewijken.

9 Literatuur

- Alba, R.D., J.R. Logan, B.J. Stults, G. Marzan en W. Zhang (1999). Immigrant groups in the suburbs: a reexamination of suburbanization and spatial assimilation. *American Sociological Review*, 64(2), p. 446-460.
- Anderiesen, G. en A. Reijndorp (1991). Op zoek naar de onderklasse: heterogeniteit en sociaal isolement in stadsvernieuwingswijken. *Migrantenstudies*, jrg. 3, p. 49-63.
- Belier, E.J., E.P. Martens, Th. Roelandt en J. Veenman (1994). *Ruimtelijke concentratie van vier allochtone groepen in Nederland*. In: J. Veenman en Th. Roelandt (Red.), *Onzeker bestaan; De maatschappelijke positie van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in Nederland*. Amsterdam: Boom/ISEO, p. 148-172.
- Blok, S.A., Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid (2004). *Bruggen Bouwen*. Tweede Kamer der Staten Generaal 28689, nrs. 8-9. Den Haag: SDU.
- Boelhouwer, P.J. (2002). Segregation and problem accumulation in The Netherlands: The case of The Hague. *Urban Geography*, 23, 6, p. 560-580.
- Bolt, G. (2001). *Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief*. Nederlandse Geografische Studies 281. Utrecht: Universiteit Utrecht, Knag/Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Universiteit Utrecht.
- Bolt, G. en R. van Kempen (2000). *Concentratie en segregatie in Nederlandse steden*. In: R. van Kempen, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers, S. Musterd, W. Ostendorf en E. Snel (Red.), *Segregatie, mogelijke effecten en beleid*. Den Haag: Ministerie van VROM, Rijksplanologische Dienst, p. 11-38.
- Bolt, G. en R. van Kempen (2002). *Wonen in multiculturele steden, Tussen souterrain en dakterrassen, Wonen als motor voor maatschappelijke kansen*. Nieuwegein: Ministerie van VROM.
- Bolt, G. en R. van Kempen (2003). Escaping poverty neighbourhoods in The Netherlands. *Housing, Theory and Society*, vol. 20, no. 4, p. 209-222.
- Bolt, G., J. Burgers en R. Kloosterman (2004). *De sociale liftfunctie van de stad*. In: het *Stedelijk innovatieprogramma* (STIP) van het STIP-bureau (kenniscentrum Grote Steden). Den Haag: STIP-bureau, p. 17-34.
- Bootsma, H.G. (1998). *The myth of reurbanization; Location dynamics of households in the Netherlands*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Borgman, G., F. van Dugteren, P. van de Hoek, E. van Schie, G. Sterringa en A. Verweij (2002). *Migratie, Bevolkingsontwikkeling, Wonen en Ruimte*. Interne quickscan. Den Haag: Ministerie van VROM, Directoraat-Generaal Wonen.
- Breed, E., P. de Jong, T. Kersten, B. Kruithof, K. Roukens, L. Vegter en P. van IJperen (2001). *Vijfentwintig jaar mensenwerk. Samen leven in een nieuwe stad*. Amsterdam: SISWO.

- Burgers, J. en G. Engbersen (2004). *De emancipatieve stad. Een onderzoeksagenda met betrekking tot de sociale lifffunctie van grote steden*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Burgers, J. en H. van der Lugt (2004). Black flight., De geografische mobiliteit van middenklasse migranten. *Vitale Stad*, mei 2004, p. 18-19.
- CBS (2003). *Allochtonen in Nederland 2003*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS Statline, diverse databestanden via www.statline.cbs.nl
- Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. WRR Werkdocumenten nr. W121. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Dagevos, J. (2003). *Werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid*. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (Red.), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 201-230.
- Dagevos, J. en R. Schellingerhout (2003). Sociaal-culturele integratie: contacten, cultuur en oriëntatie op de eigen groep, In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (Red.), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 317-362.
- Dagevos, J., M. Gijsberts en C. van Praag (2003). *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Deurloo, R. en S. Musterd (1997). Getto's of etnische buurten? Ruimtelijke concentraties allochtonen in Amsterdam. *Geografie*, jrg. 6, december 1997, p. 4-10.
- Dominquez Martinez, S. en A. Vreeswijk (2002). *Ruimtelijke concentratie van allochtonen*. In: J. Veenman (Red.), *De toekomst in meervoud. Perspectief op multicultureel Nederland*. Instituut voor Sociologische-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam. Assen: Koninklijke Van Gorcum, p. 38-54.
- Ekamper, P. en L.T. van Huis (2002). Verhuisredenen.; Verhuizingen vanwege veranderingen van de huishoudenssamenstelling. *DEMOS*, jrg. 18, nr. 10, p. 81-84.
- Entzinger, H.B. (1991). *Etnische minderheden, stedelijke armoede, gettovorming*. In: L. Brunt en J. Godschalk (Red.), *Armoede en gettovorming in Nederland*. Themanummer Sociologische Gids. Meppel/Amsterdam: Boom, p. 37-47.
- Feijten, P. en M. van Ham (2004). Wat trekt de retourmigrant? Tijdschrift voor de volkshuisvesting, jrg. 10, juni 2004, p. 41-46.
- Gemeente Almere (2003). *Sociale Atlas 2003*. Almere: Teewes.
- Gemeente Almere (2004). *Almere: mensenwerk. De schets naar een evenwichtig Almere met een sociale diversiteit*. Almere: Gemeente Almere.
- Gijsberts, M. (2003). *Opleidingsniveau en taalbeheersing*. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (Red.), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 37-62.
- Heijtmajer, W.J. (2002). *Verhuizingen naar stedelijkheid in 2001*. In: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Maandstatistiek van de bevolking*, december 2002, p. 13-14.
- Herweijer, L. (2003). *Voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en hoger onderwijs*. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (Red.), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 111-142.
- Howenstine, E. (1996). *Ethnic Change in Chicago*. In C.C. Roseman, H.D. Laux en G. Thieme (Eds.), *EthniCity, geographic perspectives on ethnic change in modern cities*. Maryland/USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., p. 1-29.

- Jansen, A. (1993). *Ruimtelijke spreiding en concentratie van minderheden*. Den Haag: facilitaire dienst Provincie Zuid Holland.
- Kempen, R. van en L. de Klerk (1993). Randgemeenten open voor allochtonen? *Rooilijn*, jrg. 26, nr. 5 (mei 1993), p.222-227.
- Kruisbergen, E. en J. Veenman (2002). *Arbeid en inkomen*. In: J. Veenman (Red.), *De toekomst in meervoud. Perspectief op multicultureel Nederland*. Instituut voor Sociologische-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam. Assen: Koninklijke Van Gorcum, p. 85-113.
- Kullberg, J. en B. van Rosmalen (1997). Aanbodgerichte woonruimteverdeling en segregatie op de woningmarkt: ervaringen en strategieën in grotere gemeenten. OTB werkdocument. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2004). *De huisvestingspositie van allochtonen. Nog te verschijnen publicatie van het Instituut voor Sociologische-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam*.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (nog te verschijnen). *Ruimtelijke segregatie en integratie* (werktitel onderzoek).
- Lindner, L. (2002). *Ruimtelijke segregatie van afkomstgroepen in Den Haag*. Den Haag: Bureau Discriminatiezaken.
- Logan, J.R. en R.D. Alba (1993). Location Returns to human capital: minority access to suburban community resources. *Demography*, 30(2), 243-268.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2004). *Samenwerken aan de Krachtige stad, Uitwerking van het stelsel Grotestedenbeleid 2005-2009 (GSB III)*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Ministerie van VROM (2003). *Beter thuis in wonen. Kernpublicatie WoningBehoeft Onderzoek 2002*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Ministerie van VROM (2004). *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Ministeries van VROM, LNV, VenW en EZ (2004). *Nota Ruimte, Ruimte voor ontwikkeling*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Musterd, S. en W. Ostendorf (1996). *Ethnicity and the Dutch welfare state*. In: C.C. Roseman, H.D. Laux en G. Thieme (Eds.), *EthniCity, geographic perspectives on ethnic change in modern cities*. Maryland/USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., p. 121-140.
- Musterd, S. en W. Ostendorf (2000). *Segregatie, concentratie en beleid*. In: R. van Kempen, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers, S. Musterd, W. Ostendorf en E. Snel (Red.), *Segregatie, mogelijke effecten en beleid*. Den Haag: Ministerie van VROM, Rijksplanologische Dienst, p. 39-56.
- Musterd, S. en W. Ostendorf (2004). Integratie en emancipatie, Visies en feiten over de relatie tussen stad en ommeland. *Vitale Stad*, mei 2004, p. 16-17.
- NVM (2004). *Cijfers van het derde kwartaal 2004* voor de regio's Almere, Haarlemmermeer en Zaanstreek, via: www.nvm.nl
- Onderzoek & Statistiek Almere, diverse databestanden.
- Onderzoek & Statistiek Amsterdam, diverse databestanden, onder meer verkregen via www.os.amsterdam.nl
- Onderzoek & Statistiek Amsterdam (2003a). *Haarlemmermeer en Zaanstad steeds populairder*. Nieuwsbericht 21 november 2003. Verkregen via: www.os.amsterdam.nl
- Onderzoek & Statistiek Amsterdam (2003b). *Amsterdam in cijfers, jaarboek 2003*. Amsterdam: Stadsdrukkerij Amsterdam NV.

- Onderzoek & Statistiek Amsterdam (2004a). *Almere blijft populair bij Surinamers*. Nieuwsbericht 5-8-2004. Verkregen via www.os.amsterdam.nl
- Onderzoek & Statistiek Amsterdam (2004b). *Regio in beeld 2004, feiten en cijfers over de Regionale Samenwerking Amsterdam*. Amsterdam: Stadsdrukkerij Amsterdam NV.
- Özüekren, A.S. en R. van Kempen (2002). Housing careers of minority ethnic groups: experiences, explanations and prospects. In: R. Burrows en J. Ford (Eds.), *Housing studies. Special issue: housing careers of minority ethnic groups*. Oxfordshire: Carfax Publishing, Taylor & Francis Ltd, volume 17, nr. 3, mei 2002, p. 365-379.
- Parool (2003a). *Woningtekort: de mensen gaan weg*, 19 november 2003, www.parool.nl
- Parool (2003b). *Succesvolle allochtonen trekken massaal naar Almere*, 9 december 2003, www.parool.nl
- Peters, T. (2003). Hollandse getto's. *Intermediair*, 9 januari 2003, www.intermediair.nl
- Pflug, M (2004). Commissie Integratiebeleid: Meer betaalbare woningen in randgemeenten. *Aedes-Magazine*, 2, 28 januari 2004, p. 9.
- Praag, C. van (2003). *Demografie*. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (Red.), *Rapportage minderheden 2003. Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, p. 13-33.
- RIGO (2002). *Kwaliteit voor doelgroepen. KWR 2000 beschrijft woonsituatie rond millennium*. Den Haag: VROM.
- RMO (1997). *Advies stedelijke vernieuwing*. Rijswijk: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Snel, E. en J. Burgers (2000). "The comfort of strangers". *Etnische enclaves in de grote steden*. In: R. van Kempen, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers, S. Musterd, W. Ostendorf en E. Snel (Red.), *Segregatie, mogelijke effecten en beleid*. Den Haag: Ministerie van VROM, Rijksplanologische Dienst, p. 57-46.
- Tesser, P.T.M., C.S. van Praag, F.A. van Dugteren, L.J. Herweijer en H.C. van der Wouden (1995). *Rapportage minderheden 1995. Concentratie en segregatie*. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA.
- The SmartAgent Company (2001). *Woonbeleving Allochtonen*. Amersfoort: The SmartAgent Company.
- Uunk, W. (2002). *Concentratie en achterstand, Over de samenhang tussen etnische concentratie en de sociaal-economische positie onder allochtonen en autochtonen*. Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Uunk, W. en S. Dominquez Martinez (2002). *Wijken in beweging. Migratie in en uit concentratiewijken*. Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Valk, H.A.G. de, I. Esveldt, K. Henkens en A.C. Liefbroer (2001). *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland. Een demografisch profiel*. WRR Werkdocumenten nr. W123. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Veenman, J. (1997). *Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid. Over oorzaken en gevolgen*. Assen: Van Gorcum.
- Veenman, J. (2002). *Drijvende krachten in een veranderende samenleving*. In: J. Veenman (Red.), *De toekomst in meervoud. Perspectief op multicultureel Nederland*. ISEO Erasmus Universiteit Rotterdam. Assen: Koninklijke Van Gorcum, p. 11-38.

- Vegter, L. (2003). *Thuis is waar je huis is? Over de etnische identiteit van Creoolse Surinamers en hun verhuizing van de Bijlmer naar Almere*. Doctoraalscriptie Sociologie, Universiteit van Amsterdam.
- Vermeer, O. (2004). *Floriande populair bij allochtonen*. Haarlemsdagblad, 05-02-2004, verkregen via www.haarlemsdagblad.nl
- Verweij, A., B. Goezinne, (1996). *Jaarboek 1995 Grote-Stedenbeleid*. Met medewerking van: M.L. Hezemans en Y.M.R. Weijers. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch en Economisch Onderzoek (ISEO), Erasmus Universiteit Rotterdam.
- VOIS (VOLKshuisvesting Informatie Systeem). Ministerie van VROM.
- Zhou, M. en J.R. Logan (1991). In and out of Chinatown: Residential mobility and segregation of New York City's Chinese. *Social Forces*, 70(2), p. 387-407

10 Bijlagen

BIJLAGE 1: BEVOLKINGSSAMENSTELLING

Bevolkingssamenstelling Nederland, Amsterdam en Almere, 2003 (abs.)

	Nederland	Amsterdam	Almere
Surinamers	320.658	71.984	14.899
Antillianen	129.312	12.207	3.743
Marokkanen	295.332	61.146	4.270
Turken	341.400	36.834	2.113
Overige allochtonen	1.952.056	171.720	23.908
Autochtonen	13.153.814	382.154	115.904
Totale bevolking	16.192.572	736.045	164.837

Bron: CBS Statline en VOIS (Nederland), O&S Amsterdam (Amsterdam) en O&S Almere (Almere)

BIJLAGE 2: SPREIDING EN CONCENTRATIE

Stedelijke spreiding, naar etnische groep, 2003 (%)

	Amsterdam	Den Haag	Rotterdam	Utrecht	In G4	Nederland (=100%)
Surinamers	22,3	13,8	16,3	2,1	54,5	320.658
Antillianen	9,1	8,0	15,5	1,7	34,2	129.312
Marokkanen	20,6	7,5	11,6	7,6	47,3	295.332
Turken	10,7	8,6	12,7	3,5	35,5	341.400
Klassieke allochtonen	16,6	9,8	13,8	4,0	44,2	1.086.702
Autochtonen	3,0	2,0	2,6	1,4	9,0	13.153.814

Bron: CBS Statline en VOIS

Stedelijke concentratie, naar etnische groep, 2003 (%)

	Amsterdam	Den Haag	Rotterdam	Utrecht	In G4	Nederland
Surinamers	9,7	9,5	8,7	2,6	8,5	2,0
Antillianen	1,6	2,2	3,3	0,8	2,1	0,8
Marokkanen	8,3	4,8	5,7	8,5	6,8	1,8
Turken	5,0	6,3	7,2	4,5	5,9	2,1
Autochtonen	52,8	57,2	56,3	70,0	57,0	81,2
Overige allochtonen	22,6	19,9	18,8	13,6	19,7	12,1
Totale bevolking (= 100%)	736.562	463.826	599.651	265.151	2.065.190	16.192.572

Bron: CBS Statline en VOIS

BIJLAGE 3: C-, G- EN L-WIJKEN AMSTERDAM

Wijktypering buurtcombinaties in Amsterdam en aandeel klassieke allochtonen in deze buurtcombinaties 1995 & 2003 (%)

	2003 ¹⁾	1995 ²⁾		2003 ¹⁾	1995 ²⁾
Bos en Lommer (47,0%)			Amsterdam Noord (22,2%)		
Sloterdijk	L (1,2)	(-)	Volewijkck	G (25,8)	G (23)
Landlust	C (43,5)	C (37)	IJplein/Vogelbuurt	C (37,1)	C (31)
Erasmuspark	C (35,0)	C (30)	Tuindorp Nieuwendam	L (4,2)	L (4)
De Kolenkit	C (65,1)	C (51)	Tuindorp Buiksloot	L (5,7)	L (5)
Geuzenveld/Slotermeer (43,2%)			Nieuwendammerdijk/ Buikslooterdijk	L (2,6)	L (2)
Spieringhorn	L (-)	(-)	Tuindorp Oostzaan	L (10,7)	L (9)
Slotermeer-Noordoost	C (45,3)	C (30)	Oostzannerwerf	L (14,3)	L (12)
Slotermeer-Zuidwest	C (41,4)	G (27)	Kadoelen	L (5,8)	L (5)
Geuzenveld	C (48,5)	C (34)	Nieuwendam-Noord	C (36,0)	G (22)
Eendracht	G (17,0)	L (14)	Buikslootermeer	G (21,1)	L (13)
Zuidoost (41,0%)			Banne Buikersloot	G (27,0)	G (19)
Amstel III/Bullewijk	L (12,9)	G (22)	Buikslooterham	L (3,2)	(-)
Bijlmer Centrum (D, F, H)	C (52,3)	C (52)	Nieuwendammerham	L (10,6)	(-)
Bijlmer Oost (E, G, K)	C (44,1)	C (41)	Waterland	L (1,3)	(-)
Nellestein	L (11,9)	L (8)	Westerpark (21,7%)		
Holendrecht/Reigersbos	C (36,6)	G (29)	Houthavens	L (7,3)	(-)
Gein	G (32,4)	G (27)	Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt	G (28,4)	G (29)
Driemond	L (3,8)	L (2)	Staatsliedenbuurt	G (21,2)	G (23)
Zeeburg (34,4%)			Centrale Markt	G (18,4)	G (15)
Indische Buurt West	C (48,4)	C (46)	Frederik Hendrikbuurt	L (14,9)	G (18)
Indische Buurt Oost	C (46,1)	C (41)	Oud-West (21,7%)		
Oostelijk Havengebied	L (16,3)	G (24)	Da Costabuurt	L (10,2)	L (12)
IJ-eiland e.o.	L (1,9)	(-)	Kinkerbuurt	G (20,3)	G (22)
Osdorp (31%)			Van Lennepbuurt	G (22,5)	G (24)
Lutkemeer/Ookmeer	L (4,1)	L (2)	Helmersbuurt	L (8,6)	L (10)
Osdorp-Oost	G (28,1)	G (15)	Overtoomse Sluis	L (9,1)	L (12)
Osdorp-Midden	C (54,0)	C (38)	Vondelbuurt	L (6,2)	L (3)
De Punt	G (23,4)	G (15)	Oud Zuid (12%)		
Middelveldsche Akerpolder/Sloten	G (21,4)	L (10)	Oude Pijp	L (12,7)	L (14)
Slotervaart/Overtoomse Veld (30,6%)			Nieuwe Pijp	G (17,7)	G (19)
Slotervaart	G (30,7)	G (19)	Diamantbuurt	G (29,2)	C (32)
Overtoomse Veld	C (53,5)	C (39)	Hoofddorppleinbuurt	L (8,8)	L (11)
Westlandgracht	G (28,5)	G (19)	Schinkelbuurt	L (14,1)	G (16)
Sloter-/Riekerpolder	L (14,9)	L (14)	Willemspark	L (4,5)	L (5)
De Baarsjes (29,7%)			Museumkwartier	L (2,6)	L (3)
De Krommert	G (27,0)	G (28)	Stadionbuurt	L (16,1)	G (15)
Van Galenbuurt	C (38,0)	C (37)	Apollobuurt	L (1,9)	L (2)
Hoofdweg e.o.	C (34,9)	C (34)	Duivelseiland	L (5,5)	L (6)
Westindische Buurt	G (19,2)	G (21)			

→ vervolg

**Vervolg wijktypering buurtcombinaties in Amsterdam en aandeel klassieke allochtonen
in deze buurtcombinaties, 1995 & 2003 (%)**

	2003 ¹⁾	1995 ²⁾		2003 ¹⁾	1995 ²⁾
Oost/Watergraafsmeer (24,6%)			Amsterdam Centrum (7,6%)		
Weesperzijde	G (18,1)	G (19)	Burgwallen-Oude Zijde	L (11,0)	L (7)
Oosterparkbuurt	G (31,5)	C (30)	Burgwallen-Nieuwe Zijde	L (5,3)	L (7)
Dapperbuurt	C (35,4)	C (34)	Grachtengordel-West	L (5,8)	L (2)
Transvaalbuurt	C (44,6)	C (44)	Grachtengordel-Zuid	L (3,1)	L (3)
Frankendael	G (17,1)	L (14)	Nieuwmarkt-Lastage	L (5,2)	L (6)
Middenmeer	L (7,6)	L (5)	Haarlemmerbuurt	L (7,7)	L (9)
Betondorp	L (11,3)	L (8)	Jordaan	L (5,2)	L (5)
De Omval	L (7,8)	L (7)	Weteringschans	L (4,2)	L (4)
Zuideramstel (8,3%)			Weesperbuurt/Plantage	L (5,7)	L (6)
Scheldebuurt	L (5,2)	L (5)	Oostelijke Eilanden/Kadijken	G (18,0)	G (19)
IJselbuurt	L (16,2)	G (18)	Westpoort (2,1%)		
Rijnbuurt	L (13,7)	L (13)	Westelijk Havengebied	L (2,1)	(-)
Station Zuid/WTC e.o.	L (1,4)	(-)	Bedrijventerriijn Sloterdijk	L (2,3)	(-)
Buitenveldert-West	L (6,9)	L (4)			
Buitenveldert-Oost	L (4,9)	L (4)			

1) Stedelijk gemiddelde Amsterdam 2003: 24,7 procent; C > 32,9; L < 16,5; 16,5 ≥ G ≤ 32,9

2), Stedelijk gemiddelde Amsterdam 1995: 22 procent.; C > 29,3; L < 14,7; 14,7 ≥ G ≤ 29,3. Definitie klassieke allochtonen komt overeen met de ruime definitie die O&S hanteert. In 1995 waren vielen bepaalde bc's onder een ander stadsdeel, vandaar dat het percentage klassiek allochtonen niet voor de stadsdelen is gegeven. Voor sommige bc's ontbrak het percentage en dus ook de wijktypering. Wellicht dat deze wijken nog niet bestonden in 1995.

Bron: CBS, Wijken en Buurten (1995) en O&S Amsterdam (2003)

Deel van de bevolking woonachtig in C-, G- en L-wijken, naar etnische groep, 2003 (%)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
C-wijken	54,7	54,7	57,6	61,3	20,3
G-wijken	28,8	23,5	31,2	28,3	30,2
L-wijken	16,5	21,8	11,2	10,4	49,5
Totaal (=100%)	71.984	12.207	61.146	36.834	382.154

Bron: O&S Amsterdam

BIJLAGE 4: C-, G- EN L-WIJKEN ALMERE

Wijktypering buurtcombinaties in Almere en aandeel klassieke allochtonen

in deze buurtcombinaties, 2003 & 1995 (%)

	2003 ¹⁾	1995 ²⁾		2003 ¹⁾	1995 ²⁾
Almere Haven (10,3%)			Vervolg Almere Stad		
Centrum Almere Haven	G (14,3)	G (9,8)	Muziekwijk Zuid	G (12,1)	G (7,4)
De Werven	G (13,0)	G (7,8)	Literatuurwijk	C (22,4)	-
De Hoven	G (18,7)	G (10,3)	Noorderplassen Oost	L (1,2)	L (0,0)
De Meenten	L (6,5)	L (4,6)	Nog niet ingedeeld Stad	L (6,7)	L (0,0)
De Grienden	L (5,4)	L (3,6)	Almere Buiten (15,6%)		
De Marken	L (8,6)	L (5,1)	Centrum Almere Buiten	G (16,3)	G (10,3)
De Gouwen	L (6,5)	G (6,0)	Oostvaardersbuurt	C (23,8)	-
De Wierden	G (14,9)	G (8,0)	Seizoenenbuurt	G (15,6)	L (0,0)
De Velden	L (4,2)	-	Molenbuurt	G (16,9)	G (7,2)
Overgooi	L (-)	L (0,0)	Bouwmeesterbuurt	G (13,4)	G (7,2)
Nog niet ingedeeld Haven	L (-)	-	Landgoederenbuurt	L (10,1)	G (6,3)
Almere Stad (16,3%)			Faunabuurt	G (11,4)	G (7,9)
Almere Stad Centrum	G (14,8)	G (10,3)	Bloemenbuurt	G (12,3)	G (7,7)
Filmwijk	G (13,2)	G (7,6)	Regenboogbuurt & Indischebuurt	C (20,5)	-
Danswijk	C (22,3)	-	Eilandenbuurt	G (14,1)	-
Parkwijk	G (12,6)	G (9,1)	Nog niet ingedeeld Buiten	L (-)	-
Verzetswijk	G (16,0)	G (6,5)	Almere Poort (2,4%)		
Waterwijk	L (10,0)	G (6,0)	Nog niet ingedeeld Poort	L (2,4)	-
Tussen de Vaarten Noord	C (20,9)	-	Almere Hout (2,3%)		
Tussen de Vaarten Zuid	C (20,3)	-	Vogelhorst	L (2,4)	L (0,0)
Staatsliedenwijk	C (38,3)	C (21,7)	Nog niet ingedeeld Hout	L (1,6)	L (0,0)
Kruidenwijk	G (13,1)	G (7,2)	Almere Pampus (0,0%)		
Stedenwijk	C (21,6)	C (12,6)	Nog niet ingedeeld Pampus	L (-)	-
Muziekwijk Noord	G (11,5)	G (7,4)			

1) Stedelijk gemiddelde Almere 2003: 15,2 procent; C > 20,3; L < 10,2; 10,2 ≥ G ≤ 20,3.

2) Stedelijk gemiddelde Almere 1995: 8,0. C > 10,7; L < 5,3; G ≤ 10,7 en ≥ 5,3. In 1995 waren de volgende wijken nog niet gebouwd: De Velden, Danswijk, Tussen de Vaarten Noord en Zuid, Literatuurwijk, Oostvaardersbuurt, Regenboogbuurt & Indischebuurt en de Eilandenbuurt. Deze wijken en de wijken waar geen gegevens over bekend hebben dan ook geen wijktypering gekregen (aangegeven met een -). Tot slot ontbreken 76 personen - waaronder 40 klassieke allochtonen - in de berekening van de wijktypering; daar in bepaalde wijken de aanwezigheid zo klein was, dat de aantallen i.v.m. de privacy niet verstrekt werden door O&S Almere.

Bron: O&S Almere

BIJLAGE 5: WOONSITUATIE PER ETNISCHE GROEP

Huidige woonsituatie in G4 (%)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
bouwworm					
eengezinswoning	15,2	10,7	8,8	12,0	26,6
meergezinswoning	84,8	89,3	91,2	88,0	73,4
eigendomsverhouding					
huur	85,9	88,1	95,0	83,1	67,1
koop	14,1	11,9	5,0	16,9	32,9
eigendom en prijs					
huur, goedkoop	45,9	64,1	61,6	47,1	39,2
huur, betaalbaar	31,2	17,2	26,8	28,8	19,0
huur, duur	8,8	6,8	6,6	7,2	8,8
koop, goedkoop	5,4	9,6	1,7	10,7	10,5
koop, betaalbaar	4,7	2,3	2,2	5,2	8,7
koop, duur	4,0	0,0	1,2	1,1	13,7
aantal kamers minus aantal personen					
zeer krap (< 0)	6,4	4,8	31,7	22,9	2,2
krap (0)	16,9	16,1	22,0	25,2	11,3
passend (1-2)	64,7	72,4	43,4	40,4	66,9
ruim (> 2)	12,0	6,7	2,9	11,5	19,6
verhuisgeneigd					
verhuisgeneigd	36,0	35,2	53,0	37,7	28,6
niet verhuisgeneigd	62,7	61,8	46,1	59,9	68,9
anders	1,2	3,1	1,0	2,4	2,6
Totaal aantal huishoudens (=100%)	45.194	9.390	31.769	30.116	779.620

Bron: WBO 2002, gewogen bestand

Woonsituatie jongvolwassenen (18 tot en met 30 jaar) in G4 (%)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
gemiddelde leeftijd	25,65	25,08	25,77	26,05	26,32
Bouwworm					
Eengezinswoning	9,5	100	2,4	7,5	13,3
Meergezinswoning	90,5	0,0	97,6	92,5	86,7
Eigendomsverhouding					
Huur	85,4	95,8	90,5	70,4	71,0
Koop	14,6	4,2	9,5	29,6	29,0
eigendom en prijs					
huur, goedkoop	54,3	69,7	69,4	41,9	49,6
huur, betaalbaar	25,2	17,2	17,6	20,6	14,3
huur, duur	5,8	8,8	3,5	7,9	7,1
koop, goedkoop	3,1	2,7	4,8	21,9	14,9
koop, betaalbaar	8,0	1,5	1,5	7,7	8,5
koop, duur	3,5	0,0	3,1	0,0	5,6
aantal kamers minus aantal personen					
zeer krap (< 0)	2,9	8,4	17,7	21,3	2,2
krap (0)	20,7	12,6	33,7	24,1	18,8
passend (1-2)	70,8	72,8	46,5	51,1	66,7
ruim (> 2)	5,7	6,2	2,1	3,5	12,2
Totaal aantal huishoudens (=100%)	11.176	2.684	8.503	9.645	134.386

Bron: WBO 2002 (gewogen bestand)

Gewenste woonsituatie in G4 (%)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
Bouwworm					
Eengezinswoning	50,1	48,8	42,0	41,9	43,8
Meergezinswoning	49,9	51,2	58,0	58,1	56,2
Eigendomsverhouding					
Huur	68,9	83,1	90,8	66,4	61,9
Koop	31,1	16,9	9,2	33,6	38,1
eigendom en prijs					
huur, goedkoop	38,6	51,9	48,8	41,7	25,8
huur, betaalbaar	22,4	23,5	35,1	17,7	22,3
huur, duur	8,0	7,7	6,9	7,0	13,8
koop, goedkoop	13,6	13,3	4,6	19,5	10,5
koop, betaalbaar	13,2	2,0	3,3	7,5	10,6
koop, duur	4,3	1,6	1,4	6,6	17,0
Totaal aantal verhuisgeneigde huishoudens (=100%)	19.079	4.894	20.856	13.492	277.634

Bron: WBO 2002 (gewogen bestand)

BIJLAGE 6: BINNEN- EN BUITENSTEDELIJKE VERHUIZINGEN NAAR BESTEMMINGSGEBIED

Klassieke allochtonen (abs.)

	Binnen A'dam				Buiten A'dam				Totaal (A & B)
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest van Nederland	Buitenland	Subtotaal B	
1994	16.096	7.955	3.696	27.747	1.424	2.440	4.841	8.705	36.452
1995	14.932	7.030	3.360	25.322	1.777	2.401	3.817	7.995	33.317
1996	14.835	6.995	3.054	24.884	1.814	2.418	5.495	9.727	34.611
1997	15.250	7.605	2.793	25.648	2.109	2.476	3.758	8.343	33.991
1998	14.701	7.997	2.564	25.262	2.428	2.510	3.059	7.997	33.259
1999	15.074	7.166	2.672	24.912	2.262	2.394	3.855	8.511	33.423
2000	12.012	6.451	2.443	20.906	2.617	2.494	3.383	8.494	29.400
2001	11.803	5.651	2.639	20.093	3.114	2.431	2.961	8.506	28.599
2002	12.780	5.703	2.804	21.287	3.169	2.501	3.215	8.885	30.172
2003	12.166	6.633	2.833	21.632	3.728	2.301	3.716	9.745	31.377

Bron: O&S Amsterdam

Autochtonen (abs.)

	Binnen A'dam				Buiten A'dam				Totaal (A & B)
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest Nederland	Buitenland	Subtotaal B	
1994	9.290	12.880	18.104	40.274	6.583	10.397	3.184	20.164	60.438
1995	9.013	12.814	16.844	38.671	7.436	10.484	3.054	20.974	59.645
1996	7.858	12.591	16.052	36.501	7.229	10.423	3.066	20.718	57.219
1997	8.095	13.082	15.178	36.355	7.340	10.862	3.425	21.627	57.982
1998	7.317	14.381	14.700	36.398	7.030	10.666	3.121	20.817	57.215
1999	7.260	12.426	13.797	33.483	6.693	10.620	3.278	20.591	54.074
2000	5.771	10.408	12.239	28.418	6.502	10.873	2.791	20.166	48.584
2001	5.860	10.149	12.831	28.840	7.012	10.720	2.863	20.595	49.435
2002	5.768	10.245	13.512	29.525	6.947	10.690	2.985	20.622	50.147
2003	5.657	9.937	13.310	28.904	6.634	9.869	3.100	19.603	48.507

Bron: O&S Amsterdam

Surinamers

	Binnen A'dam				Buiten A'dam				Totaal (A & B)
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest van Nederland	Buitenland	Subtotaal B	
1994	8.648	3.816	2.040	14.504	1.022	1.475	1.517	4.014	18.518
1995	7.475	3.380	1.737	12.592	1.324	1.356	1.299	3.979	16.571
1996	7.252	3.188	1.523	11.963	1.352	1.377	1.825	4.554	16.517
1997	7.240	3.317	1.366	11.923	1.497	1.291	1.655	4.443	16.366
1998	6.426	3.450	1.274	11.150	1.714	1.297	1.435	4.446	15.596
1999	6.682	3.039	1.251	10.972	1.524	1.186	1.736	4.446	15.418
2000	4.697	2.602	1.176	8.475	1.752	1.154	1.500	4.406	12.881
2001	4.328	2.208	1.197	7.733	2.007	1.037	1.318	4.362	12.095
2002	4.911	2.377	1.331	8.619	1.860	1.100	1.366	4.326	12.945
2003	4.492	2.319	1.344	8.155	2.261	1.094	1.514	4.869	13.024

Bron: O&S Amsterdam

Antillianen (abs.)

	Binnen A'dam				Buiten A'dam			Totaal (A & B)	
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest van Nederland	Buitenland		Subtotaal B
1994	1.395	521	347	2.263	159	402	830	1.391	3.654
1995	1.482	545	361	2.388	188	403	761	1.352	3.740
1996	1.172	322	328	1.822	170	408	663	1.241	3.063
1997	1.303	443	283	2.029	247	516	623	1.386	3.415
1998	1.316	424	308	2.048	242	516	526	1.284	3.332
1999	1.505	446	328	2.279	304	538	668	1.510	3.789
2000	1.042	411	293	1.746	284	618	535	1.437	3.183
2001	1.012	340	303	1.655	284	625	527	1.436	3.091
2002	940	417	323	1.680	349	544	597	1.490	3.170
2003	935	392	344	1.671	337	467	736	1.540	3.211

Bron: O&S Amsterdam

Marokkanen (abs.)

	Binnen A'dam				Buiten A'dam			Totaal (A & B)	
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest van Nederland	Buitenland		Subtotaal B
1994	3.257	2.322	820	6.399	127	279	1.169	1.575	7.974
1995	3.520	2.010	799	6.329	108	366	861	1.335	7.664
1996	3.721	2.262	784	6.767	189	360	1.311	1.860	8.627
1997	3.956	2.486	744	7.186	210	374	813	1.397	8.583
1998	4.129	2.642	628	7.399	272	415	625	1.312	8.711
1999	4.240	2.334	728	7.302	227	382	881	1.490	8.792
2000	3.866	2.185	628	6.679	317	431	840	1.588	8.267
2001	3.846	1.842	753	6.441	401	439	733	1.573	8.014
2002	4.002	2.331	748	7.081	487	488	852	1.827	8.908
2003	4.055	2.312	689	7.056	573	432	992	1.997	9.053

Bron: O&S Amsterdam

Turken (abs.)

	Binnen A'dam				Buiten A'dam			Totaal (A & B)	
	C	G	L	Subtotaal A	Regio	Rest van Nederland	Buitenland		Subtotaal B
1994	2.796	1.296	489	4.581	116	284	1.325	1.725	6.306
1995	2.455	1.095	463	4.013	157	276	896	1.329	5.342
1996	2.690	1.223	419	4.332	103	273	1.696	2.072	6.404
1997	2.751	1.359	400	4.510	155	295	667	1.117	5.627
1998	2.830	1.481	354	4.665	200	282	473	955	5.620
1999	2.647	1.347	365	4.359	207	288	570	1.065	5.424
2000	2.407	1.253	346	4.006	264	291	508	1.063	5.069
2001	2.617	1.261	386	4.264	422	330	383	1.135	5.399
2002	2.927	1.421	402	4.750	473	369	400	1.242	5.992
2003	2.684	1.610	456	4.750	557	308	474	1.339	6.089

Bron: O&S Amsterdam

BIJLAGE 7: BUITENSTEDELIJKE VERHUIZINGEN NAAR BESTEMMING IN DE REGIO**Klassieke allochtonen (abs.) 1994-2003**

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	536	137	282	89	118	177	85	1.424
1995	849	135	286	102	109	219	77	1.777
1996	809	150	239	195	157	189	75	1.814
1997	1.179	140	189	112	156	237	96	2.109
1998	1.393	136	208	160	206	199	126	2.428
1999	1.208	97	177	135	289	249	107	2.262
2000	1.468	125	170	227	314	205	108	2.617
2001	1.762	178	169	324	282	327	72	3.114
2002	1.610	190	187	434	258	357	133	3.169
2003	1.948	213	214	578	309	346	120	3.728

Bron: O&S Amsterdam

Autochtonen (abs.) 1994-2003

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	1.910	1.004	744	628	648	763	886	6.583
1995	2.381	1.112	601	778	820	764	980	7.436
1996	1.888	1.064	694	1.037	648	814	1.084	7.229
1997	2.060	1.041	552	906	923	699	1.159	7.340
1998	2.098	814	491	749	1.046	770	1.062	7.030
1999	1.504	787	406	957	1.246	687	1.106	6.693
2000	1.493	792	441	938	1.162	733	943	6.502
2001	1.438	840	526	1.224	811	1.039	1.134	7.012
2002	1.176	1.059	384	1.298	892	1.070	1.068	6.947
2003	1.189	1.118	427	1.379	771	805	945	6.634

Bron: O&S Amsterdam

Surinamers (abs.) 1994-2003

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	421	82	237	55	83	83	61	1.022
1995	693	96	228	69	81	108	49	1.324
1996	662	101	167	127	117	127	51	1.352
1997	911	88	136	77	95	127	63	1.497
1998	1.083	75	148	86	132	101	89	1.714
1999	896	48	114	91	182	131	62	1.524
2000	1.034	64	105	150	224	123	52	1.752
2001	1.208	94	109	174	186	185	51	2.007
2002	1.058	93	122	218	156	147	66	1.860
2003	1.292	112	138	325	172	159	63	2.261

Bron: O&S Amsterdam

Antillianen (abs.) 1994-2003

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	58	21	23	20	10	18	9	159
1995	82	15	25	18	13	20	15	188
1996	72	21	34	10	19	8	6	170
1997	142	22	25	9	19	23	7	247
1998	135	14	23	15	34	16	5	242
1999	168	21	25	11	41	29	9	304
2000	159	21	35	19	26	15	9	284
2001	155	27	20	32	21	26	3	284
2002	179	28	31	48	25	27	11	349
2003	198	26	17	45	17	23	11	337

Bron: O&S Amsterdam

Marokkanen (abs.) 1994-2003

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	35	17	12	8	12	34	9	127
1995	30	8	18	5	5	31	11	108
1996	49	18	33	30	17	27	15	189
1997	78	17	14	18	28	38	17	210
1998	117	22	20	40	22	34	17	272
1999	77	15	20	24	34	38	19	227
2000	143	25	22	27	37	24	39	317
2001	177	33	16	64	52	46	13	401
2002	163	46	18	84	51	82	43	487
2003	247	38	23	111	69	57	28	573

Bron: O&S Amsterdam

Turken (abs.) 1994-2003

	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmer- meer	Purmerend	Zaanstad	Overige gemeenten	Totaal Regio
1994	22	17	10	6	13	42	6	116
1995	44	16	15	10	10	60	2	157
1996	26	10	5	28	4	27	3	103
1997	48	13	14	8	14	49	9	155
1998	58	25	17	19	18	48	15	200
1999	67	13	18	9	32	51	17	207
2000	132	15	8	31	27	43	8	264
2001	222	24	24	54	23	70	5	422
2002	210	23	16	84	26	101	13	473
2003	211	37	36	97	51	107	18	557

Bron: O&S Amsterdam

BIJLAGE 8: VERHUISSTROMEN NAAR HERKOMST- EN BESTEMMINGSGEBIEDEN

Herkomst binnen- en buitenstedelijke verhuisstromen, klassieke allochtonen 2003 (%)

Van:	Naar: Binnen A'dam				Buiten A'dam	
	C-wijken	G-wijken	L-wijken	Regio	Rest van Nederland	Buitenland
C-wijken	70,4	52,6	33,6	59,5	54,5	55,9
G-wijken	22,2	35,3	28,8	29,2	28,0	26,6
L-wijken	7,4	12,1	37,6	11,3	17,4	17,4
Totaal (=100%)	12.166	6.633	2.833	3.728	2.301	3.716

Bron: O&S Amsterdam

Herkomst binnen- en buitenstedelijke verhuisstromen, autochtonen, 2003 (%)

Van:	Naar: Binnen A'dam				Buiten A'dam	
	C-wijken	G-wijken	L-wijken	Regio	Rest van Nederland	Buitenland
C-wijken	44,9	21,3	13,2	26,3	21,6	20,6
G-wijken	29,9	43,6	24,7	38,4	35,4	31,6
L-wijken	25,2	35,2	62,2	35,4	43,0	47,8
Totaal (100%)	5.657	9.937	13.310	6.387	9.869	3.100

Bron: O&S Amsterdam

Herkomst verhuisstroom naar de grote regiogemeenten, klassieke allochtonen, 2003 (%)

Van:	Naar:					
	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmermeer	Purmerend	Zaandam
C-wijken	64,5	39,9	62,6	54,7	62,1	49,4
G-wijken	27,1	29,6	20,1	33,4	30,5	35,8
L-wijken	8,4	30,5	17,3	11,9	7,4	14,7
Totaal (=100%)	1.948	213	214	578	311	346

Bron: O&S Amsterdam

Herkomst verhuisstroom naar de grote regiogemeenten, autochtonen, 2003 (%)

Van:	Naar:					
	Almere	Amstelveen	Diemen	Haarlemmermeer	Purmerend	Zaandam
C-wijken	37,7	18,2	28,1	30,9	32,0	35,0
G-wijken	36,9	34,2	30,9	40,8	40,9	35,4
L-wijken	25,4	47,7	41,0	28,4	27,1	29,6
Totaal (=100%)	1.189	1.118	427	1.379	771	805

Bron: O&S Amsterdam

BIJLAGE 9: HERKOMST EN BESTEMMING VAN DE VERHUISSTROOM AMSTERDAM-ALMERE

Herkomst naar C-, G- en L-wijken per etnische groep, 2003 (%)

	C-wijken	G-wijken	L-wijken	Totaal (=100%)
Surinamers	65,2	26,1	8,7	1.292
Antillianen	71,2	22,7	6,1	198
Marokkanen	62,8	27,5	9,7	247
Turken	56,4	37,0	6,6	211
Klassieke allochtonen	64,5	27,1	8,4	1.948
Autochtonen	37,7	36,9	25,4	1.189

Bron: O&S Amsterdam

Herkomst verhuisstroom Almere uit C-wijken, wijkspecificatie en rangordering, Caribische groepen, 2003 (%)

C-wijken	Surinamers		C-wijken	Antillianen	
	aandeel	cumulatief		aandeel	cumulatief
Bijlmer Centrum (D,F,H)	27,0	27,0	Bijlmer Oost (E,G,K)	33,3	33,3
Bijlmer Oost (E,G,K)	22,8	49,8	Bijlmer Centrum (D,F,H)	25,5	58,9
Holendrecht/Reigersbos	17,8	67,6	Indische Buurt Oost	7,1	66,0
Indische Buurt West	4,6	72,2	Nieuwendam-Noord	6,4	72,3
Slotermeer-Zuidwest	3,9	76,1	Slotermeer-Zuidwest	5,0	77,3
Nieuwendam-Noord	3,8	79,9	Holendrecht/Reigersbos	5,0	82,3
Geuzenveld	3,4	83,4	Slotermeer-Noordoost	4,3	86,5
Indische Buurt Oost	3,2	86,6	De Kolenkit	2,8	89,4
Dapperbuurt	1,9	88,5	IJplein/Vogelbuurt	2,8	92,2
Slotermeer-Noordoost	1,8	90,3	Osdorp-Midden	2,8	95,0
Landlust	1,7	91,9	Overtoomse Veld	2,1	97,2
Overtoomse Veld	1,7	93,6	Geuzenveld	1,4	98,6
Hoofdweg e.o.	1,5	95,1	Landlust	0,7	99,3
IJplein/Vogelbuurt	1,4	96,6	Dapperbuurt	0,7	100,0
Van Galenbuurt	1,2	97,7	Indische Buurt West	0,0	100,0
Transvaalbuurt	1,1	98,8	Erasmuspark	0,0	100,0
Osdorp-Midden	0,6	99,4	Van Galenbuurt	0,0	100,0
Erasmuspark	0,4	99,8	Hoofdweg e.o.	0,0	100,0
De Kolenkit	0,2	100,0	Transvaalbuurt	0,0	100,0
Totaal (=100%)	842		Totaal (=100%)	141	

Bron: O&S Amsterdam

**Herkomst verhuistroom Almere uit C-wijken, wijkspecificatie en rangordening,
Mediterrane groepen, 2003 (%)**

C-wijken	Marokkanen		C-wijken	Turken	
	aandeel	cumulatief		aandeel	cumulatief
Indische Buurt West	14,8	14,8	Nieuwendam-Noord	15,1	15,1
Slotermeer-Zuidwest	11,6	26,5	Indische Buurt West	13,4	28,6
Indische Buurt Oost	11,0	37,4	Dapperbuurt	8,4	37,0
Nieuwendam-Noord	9,7	47,1	Osdorp-Midden	7,6	44,5
Bijlmer Centrum (D,F,H)	9,0	56,1	Transvaalbuurt	6,7	51,3
Landlust	7,7	63,9	Hoofdweg e.o.	6,7	58,0
Slotermeer-Noordoost	5,8	69,7	Slotermeer-Zuidwest	5,9	63,9
Osdorp-Midden	5,8	75,5	Overtoomse Veld	5,9	69,7
IJplein/Vogelbuurt	4,5	80,0	De Kolenkit	5,0	74,8
Bijlmer Oost (E,G,K)	4,5	84,5	Landlust	4,2	79,0
Geuzenveld	3,2	87,7	Van Galenbuurt	3,4	82,4
Hoofdweg e.o.	2,6	90,3	Indische Buurt Oost	3,4	85,7
Overtoomse Veld	2,6	92,9	IJplein/Vogelbuurt	3,4	89,1
Transvaalbuurt	2,6	95,5	Erasmuspark	3,4	92,4
Dapperbuurt	1,9	97,4	Bijlmer Oost (E,G,K)	3,4	95,8
De Kolenkit	1,3	98,7	Slotermeer-Noordoost	1,7	97,5
Erasmuspark	0,6	99,4	Bijlmer Centrum (D,F,H)	1,7	99,2
Holendrecht/Reigersbos	0,6	100,0	Geuzenveld	0,8	100,0
Van Galenbuurt	0,0	100,0	Holendrecht/Reigersbos	0,0	100,0
Totaal (=100%)	155		Totaal (=100%)	119	

Bron: O&S Amsterdam

Bestemming in Almere, naar stadsdeel en etnische groep, 2003 (%)

	Surinamers	Antillianen	Marokkanen	Turken	Autochtonen
Haven	4,8	14,7	10,6	0,9	11,2
Buiten	33,9	33,6	40,8	35,0	26,4
Hout	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Stad centrum	1,8	3,3	2,4	0,9	2,1
Stad oost	29,4	20,4	28,6	33,2	32,0
Stad west	30,1	28,0	17,6	30,0	28,1
Totaal (=100%)	1.352	211	255	217	1.266

Bron: O&S Almere

Bestemming in Almere, naar wijk en rangordening, Caribische groepen, 2003 (%)

Surinamers			Antillianen		
Wijken	aandeel	cumulatief	Wijken	aandeel	cumulatief
Eilandenbuurt	13,5	13,5	Eilandenbuurt	10,0	10,0
Tussen de Vaarten Zuid	11,2	24,6	Tussen de Vaarten Zuid	7,6	17,5
Literatuurwijk	9,2	33,9	Literatuurwijk	6,6	24,2
Stedenwijk	6,8	40,7	Stedenwijk	5,7	29,9
Muziekwijk Noord	5,5	46,2	Muziekwijk Noord	5,7	35,5
Oostvaardersbuurt	4,9	51,0	Oostvaardersbuurt	4,7	40,3
Danswijk	4,1	55,2	Danswijk	4,7	45,0
Filmwijk	4,1	59,3	Filmwijk	4,3	49,3
Staatsliedenwijk	4,1	63,4	Staatsliedenwijk	3,8	53,1
Regenboogbuurt & Indischebuurt	4,1	67,5	Regenboogbuurt & Indischebuurt	3,8	56,9
Tussen de Vaarten Noord	3,1	70,6	Tussen de Vaarten Noord	3,8	60,7
Muziekwijk Zuid	3,0	73,5	Muziekwijk Zuid	3,8	64,5
Waterwijk	3,0	76,5	Waterwijk	3,3	67,8
Molenbuurt	2,9	79,4	Molenbuurt	3,3	71,1
Bloemenbuurt	2,3	81,7	Bloemenbuurt	3,3	74,4
Verzetswijk	2,1	83,7	Verzetswijk	3,3	77,7
Bouwmeesterbuurt	1,9	85,7	Bouwmeesterbuurt	3,3	81,0
Centrum Almere Stad	1,8	87,4	Centrum Almere Stad	2,8	83,9
Parkwijk	1,8	89,2	Parkwijk	2,8	86,7
Kruidenwijk	1,6	90,8	Kruidenwijk	2,4	89,1
Seizoenenbuurt	1,5	92,2	Seizoenenbuurt	2,4	91,5
Landgoederenbuurt	1,3	93,5	Landgoederenbuurt	2,4	93,8
Faunabuurt	1,1	94,6	Faunabuurt	1,4	95,3
De Marken	1,1	95,7	De Marken	0,9	96,2
De Wierden	1,0	96,7	De Wierden	0,9	97,2
De Hoven	0,9	97,6	De Hoven	0,5	97,6
De Werven	0,7	98,3	De Werven	0,5	98,1
Centrum Almere Buiten	0,6	98,9	Centrum Almere Buiten	0,5	98,6
Centrum Almere Haven	0,4	99,3	Centrum Almere Haven	0,5	99,1
De Meenten	0,4	99,8	De Meenten	0,5	99,5
De Grienden	0,1	99,9	De Grienden	0,5	100
De Gouwen	0,1	100	De Gouwen	0	
De Velden	0		De Velden	0	
Noorderplassen Oost	0		Noorderplassen Oost	0	
Vogelhorst	0		Vogelhorst	0	
Totaal (=100%)	1.352		Totaal (=100%)	211	

Bron: O&S Almere

Bestemming in Almere, naar wijk en rangordening, Mediterrane groepen, 2003 (%)

Marokkanen			Turken		
Wijken	aandeel	cumulatief	Wijken	aandeel	cumulatief
Eilandenbuurt	19,2	19,2	Eilandenbuurt	13,4	13,4
Tussen de Vaarten Zuid	9,4	28,6	Tussen de Vaarten Zuid	9,7	23,0
Literatuurwijk	7,5	36,1	Literatuurwijk	9,7	32,7
Stedenwijk	5,1	41,2	Stedenwijk	8,8	41,5
Muziekwijk Noord	4,3	45,5	Muziekwijk Noord	7,4	48,8
Oostvaardersbuurt	4,3	49,8	Oostvaardersbuurt	7,4	56,2
Danswijk	3,9	53,7	Danswijk	6,9	63,1
Filmwijk	3,9	57,6	Filmwijk	6,9	70,0
Staatsliedenwijk	3,5	61,2	Staatsliedenwijk	5,5	75,6
Regenboogbuurt & Indischebuurt	3,5	64,7	Regenboogbuurt & Indischebuurt	5,1	80,6
Tussen de Vaarten Noord	3,5	68,2	Tussen de Vaarten Noord	3,2	83,9
Muziekwijk Zuid	3,1	71,4	Muziekwijk Zuid	2,8	86,6
Waterwijk	3,1	74,5	Waterwijk	2,8	89,4
Molenbuurt	3,1	77,6	Molenbuurt	2,8	92,2
Bloemenbuurt	3,1	80,8	Bloemenbuurt	1,8	94,0
Verzetswijk	2,7	83,5	Verzetswijk	1,4	95,4
Bouwmeesterbuurt	2,4	85,9	Bouwmeesterbuurt	1,4	96,8
Centrum Almere Stad	2,4	88,2	Centrum Almere Stad	0,9	97,7
Parkwijk	2,4	90,6	Parkwijk	0,9	98,6
Kruidenwijk	2,0	92,5	Kruidenwijk	0,5	99,1
Seizoenenbuurt	2,0	94,5	Seizoenenbuurt	0,5	99,5
Landgoederenbuurt	1,6	96,1	Landgoederenbuurt	0,5	100
Faunabuurt	1,2	97,3	Faunabuurt	0	
De Marken	0,8	98,0	De Marken	0	
De Wierden	0,8	98,8	De Wierden	0	
De Hoven	0,8	99,6	De Hoven	0	
De Werven	0,4	100	De Werven	0	
Centrum Almere Buiten	0		Centrum Almere Buiten	0	
Centrum Almere Haven	0		Centrum Almere Haven	0	
De Meenten	0		De Meenten	0	
De Grienden	0		De Grienden	0	
De Gouwen	0		De Gouwen	0	
De Velden	0		De Velden	0	
Noorderplassen Oost	0		Noorderplassen Oost	0	
Vogelhorst	0		Vogelhorst	0	
Totaal (=100%)	255		Totaal (=100%)	217	

Bron: O&S Almere

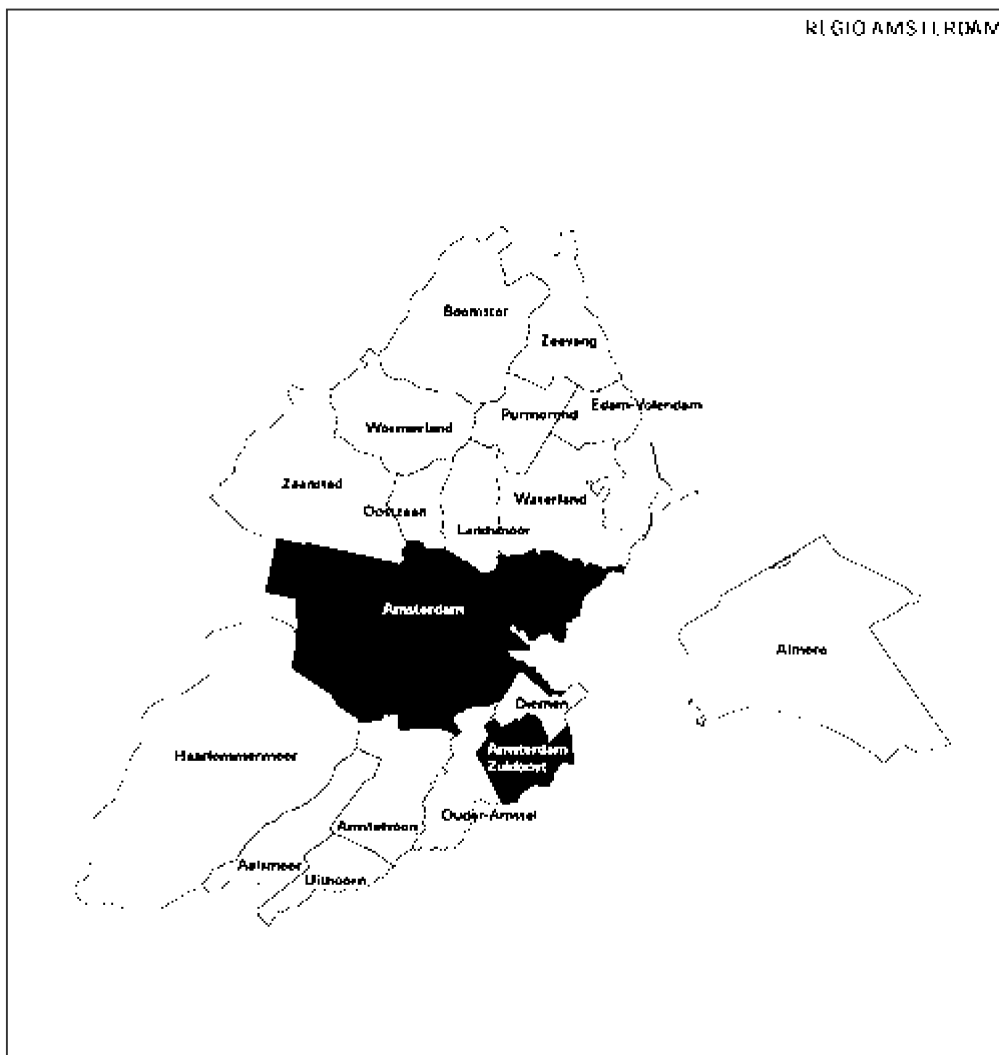
Bestemming in Almere, naar wijk en rangordening, autochtonen, 2003 (%)

Autochtonen		
Wijken	aandeel	cumulatief
Eilandenbuurt	12,7	12,7
Tussen de Vaarten Zuid	9,9	22,6
Literatuurwijk	8,5	31,0
Stedenwijk	6,6	37,7
Muziekwijk Noord	6,2	43,9
Oostvaardersbuurt	5,1	49,0
Danswijk	3,9	52,9
Filmwijk	3,8	56,7
Staatsliedenwijk	3,5	60,2
Regenboogbuurt & Indischebuurt	3,3	63,5
Tussen de Vaarten Noord	2,7	66,2
Muziekwijk Zuid	2,5	68,7
Waterwijk	2,5	71,2
Molenbuurt	2,1	73,4
Bloemenbuurt	2,1	75,4
Verzetswijk	2,0	77,4
Bouwmeesterbuurt	1,9	79,3
Centrum Almere Stad	1,9	81,2
Parkwijk	1,8	83,0
Kruidenwijk	1,8	84,8
Seizoenenbuurt	1,7	86,6
Landgoederenbuurt	1,7	88,3
Faunabuurt	1,5	89,8
De Marken	1,5	91,3
De Wierden	1,4	92,7
De Hoven	1,3	94,0
De Werven	1,1	95,1
Centrum Almere Buiten	1,1	96,2
Centrum Almere Haven	1,1	97,3
De Meenten	0,9	98,2
De Grienden	0,8	99,0
De Gouwen	0,4	99,4
De Velden	0,4	99,8
Noorderplassen Oost	0,2	99,9
Vogelhorst	0,1	100
Totaal (=100%)	1.266	

Bron: O&S Almere

ENQUÊTE VERHUISSTROOM AMSTERDAM-ALMERE

Als het goed is bent u in 2003 van Amsterdam naar Almere verhuisd. Zoals u in de introductie brief heeft kunnen lezen, worden in de enquête vragen gesteld over uw huidige en vorige woonomgeving en over de reden van de verhuizing. Ook zijn er een aantal vragen opgenomen over uw huishouden en uw sociale contacten. Bij de vragen in tabelvorm kunt u per uitspraak of aspect uw mening of waardering geven door een kruisje in één van de hokjes te zetten. Veel vragen kunnen beantwoord worden door het omcirkelen van één of meerdere – wanneer dit wordt aangegeven – antwoordcategorie(ën). Tot slot kunt u in sommige gevallen uw eigen antwoord weergeven op de stippelijntjes.

A. ALGEMEEN

1. Bent u in 2003 van Amsterdam naar Almere verhuisd?

- a. ja (ga door naar vraag 2)
- b. nee (ga door naar vragenblok G)

2. Wat is de postcode van uw huidige woonadres?

--	--	--	--	--	--	--	--

3. Wat is de postcode van uw vorige woonadres?

--	--	--	--	--	--	--	--

B. HUISHOUDEN

Er volgen nu eerst wat algemene vragen over u en uw huishouden

4. Uit hoeveel leden bestaat uw huishouden (alleen personen meetellen die in deze woning wonen en uzelf meetellen)? ..... leden

5. Wie behoren er nog meer tot uw huishouden? U mag meerdere antwoordcategorieën omcirkelen.

- a. niemand
- b. partner
- c. thuiswonende kinderen; aantal .....
- d. overig, namelijk .....

6. Wat is uw leeftijd? ..... jaar

Wat is de leeftijd van uw eventuele partner? ..... jaar

Wanneer u thuiswonende kinderen heeft, wat is dan de leeftijd van het oudste en jongste kind? Oudste kind ..... jaar; Jongste kind ..... jaar

7. Zijn er wijzigingen opgetreden in de samenstelling van uw huishouden, wanneer u uw huidige huishoudensamenstelling vergelijkt met uw huishoudensamenstelling in Amsterdam?

- a. nee, geen wijzigingen
- b. ja, partner erbij gekomen
- c. ja, partner uit huishouden vertrokken of overleden
- d. ja, kind(eren) erbij gekomen
- e. ja, kind(eren) uit huishouden vertrokken
- f. anders, namelijk .....

8. In welk land bent u geboren?

- a. Nederland
- b. Suriname
- c. ander land, namelijk .....

9. In welk land is uw vader geboren?
- a. Nederland
  - b. Suriname
  - c. ander land, namelijk .....

10. In welk land is uw moeder geboren?
- a. Nederland
  - b. Suriname
  - c. ander land, namelijk .....

11. Wat is uw hoogst voltooide opleiding? En van uw eventuele partner?

	uzelf	partner
geen		
lagere school		
lbo (lts, leao, lnho e.d.)		
mavo, mulo		
vmbo		
havo		
mbo		
vwo, atheneum, gymnasium		
hbo		
universitaire opleiding		

anders, namelijk ..... (uzelf)
..... (partner)

12. Wat is uw voornaamste dagelijkse bezigheid? En van uw eventuele partner?

	uzelf	partner
school		
werk		
huishouden		
werkloos		
gepensioneerd		

anders, namelijk ..... (uzelf)
..... (partner)

C. WONING

De volgende vragen hebben betrekking op uw huidige woning

13. In wat voor soort woning woont u nu?
- a. vrijstaande woning
  - b. 2 onder 1 kap woning
  - c. hoekwoning
  - d. tussenwoning
  - e. flat, etagewoning, appartement of maisonnette
  - f. wooneenheid waarbij keuken of toilet gedeeld moet worden met andere bewoners
  - g. anders, namelijk .....

14. Hoort bij uw woning een eigen tuin, binnenplaats en/of erf?
a. ja
b. nee
15. Heeft deze woning een balkon of dakterras?
a. ja
b. nee
16. Uit hoeveel kamers bestaat uw woning? Hierbij tellen de woon- slaap, studeer of werkkamers mee .....
kamers
17. Woont u in een huurwoning of een koopwoning?
a. huurwoning
b. koopwoning
18. Bent uzelf de eigenaar of hoofdhurder van uw huidige woning?
a. ja
b. nee, partner is eigenaar of hoofdhurder
c. nee, u bent inwonend bij .....
19. Hoeveel bedragen uw huidige maandelijkse netto woonlasten? Bij de woonlasten voor een huurwoning gaat het om de netto huur (de huur na aftrek van eventuele huursubsidie) en bij de woonlasten voor een koopwoning gaat het om de netto hypotheeklasten (het totaalbedrag van rente, aflossing en/of premie na belastingvoordeel).
€ .....
20. Voor het onderzoek is het van belang dat gegevens beschikbaar komen over hoe de woonuitgaven zich verhouden tot het inkomen. Zou u kunnen aangeven in welke categorie het inkomen van u en uw eventuele partner tezamen valt (het gaat hier om het netto bedrag per maand)?
a. € 999 of minder
b. € 1000 - € 1499
c. € 1500 - € 1999
d. € 2000 - € 2499
e. € 2500 - € 2999
f. € 3000 of meer
g. weet niet
h. wil niet zeggen

21. Kunt u aangeven in welke mate u tevreden bent met de onderstaande woning aspecten? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. zeer ontevreden; 2. ontevreden; 3. niet ontevreden, niet tevreden; 4. tevreden; 5. zeer tevreden.

	zeer ontevreden				zeer tevreden
	1	2	3	4	5
indeling woning					
de grootte van de woning					
de staat van het onderhoud van uw woning					
de sfeer van de woning					

De volgende vragen hebben betrekking op uw vorige woning

22. In wat voor soort woning woonde u vóór uw verhuizing naar Almere? Was dit een:
- a. vrijstaande woning
  - b. 2 onder 1 kap woning
  - c. hoekwoning
  - d. tussenwoning
  - e. flat, etagewoning, appartement of maisonnette
  - f. wooneenheid waarbij keuken of toilet gedeeld moet worden met andere bewoners
  - g. anders, namelijk .....
23. Hoorde bij uw woning een eigen tuin, binnenplaats en/of erf?
- a. ja
  - b. nee
24. Had uw vorige woning een balkon of dakterras?
- a. ja
  - b. nee
25. Was uw vorige woning een koop- of huurwoning?
- a. huurwoning
  - b. koopwoning
26. Was uzelf de eigenaar of hoofdhuurder van uw vorige woning?
- a. ja
  - b. nee, partner was eigenaar of hoofdhuurder
  - c. nee, u was inwonend bij .....

In de volgende vragen worden uw huidige én vorige woning met elkaar vergeleken.

27. Heeft uw huidige woning meer of minder kamers dan uw vorige woning? Hierbij gaat het om de woon-, slaap, studeer of werkkamers.
- a. huidige woning heeft meer kamers dan vorige woning
  - b. huidige woning heeft minder kamers minder dan vorige woning
  - c. huidige woning heeft evenveel kamers dat vorige woning (**ga door naar vraag 29**)
28. Kunt u aangeven hoeveel meer of minder kamers uw huidige woning heeft in vergelijking met uw vorige woning? .....
29. Bedragen uw huidige woonlasten meer of minder dan de woonlasten van uw vorige woning? Het gaat hier om de netto maandelijkse woonlasten. Bij de woonlasten voor een huurwoning gaat het om de netto huur – dus na aftrek van huursubsidie – en bij de woonlasten voor een koopwoning gaat het om de netto hypotheekkosten (rente, aflossing en/of premie na belasting voordeel).
- a. huidige woonlasten zijn hoger dan vorige woonlasten
  - b. huidige woonlasten zijn lager dan vorige woonlasten
  - c. huidige woonlasten zijn ongeveer vergelijkbaar met vorige woonlasten (**ga door naar vraag 31**)
30. Kunt u aangeven hoeveel meer of minder u ongeveer aan woonlasten bent gaan betalen? € .....

31. Is uw huidige woning beter of slechter dan uw vorige woning wanneer u kijkt naar onderstaande woning-aspecten? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. veel slechter; 2. slechter; 3. niet slechter, niet beter; 4. beter; 5. veel beter.

	veel slechter				veel beter
	1	2	3	4	5
indeling woning					
woning grootte					
staat van het onderhoud van de woning					
sfeer woning					

32. Kunt u een rapportcijfer geven voor uw huidige woning (los gezien van de woonomgeving)? U kunt dit doen door een cijfer te omcirkelen.

zeer slecht   1   2   3   4   5   6   7   8   9   10   uitstekend

33. Kunt u ook een rapportcijfer geven voor uw vorige woning (los gezien van uw vorige woonomgeving)?

zeer slecht   1   2   3   4   5   6   7   8   9   10   uitstekend

D. WOONOMGEVING

De volgende vragen gaan over uw huidige woonomgeving

34. In welke mate komen de volgende 'verloederings'-problemen voor in uw huidige woonomgeving? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. (bijna) nooit; 2. soms; 3. vaak.

	(bijna) nooit		vaak
	1	2	3
bekladding van muren en/of gebouwen			
vernieling van telefooncellen, bus- of tramhokjes			
rommel op straat			
hondenpoep op straat			

35. In welke mate komen de volgende 'overlast'-problemen voor in uw huidige woonomgeving? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. (bijna) nooit; 2. soms; 3. vaak.

	(bijna) nooit		vaak
	1	2	3
overlast van groepen jongeren			
overlast door omwonenden			
vormen van geluidsoverlast			

36. In welke mate bent u tevreden over onderstaande buurtaspecten? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. zeer ontevreden; 2. ontevreden; 3. niet ontevreden, niet tevreden; 4. tevreden; 5. zeer tevreden.

	zeer ontevreden			zeer tevreden	
	1	2	3	4	5
de bebouwing (type woningen) in de buurt					
de bevolking van de buurt					
onderhoud van de buurt					
veiligheid in de buurt					

37. De volgende stellingen gaan over het leven in de buurt zelf. Kunt u aangeven of u het met deze stellingen eens of oneens bent? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. helemaal mee oneens; 2. mee oneens; 3. niet oneens, niet eens; 4. mee eens; 5. helemaal mee eens.

	helemaal mee oneens			helemaal mee eens	
	1	2	3	4	5
de mensen kennen elkaar nauwelijks in deze buurt					
in deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om					
ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid					
ik voel mij thuis bij de mensen in deze buurt					

38. In welke mate bent u tevreden over de volgende voorzieningen in de buurt? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. zeer ontevreden; 2. ontevreden; 3. niet ontevreden, niet tevreden; 4. tevreden; 5. zeer tevreden.

	zeer ontevreden			zeer tevreden	
	1	2	3	4	5
winkels voor dagelijkse boodschappen					
parkeergelegenheid					
openbaar vervoer					
groenvoorzieningen					
basisscholen					
speelgelegenheid voor kinderen					
culturele centra					
etnisch specifieke voorzieningen*					

* = Hieronder worden onder meer winkels, kappers, verenigingen en godsdienstige organisaties verstaan die zich specifiek richten op mensen van Surinaamse afkomst

In de volgende vragen worden uw huidige én vorige woonomgeving met elkaar vergeleken.

39. Komen de volgende 'verloederings'-problemen vaker of minder vaak voor in uw huidige woonbuurt in vergelijking met uw vorige woonbuurt? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. probleem komt veel minder vaak voor in huidige woonbuurt; 2. probleem komt minder vaak voor in huidige woonbuurt; 3. probleem komt ongeveer even vaak voor in huidige woonbuurt als in vorige woonbuurt; 4. probleem komt vaker voor in huidige woonbuurt; 5. probleem komt veel vaker voor in huidige woonbuurt.

	veel minder vaak				veel vaker
	1	2	3	4	5
bekladding van muren en/of gebouwen					
vernietiging van telefooncellen, bus- of tramhokjes					
rommel op straat					
hondenpoep op straat					

40. Komen de volgende 'overlast'-problemen vaker of minder vaak voor in uw huidige woonbuurt in vergelijking met uw vorige woonbuurt? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. probleem komt veel minder vaak voor in huidige woonbuurt; 2. probleem komt minder vaak voor in huidige woonbuurt; 3. probleem komt ongeveer even vaak voor in huidige woonbuurt als in vorige woonbuurt; 4. probleem komt vaker voor in huidige woonbuurt; 5. probleem komt veel vaker voor in huidige woonbuurt.

	veel minder vaak				veel vaker
	1	2	3	4	5
overlast van groepen jongeren					
overlast door omwonenden					
vormen van geluidsoverlast					

41. Vindt u uw huidige woonomgeving beter of slechter in vergelijking met uw vorige woonomgeving, wanneer u kijkt naar onderstaande omgevingsaspecten? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. veel slechter; 2. slechter; 3. niet slechter, niet beter; 4. beter; 5. veel beter.

	veel slechter				veel beter
	1	2	3	4	5
de bebouwing (type woningen) in de buurt					
de bevolking van de buurt					
onderhoud van de buurt					
de veiligheid in de buurt					

42. Vindt u uw huidige woonomgeving beter of slechter in vergelijking met uw vorige woonomgeving, wanneer u kijkt naar het leven in de buurt? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. veel slechter; 2. slechter; 3. niet slechter, niet beter; 4. beter; 5. veel beter.

	veel slechter				veel beter
	1	2	3	4	5
mate waarin mensen elkaar kennen in de buurt					
onderlinge omgang buurtbewoners					
saamhorigheid en gezelligheid in de buurt					
mate waarin u zich thuis voelt bij de mensen in de buurt					

43. Wanneer u naar de voorzieningen kijkt in uw huidige woonomgeving in vergelijking met de voorzieningen in uw vorige woonomgeving, bent u er dan op vóór- of achteruit gegaan? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. erg achteruit gegaan; 2. achteruit gegaan; 3. niet achteruit gegaan, niet vooruit gegaan; 4. vooruit gegaan; 5. erg vooruit gegaan.

	erg achteruit gegaan				erg vooruit gegaan
	1	2	3	4	5
winkels voor dagelijkse boodschappen					
parkeergelegenheid					
openbaar vervoer					
groenvoorzieningen					
basisscholen					
speelgelegenheid voor kinderen					
culturele centra					
etnisch specifieke voorzieningen					

44. Kunt u een rapportcijfer geven voor uw huidige woonomgeving? U kunt dit doen door een cijfer te omcirkelen.

zeer slecht   1   2   3   4   5   6   7   8   9   10   uitstekend

45. Kunt u ook een rapportcijfer geven voor uw vorige woonomgeving?

zeer slecht   1   2   3   4   5   6   7   8   9   10   uitstekend

E. VERHUISGEDRAG

De volgende vragen hebben betrekking op de redenen van de verhuizing en uw voorkeuren en woonwensen.

46. Hoeveel tijd zat er tussen het moment waarop u actief op zoek ging naar een andere woning en het moment dat u deze woning vond? ..... jaar en ..... maanden

47. Waarom bent u verhuisd? U mag meerdere antwoordcategorieën omcirkelen.

- a. vorige woning was te groot
- b. vorige woning was te klein
- c. woningtype beviel niet meer
- d. vorige woning was niet gelijkvloers/te veel trappen
- e. vorige woning werd gesloopt
- f. slechte kwaliteit vorige woning
- g. de prijs van de vorige woning
- h. overlast burens in vorige woonomgeving
- i. lawaai, stank, verkeersdruk en vervuiling in vorige woonomgeving
- j. aanbod en/of kwaliteit voorzieningen, winkels, scholen e.d.
- k. sfeer in de buurt (criminaliteit, sociaal gedrag e.d.)
- l. omstandigheden in huishouden (gezinsuitbreiding, scheiding, overlijden)
- m. werk omstandigheden
- n. studie omstandigheden
- o. Amsterdam beviel niet meer
- p. anders, namelijk .....

48. In welke plaats bent u werkzaam? En uw eventuele partner?

	uzelf	partner
Almere		
Amsterdam		
niet van toepassing		

anders namelijk: ..... (uzelf)
 ..... (partner)

49. Hebben de volgende arbeidsgerelateerde zaken een rol gespeeld in de verhuisbeslissing voor u en uw eventuele partner?

	uzelf			partner		
	ja	nee	nvt*	ja	nee	nvt*
reisafstand tot werk korter na verhuizing						
reistijd tot werk korter na verhuizing						
het vinden van werk						
verandering van werk						
inkomen is gestegen						

* = niet van toepassing

50. Wat waren uiteindelijk de belangrijkste redenen om van uw vorige woning naar uw huidige adres te verhuizen? (maximaal 3 redenen in volgorde van belangrijkheid).

- a. ....
- b. ....
- c. ....

51. Bent u tijdens uw zoekactie specifiek op zoek gegaan naar een woning buiten Amsterdam of ook in Amsterdam zelf?

- a. alleen buiten Amsterdam
- b. zowel in Amsterdam als buiten Amsterdam (**ga door naar vraag 53**)

52. Waarom bent u niet op zoek gegaan naar een woning in Amsterdam? U mag meerdere antwoordcategorieën omcirkelen.

- a. vanwege het woningaanbod in Amsterdam
- b. buiten Amsterdam krijg je meer waar voor je geld
- c. vanwege overlast/criminaliteit in Amsterdam
- d. Amsterdam is geen goede stad voor opgroeiende kinderen
- e. Amsterdam is geen aantrekkelijke stad om in te wonen
- f. in Amsterdam was de afstand tot familie/vrienden/kennissen te groot
- g. in Amsterdam was de afstand tot studie/werk te groot
- h. anders, namelijk .....

53. Bent u naast Almere ook in andere gemeenten op zoek gegaan naar een woning?

- a. ja
- b. nee (**ga door naar vraag 55**)

54. In welke andere gemeenten hebt u gezocht naar een woning? .....

55. Wat waren de belangrijkste redenen om op zoek te gaan naar een woning in Almere? (maximaal 3 redenen in volgorde van belangrijkheid).

- a. ....
- b. ....
- c. ....

56. Kende u voordat u naar Almere verhuisde, al andere mensen die in deze stad woonden? U mag meerdere antwoordcategorieën omcirkelen.

- a. ja, familie
- b. ja, vrienden
- c. ja, kennissen
- d. ja, namelijk .....
- e. nee

57. Heeft de aanwezigheid van de volgende personen een rol gespeeld bij de keuze om in Almere op zoek te gaan naar een woning?

	ja	een beetje	nee
familieleden			
vrienden			
kennissen			

58. Heeft de aanwezigheid van de volgende personen een rol gespeeld bij de keuze van uw huidige woonbuurt?

	ja	een beetje	nee
familieleden			
vrienden			
kennissen			

59. Heeft u er bewust voor gekozen om in deze buurt te wonen?

- a. ja, omdat .....
- b. nee, ik had ook wel in een andere buurt willen wonen
- c. nee, ik wilde eigenlijk helemaal niet in deze buurt wonen

60. Hebben de volgende zaken een rol gespeeld bij de keuze van uw huidige woonbuurt?

	ja	een beetje	nee
winkels voor dagelijkse boodschappen			
parkeergelegenheid			
openbaar vervoer			
groenvoorzieningen			
basisschool			
speelgelegenheid voor kinderen			
culturele centra			
etnisch specifieke voorzieningen			
de bebouwing in de buurt			
de bevolking van de buurt			
onderhoud van de buurt			
de veiligheid in de buurt			

61. Wat is belangrijker: een goede woning of een goede buurt?

- a. een goede woning
- b. een goede buurt
- c. even belangrijk

62. Bent u specifiek op zoek gegaan naar het soort woning waarin u nu woont?

- a. ja
- b. nee

63. Hoe wist u dat deze woning vrijkwam of leegstond? U mag meerdere antwoorden omcirkelen.

- a. woning werd aangeboden door de woningcorporatie/woningbouwvereniging
- b. via de makelaar/funda e.d.
- c. werd aangeboden door de gemeente
- d. gereageerd op de woningkrant
- e. advertentie in de krant, supermarkt etc.
- f. via familie
- g. via kennissen of vrienden
- h. zelf gezien/gevonden
- i. anders, namelijk .....

64. Wanneer u in Amsterdam een zelfde soort woning had kunnen krijgen als uw huidige woning, zou u dan in Amsterdam zijn gebleven?

- a. ja
- b. nee
- c. misschien

65. Welke specifieke woning-wensen en/of woonomgeving-wensen had u, toen u begon met het zoeken naar een woning? (maximaal 3 wensen in volgorde van belangrijkheid)

- a. ....
- b. ....
- c. ....

72. Zijn alle wensen die u had, vervuld?

- a. ja (**ga door naar vraag 68**)
- b. nee

73. Wat mist u nog? .....

.....

.....

.....

74. Zou u op termijn willen verhuizen?

- a. ja
- b. misschien
- c. nee (**ga door naar vraag 71**)

75. Op welke termijn zou u (misschien) willen verhuizen?

- a. binnen 1 jaar
- b. binnen 2 jaar
- c. binnen 5 jaar
- d. anders, namelijk .....

76. Wat is de reden dat u op termijn weer wilt verhuizen? .....

.....

.....

77. Zou u in de toekomst eventueel weer naar Amsterdam terug willen verhuizen?

- a. ja, want .....
- .....
- .....
- .....
- b. nee, want .....
- .....
- .....
- .....
- c. misschien

F. SOCIALE CONTACTEN

Tot slot volgen er nog enkele vragen over uw sociale contacten. Wanneer over 'Nederlanders' wordt gesproken, gaat het om personen die van Nederlandse afkomst zijn.

78. In welke mate komt u in u in aanraking met personen van Surinaamse afkomst in vergelijking met Nederlanders? De nummers van de hokjes hebben de volgende betekenis: 1. veel minder contact met Surinamers; 2. minder contact met Surinamers; 3. ongeveer even veel contact met Surinamers als met Nederlanders; 4. meer contact met Surinamers; 5. veel meer contact met Surinamers; 9. niet van toepassing (nvt).

	veel minder		veel meer			nvt
	1	2	3	4	5	9
school						
vrije tijd						
werk						
buurt						

79. Tot welke etnische groep rekent u zichzelf?

- Nederlanders
- Surinamers
- anders, namelijk .....

G. AFSLUITING

Voor het onderzoek zijn we erg geïnteresseerd in uw verhuismotieven. Daarom zouden wij graag persoonlijk met u dieper op dit onderwerp ingaan. Zou u, wanneer u bereid bent om deel te nemen aan een vervolginterview, op het bijgevoegde antwoordkaartje willen aangeven op welke wijze een afspraak met u kan worden gemaakt? Op dit kaartje kan tevens worden aangegeven naar welk adres de gratis samenvatting van de onderzoeksresultaten moet worden toegestuurd, wanneer u hier belangstelling voor heeft.

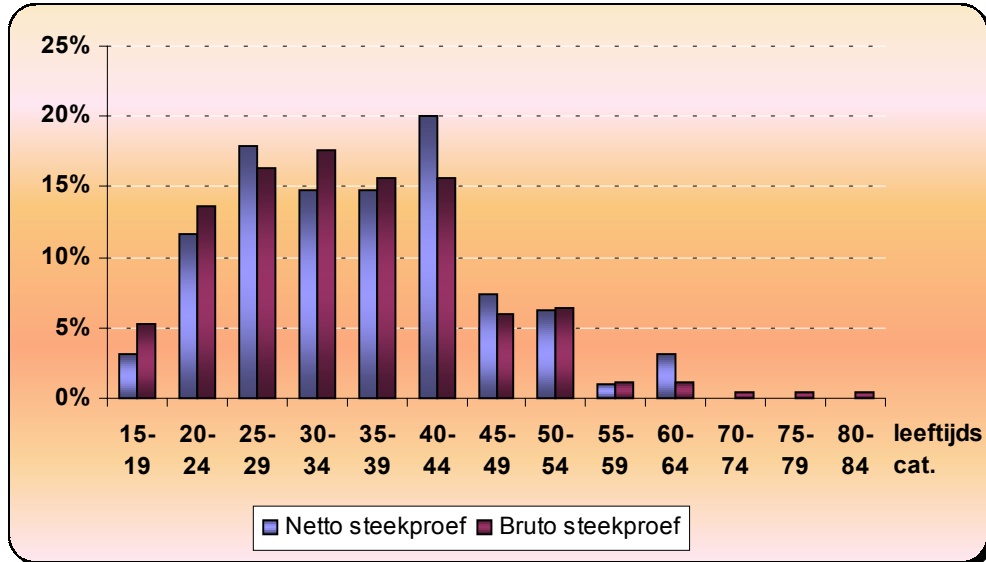
U bent nu aan het einde gekomen van de enquête.

HEEL HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING AAN HET ONDERZOEK!

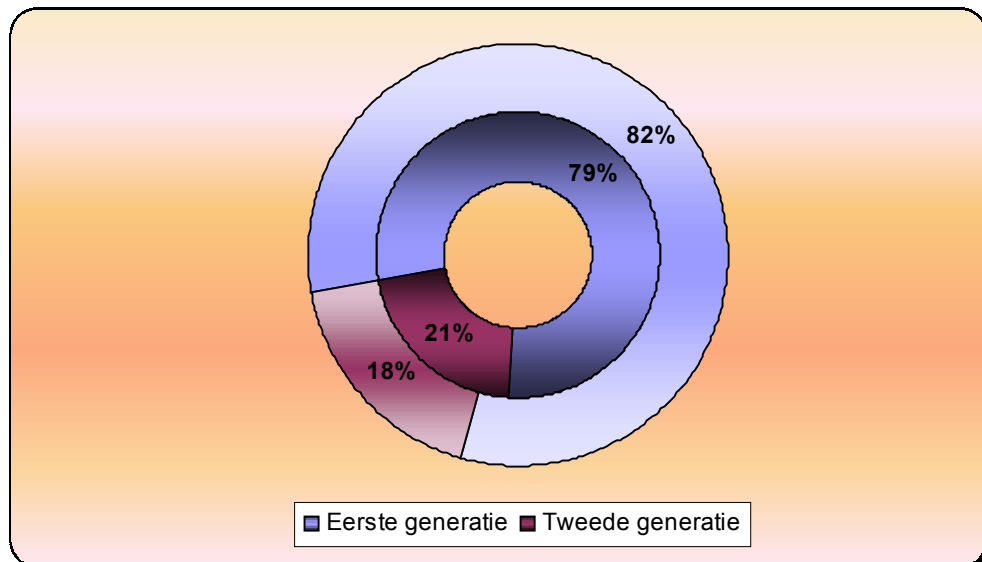
BIJLAGE 11: RESPONS EN REPRESENTATIVITEIT ENQUETE VERHUISSTROOM AMSTERDAM-ALMERE

Verdeling leeftijds categorieën in bruto en nettosteekproef

Bron: Eigen onderzoek 2004

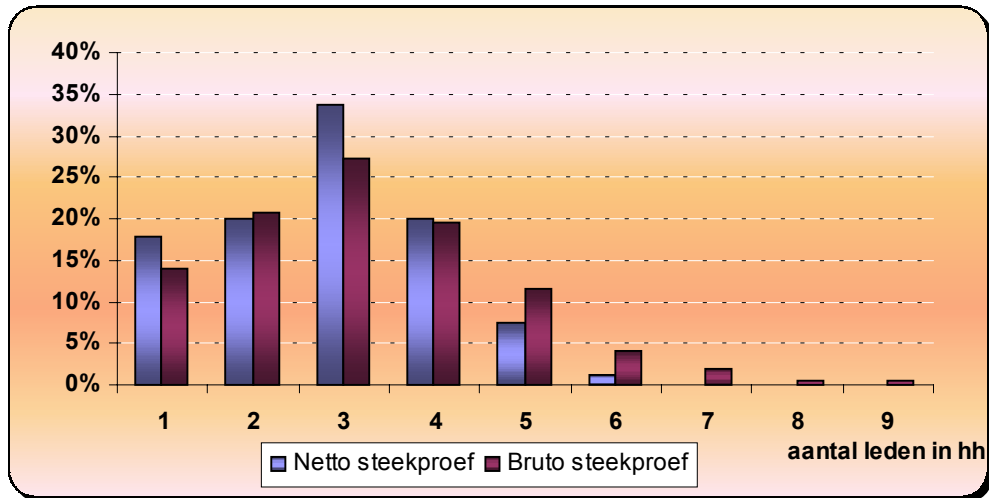
Generatieverdeling in bruto steekproef (donkere binnenring) en netto steekproef (lichte buitenring)

Bron: Eigen onderzoek 2004

Verdeling aantal leden in het huishouden in bruto en netto steekproef

Bron: Eigen onderzoek 2004

Spreiding respons over buurten in Almere in bruto steekproef en netto steekproef (%)

	Netto steekproef	Bruto steekproef
Bloemenbuurt	3,3	2,4
Bouwmeesterbuurt	1,1	1,6
Centrum Almere Buiten	0,0	0,4
Centrum Almere Stad	2,2	2
Danswijk	4,3	3,2
De Hoven	1,1	0,8
De Marken	3,3	2
De Meenten	0,0	1,2
De Werven	0,0	1,2
De Wierden	1,1	0,4
Eilandenbuurt	13,0	12,8
Faunabuurt	0,0	0,8
Filmwijk	2,2	4
Kruidenwijk	1,1	1,2
Landgoederenbuurt	0,0	1,2
Literatuurwijk	7,6	9,6
Molenbuurt	3,3	3,2
Muziekwijk Noord	5,4	5,2
Muziekwijk Zuid	3,3	3,6
Oostvaardersbuurt	2,2	5,2
Parkwijk	2,2	1,2
Regenboogbuurt	3,3	6
Seizoenenbuurt	2,2	1,2
Staatsliedenwijk	5,4	3,6
Stedenwijk	7,6	7,6
Tussen de Vaarten Noord	4,3	3,6
Tussen de Vaarten Zuid	15,2	10
Verzetswijk	2,2	1,6
Waterwijk	3,3	3,2
Totaal (=100%)	92	250

Bron: Eigen onderzoek 2004

Herkomst Surinamers in totale verhuisstroom en de netto-steekproef (%)

	C-wijken	G-wijken	L-wijken	Totaal (=100%)
Totale verhuisstroom	65,2	26,1	8,7	1.292
Netto-steekproef	69,9	21,7	8,4	95

Bron: Eigen onderzoek 2004 (netto steekproef) en O&S Amsterdam (totale verhuisstroom)

BIJLAGE 12: BEREKENING (GSB)-INDICATOREN ENQUETE

De berekening van de schaalwaarden is gebaseerd op de respondenten die op alle onderdelen (items) van de schaal een valide antwoord hebben gegeven. Als een respondent een van de vragen van een schaal niet heeft beantwoord, dan wordt deze persoon niet meegenomen in de berekening van de gemiddelde schaalwaarde.

De volgende kencijfers worden onderscheiden:

Micro-niveau:

1. de huidige individuele woonbeleving
2. verbetering individuele woonbeleving na verhuizing
3. rapportcijfer huidige woning
4. rapportcijfer vorige woning

Meso-niveau:

5. fysieke kwaliteit van de huidige woonomgeving
6. sociale kwaliteit van de huidige woonomgeving
7. perceptie van huidige buurtproblemen (overlast en veiligheid)
8. tevredenheid voorzieningen in huidige woonomgeving
9. verbetering fysieke kwaliteit woonomgeving na verhuizing
10. verbetering sociale kwaliteit woonomgeving na verhuizing
11. vermindering buurtproblemen (overlast en veiligheid) na verhuizing
12. verbetering voorzieningen in woonomgeving na verhuizing
13. rapportcijfer huidige woonomgeving
14. rapportcijfer vorige woonomgeving

ad 1. Individuele woonbeleving

Evaluatie van de huidige woning (schaalscore), 1 = slecht; 10 = goed

Variabelen:

var21a: indeling woning

var21b: grootte van de woning

var21c: onderhoud van de woning

var21d: sfeer van de woning

Antwoordcategorieën:

1. zeer ontevreden
2. ontevreden
3. niet ontevreden, niet tevreden
4. tevreden
5. zeer tevreden

Berekening:

compute evalwon = (var21a+var21b+var21c+var21d)*(10/20)

ad 2. Verbetering individuele woonbeleving na verhuizing

Evaluatie van de huidige woning t.o.v. vorige woning (schaalscore), 1 = verslechtering; 10 = verbetering

Variabelen:

var31a: indeling huidige woning t.o.v. indeling vorige woning

var31b: grootte huidige woning t.o.v. grootte vorige woning

var31c: onderhoud huidige woning t.o.v. onderhoud huidige woning

var31d: sfeer huidige woning t.o.v. sfeer vorige woning

Antwoordcategorieën:

1. veel slechter
2. slechter
3. niet slechter, niet beter
4. beter
5. veel beter

Berekening:

compute evalwon = (var31a+var31b+var31c+var31d)*(10/20)

ad 3 Rapportcijfer huidige woning

Het kencijfer is het gemiddelde rapportcijfer op basis van de valide antwoorden

ad 4 Rapportcijfer vorige woning

Het kencijfer is het gemiddelde rapportcijfer op basis van de valide antwoorden

ad 5 Fysieke kwaliteit van de huidige woonomgeving

Perceptie van buurtprobleem verloedering (schaalscore), 1 = geen verloedering;
10 = zeer veel verloedering

Variabelen:

var34a: bekladding van muren en/of gebouwen

var34b: vernieling van telefooncellen, bus- of tramhokjes

var34c: rommel op straat

var34d: hondenpoep op straat

var36c: onderhoud van de buurt

Antwoordcategorieën (var34a, 34b, 34c, 34d):

1. (bijna) nooit
2. soms
3. vaak

Antwoordcategorieën (36c):

1. zeer ontevreden
2. ontevreden
3. niet ontevreden, niet tevreden
4. tevreden
5. zeer tevreden

Berekening:

recode var36c (5=1)(4=2)(3=3)(2=4)(1=5)

compute verloed = (var34a+var34b+var34c+var34d+var36c)*(10/17)

ad 6 Sociale kwaliteit van de huidige woonomgeving

Perceptie van de sociale kwaliteit van de woonomgeving (sociale cohesie/sociale samenhang), 0 = slecht, 10 = goed

Variabelen:

var37a: de mensen kennen elkaar nauwelijks in deze buurt

var37b: in deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om

var37c: ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid

var37d: ik voel mij thuis bij de mensen in deze buurt

Antwoordcategorieën:

1. helemaal mee oneens
2. mee oneens
3. niet oneens, niet eens
4. mee eens
5. helemaal mee eens

Berekening:

recode 37a (5=1)(4=2)(3=3)(2=4)(1=5)

compute cohesie = (var37a+var37b+var37c+var37d)*(10/20)

ad 7. Perceptie van buurtproblemen (overlast en veiligheidsgevoel)

0 = weinig buurtproblemen, 10 = veel buurtproblemen

Variabelen:

var35a: overlast van groepen jongeren

var35b: overlast door omwonenden

var35c: vormen van geluidsoverlast

var36d: veiligheid in de buurt

Antwoordcategorieën (var35a, var35b, var35c):

1. (bijna) nooit
2. soms
3. vaak

Antwoordcategorieën (36d):

1. zeer ontevreden
2. ontevreden
3. niet ontevreden, niet tevreden
4. tevreden
5. zeer tevreden

Berekening:

recode 36d (5=1)(4=2)(3=3)(2=4)(1=5)

compute overlast = (var35a+var35b+var35c+var36d)*(10/14)

ad 8 Tevredenheid huidige voorzieningen in de woonomgeving

Percentages (zeer) (on)tevreden respondenten (op basis van valide antwoorden) met onderstaande voorzieningen, 1= ontevreden, 2 = niet ontevreden, niet tevreden, 3 = tevreden

Variabelen:

var38a: winkels voor dagelijkse boodschappen

var38b: parkeergelegenheid

var38c: openbaar vervoer

var38d: groenvoorzieningen

var38e: basisscholen

var38f: speelgelegenheid voor kinderen

var38g: culturele centra

var38h: etnisch specifieke voorzieningen

Antwoordcategorieën:

1. zeer ontevreden
2. ontevreden
3. niet ontevreden, niet tevreden
4. tevreden
5. zeer tevreden

Berekening:

recode var38a t/m var38h (1=1)(2=1)(3=2)(4=3)(5=3)

ad 9 Verbetering fysieke kwaliteit woonomgeving na verhuizing

Evaluatie van de fysieke kwaliteit huidige woonomgeving t.o.v. fysieke kwaliteit vorige woonomgeving (schaalscore), 1 = erg verslechterd, 10 = erg verbeterd

Variabelen:

var39a: bekladding van muren en/of gebouwen

var39b: vernieling van telefooncellen, bus- of tramhokjes

var39c: rommel op straat

var39d: hondenpoep op straat

var41c: onderhoud van de buurt

Antwoordcategorieën (var39a, var39b, var39c, var39d):

1. veel minder vaak in huidige woonomgeving
2. minder vaak in huidige woonomgeving
3. ongeveer even vaak in huidige als in vorige woonomgeving
4. vaker in huidige woonomgeving
5. veel vaker in huidige woonomgeving

Antwoordcategorieën (var41c):

1. is veel slechter in huidige woonomgeving
2. slechter in huidige woonomgeving
3. niet slechter, niet beter in huidige woonomgeving
4. beter in huidige woonomgeving
5. veel beter in huidige woonomgeving

Berekening:

recode var39a t/m var39d (5=1)(4=2)(3=3)(2=4)(1=5)

compute verloed2 = (var39a+var39b+var39c+var39d+var41c)*(10/25)

ad 9 Verbetering sociale kwaliteit woonomgeving na verhuizing

Evaluatie van de sociale kwaliteit (sociale cohesie/sociale samenhang) huidige woonomgeving t.o.v. sociale kwaliteit vorige woonomgeving (schaalscore), 1 = erg verslechterd, 10 = erg verbeterd

Variabelen:

var42a: mate waarin mensen elkaar kennen in de buurt

var42b: onderlinge omgang van de buurtbewoners

var42c: saamhorigheid en gezelligheid in de buurt

var42d: mate waarin respondent zich thuis voelt bij de mensen in de buurt

Antwoordcategorieën:

1. veel slechter in huidige woonomgeving
2. slechter in huidige woonomgeving
3. niet slechter, niet beter in huidige woonomgeving
4. beter in huidige woonomgeving
5. veel beter in huidige woonomgeving

Berekening:

compute cohesie2 = (var42a+var42b+var42c+var42d)*(10/20)

ad 10 Vermindering buurtproblemen (overlast en veiligheid) na verhuizing

Evaluatie van de mate waarin buurtproblemen in huidige woonomgeving voorkomen i.v.m de vorige woonomgeving, 0 = veel minder buurtproblemen; 10 = veel meer buurtproblemen

Variabelen:

var40a: overlast van groepen jongeren

var40b: overlast door omwonenden

var40c: vormen van geluidsoverlast

var41d: veiligheid in de buurt

Antwoordcategorieën (var40a, var40b, var40c):

1. veel minder vaak in huidige woonomgeving
2. minder vaak in huidige woonomgeving
3. ongeveer even vaak in huidige woonomgeving
4. vaker in huidige woonomgeving
5. veel vaker in huidige woonomgeving

Antwoordcategorieën (var41d):

1. veel slechter in huidige woonomgeving
2. slechter in huidige woonomgeving
3. niet slechter, niet beter in huidige woonomgeving
4. beter in huidige woonomgeving
5. veel beter in huidige woonomgeving

Berekening:

recode var41d (5=1)(4=2)(3=3)(2=4)(1=5)

compute overlast2 (var40a+var40b+var40c+var41d)*(10/20)

ad 11 Verbetering voorzieningen in woonomgeving na verhuizing

Percentages respondenten (op basis van valide antwoorden) voor wat betreft verbetering dan wel verslechtering van onderstaande voorzieningen in de woonomgeving, 1= achteruit gegaan, 2 = niet achteruit gegaan, niet vooruit gegaan, 3 = vooruit gegaan

Variabelen:

var43a: winkels voor dagelijkse boodschappen

var43b: parkeergelegenheid

var43c: openbaar vervoer

var43d: groenvoorzieningen

var43e: basisscholen

var43f: speelgelegenheid voor kinderen

var43g: culturele centra

var43h: etnisch specifieke voorzieningen

Antwoordcategorieën:

1. erg achteruit gegaan
2. achteruit gegaan
3. niet achteruit gegaan, niet vooruit gegaan
4. vooruit gegaan
5. erg vooruit gegaan

Berekening:

recode var43a t/m var43h (1=1)(2=1)(3=2)(4=3)(5=3)

ad 12 Rapportcijfer huidige woonomgeving

Het kencijfer is het gemiddelde rapportcijfer op basis van valide antwoorden

ad 13 Rapportcijfer vorige woonomgeving

Het kencijfer is het gemiddelde rapportcijfer op basis van valide antwoorden

BIJLAGE 13: VERHUISMOTIEVEN SURINAMERS NAAR ALMERE

Alle genoemde verhuismotieven (%)

Carrière & verhuismotief	Aandeel ¹⁾
wooncarrière (woning): 41,7%	
vorige woning te groot	0,3
vorige woning te klein	15,4
vorige woningtype beviel niet meer	7,4
vorige woning te veel trappen	5,1
slechte kwaliteit vorige woning	4,8
betaalbaarheid vorige woning	4,5
wens voor (betaalbare) koopwoning	4,2
wooncarrière (woonomgeving): 27,9%	
overlast buren	4,5
lawaai/stank/vervuiling	6,7
sfeer in de buurt	11,9
a'dam beviel niet meer	4,8
huishoudenscarrière: 16,1%	
inwonend --> zelfstandig	5,8
samenwonen	1
anders	9,3
arbeidscarrière: 1,3%	1,3
opleidingscarrière : 0,3%	0,3
overig: 12,9%	
vanwege de kinderen	8,7
gedwongen verhuizing	1,9
vanwege aanbod voorzieningen	1,3
sloop vorige woning	1
Totaal (=100%)	312

1) percentage van totale respons (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Eigen onderzoek 2004

BIJLAGE 14: INTERVIEWS

In de laatste fase van het onderzoek zijn 5 interviews gehouden met twee onderzoekers en drie beleidsmakers, onder meer bij de gemeenten Amsterdam en Almere. Tijdens het interview lag het speerpunt op de gevolgen van de 'zwarte vlucht' voor de ontvangende en donerende steden en de vraag of de 'zwarte vlucht' al dan niet beleid behoeft. De volgende personen hebben deelgenomen aan een interview:

1. Marian Huisman, beleidsmedewerker bij de Gemeente Almere (Bestuur- en Beleidscoördinatie, Afdeling Onderzoek en Statistiek).
2. Marcel Stolk, beleidsmedewerker bij de Gemeente Almere (Dienst Stedelijke Ontwikkeling, Afdeling Wonen & Juridische Zaken).
3. Allet Dopmeijer, beleidsmedewerker bij de Gemeente Almere (Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, Afdeling Welzijn).
4. Gideon Bolt, onderzoeker bij de faculteit Geo-Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, Urban en Regional Research Centre Utrecht (URU).
5. Kees Dignum, beleidsmedewerker bij de Gemeente Amsterdam (Dienst Wonen, Afdeling Stedelijke Vernieuwing en Woonbeleid).

De interviews zijn geanonimiseerd weergegeven. De uitwerking van deze interviews liggen ter inzage bij de auteur, wanneer hier interesse voor bestaat.

Itemlijst interviews

- 1. Omvang en samenstelling van de 'zwarte vlucht':**
  - a. omvang 'zwarte vlucht'?
  - b. suburbaniseren vooral de meer welvarende allochtonen?
- 2. Achterliggende factoren 'zwarte vlucht':**
  - a. pullfactoren (aantrekkingskracht Almere en evt. andere suburbane gemeenten)
  - b. pushfactoren (duwende kracht Amsterdam en evt. andere grote gemeenten)
  - c. is 'zwarte vlucht' permanent? invloed van veranderende push en pullfactoren
- 3. Gevolgen van de 'zwarte vlucht' voor:**
  - a. amsterdam en evt andere grote steden (als donerende steden)
  - b. almere en evt. andere suburbane gemeenten (als ontvangende steden)
- 4. Beleid:**
  - a. Behoeft de 'zwarte vlucht' beleid (inhoudelijke, ideologische en/of juridische argumenten).
  - b. Hoe kan dit beleid dan vorm gegeven worden?
- 5. Toekomstverwachting:**
  - a. voortgaande en toenemende 'zwarte vlucht'?
  - b. aantrekkingskracht bestaande concentraties voor allochtonen die nog in de grote steden wonen
  - c. ten aanzien van verschillende etnische groepen

BIJLAGE 15: STADSMONITOR EN REGIOMONITOR

Met de Stadsmonitor en de Regiomonitor (welke nog in ontwikkeling is) kunnen ruimtelijke concentraties van bepaalde fenomenen op verschillende ruimtelijke schaalniveaus in beeld gebracht worden en gevolgd worden in de tijd. Beide monitoren zijn ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam (Geografie en Planologie) en Onderzoek en Statistiek Amsterdam.

De Stadsmonitor is opgebouwd uit gegevens op het niveau van zescijferige postcodes. Ruimtelijk wordt elk zescijferige postcode in eerst instantie gekarteerd als het gebiedje dat de coördinaten van alle adressen nauw omsluit. Als zulke gebiedjes bij elkaar liggen en voldoen aan bepaalde inhoudelijke criteria worden ze tot concentratiegebieden samengevoegd en op kaarten 'samengebald' zichtbaar gemaakt. De belangrijkste norm voor deze samenvoeging tot concentraties is de hoogte van het percentage van het bedoelde fenomeen in de oorspronkelijke postcodegebiedjes (meestal vanaf 2 standaardafwijkingen boven het stadsgemiddelde). Daarnaast wordt er een ondergrens gehanteerd, zoals de minimale omvang van een bepaalde etnische groep in het oorspronkelijke postcodegebiedje, om als concentratiewijk te kunnen worden bestempeld.

In feite werkt de Regiomonitor volgens hetzelfde principe als de Stadsmonitor, alleen worden nu niet de stedelijke concentraties in beeld gebracht, maar de regionale concentraties. De norm gaat hier dan niet uit van een afwijking boven het stadsgemiddelde, maar een afwijking boven het regiogemiddelde. Het regiogemiddelde heeft hierbij betrekking op het gemiddelde van de gemeenten Amsterdam, Haarlemmermeer, Amstelveen, Zaanstad, Purmerend en Almere.

Achtergrondinformatie concentratiegebieden bij de kaartjes van de Stadsmonitor en Regiomonitor

	Concentraties in 2000		Concentraties in 2003	
	min. afwijking (%)	min. omvang	min. afwijking (%)	min. omvang
Amsterdam (Stadsmonitor)				
Surinamers	18,9	179	18,86	180
Antillianen	5,51	29	5,56	31
Marokkanen	15,59	138	16,75	153
Turken	11,07	85	11,67	92
Autochtonen	70	1099	67,2	955
Regio (Regiomonitor)				
Surinamers	15,25	46	15,51	49
Antillianen	4,79	8*	5,01	9*
Marokkanen	11,68	31	35	21,14
Turken	9,29	25	9,74	25
Autochtonen	77,57	411	79,81	413

* = in verband met de privacy, worden de concentratiegebieden pas weergegeven wanneer er – mits voldaan aan de eerste restrictie – minimaal 10 Antillianen in een gebiedje wonen.

Bron: Stadsmonitor en Regiomonitor, ontwikkeld door O&S Amsterdam en de UvA

11 Begrippenlijst

Allochtonen

Allochtonen zijn alle personen die niet tot de etnische groep 'Nederlanders' worden gerekend. Om te bepalen of iemand autochtoon of allochtoon is, kunnen twee definities gehanteerd worden: de krappe definitie en de ruime definitie. In beide definities geschied de classificatie op basis van het geboorteland van de persoon zelf, het geboorteland van de moeder en het geboorteland van de vader. Wanneer een van deze landen niet Nederland is, wordt de persoon als allochtoon beschouwd. Dit is de ruime definitie, welke onder meer door O&S Amsterdam wordt gebruikt. Deze definitie komt in iets aangepaste vorm terug in zogenaamde VNG-definitie, welke gehanteerd wordt door O&S Almere. Hierbij wordt eerst gekeken naar het geboorteland van de persoon zelf, dan van diens moeder en daarna naar dat van de vader. Indien een van de geboortelands behoort tot een andere groep dan de westerse landen (Nederland, West Europa of overig westers) wordt dat geboorteland bepalend. Indien de persoon geboren is in Nederland, maar een van de ouders in het buitenland, dan is het buitenland bepalend. In de krappe definitie, welke onder meer door het CBS gebruikt wordt, is iedereen die in het buitenland is geboren en van wie ten minste één van de ouders ook in het buitenland is geboren, allochtoon. Van belang is dat ten minste één van de ouders in het buitenland geboren is. Wanneer beide ouders in Nederland zijn geboren, maar de persoon zelf in het buitenland, wordt de persoon dan ook niet tot de allochtonen gerekend. In de ruime definitie zou dit wel het geval zijn.

Autochtonen

Autochtonen zijn personen die tot de etnische groep 'Nederlanders' worden gerekend. Dit is afhankelijk van de definitie die gehanteerd wordt bij het vaststellen of een persoon al dan niet allochtoon is.

Caribische groepen

Hiertoe behoren Surinamers en Antillianen.

Etnische minderheidsgroepen

De allochtone groeperingen die in de Nederlandse samenleving in een achterstandssituatie verkeren en daarom tot de doelgroepen van het integratiebeleid etnische minderheden worden gerekend. Ook de klassieke allochtonen behoren tot de etnische minderheden.

Generatie

Allochtonen kunnen onderscheiden worden naar eerste en tweede generatie. Personen die zelf in het buitenland zijn geboren en waarvan ten minste één ouder in het buitenland geboren is, worden tot de eerste generatie gerekend. Personen die zelf in Nederland zijn geboren, maar waarvan ten minste één ouder in het buitenland is geboren, worden tot de tweede generatie gerekend. Naast deze indeling, bestaat er ook een alternatieve generatie-typologie. Deze worden onder meer gehanteerd in de Rapportage Minderheden van het SCP. In deze typologie worden de volgende subcategorieën onderscheiden:

Vroege eerste generatie: personen behorend tot de eerste generatie die voor of in 1980 naar Nederland zijn gekomen.

Late eerste generatie: personen behorend tot de eerste generatie die na 1980 naar Nederland zijn gekomen.

Gezinsvormers en huwelijksmigranten: personen behorend tot de eerste generatie die in het kader van gezinsvormende migratie naar Nederland zijn gekomen.

Tussengeneratie: personen die tussen hun 6e en 18e naar Nederland zijn gekomen.

Tweede generatie: personen die in Nederland zijn geboren of voor hun zesde levensjaar naar Nederland zijn gekomen.

G4

De vier grote steden van Nederland; Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.

Huishouden

Een huishouden bestaat uit één of meer personen die alleen of samen een leefeenheid vormen.

Klassieke allochtonen

De vier grootste niet-westerse allochtonengroepen in Nederland, te onderscheiden de Surinamers, Antillianen, Marokkanen en Turken. Zij maken sinds een aantal decennia deel uit van de Nederlandse samenleving, vandaar de benaming 'klassieke allochtonen'. Tegenover deze categorie, valt er ook een nieuwe groep allochtonen te onderscheiden, zoals Irakezen, Ghanezen, Somaliërs en voormalige Joegoslaviërs. Het merendeel van deze 'nieuwe' groepen is om asielredenen naar Nederland gekomen, waarmee de migratiereden verschilt van die van de klassieke allochtonen.

Mediterrane groepen

Hier toe behoren Marokkanen en Turken.

Meergezinswoning

Een deel van een meergezinswoning, zoals een flatwoning, etage-, boven- of benedenwoning, portiekwoning of maisonnette.

Niet westerse allochtonen

Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië (met uitzondering van Indonesië en Japan). Op grond van hun sociaal-economische en culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend.

Prijsklassen (huur/koop)

In het WBO 2002 en de voorgaande WBO's worden prijsklassen gehanteerd, zoals die zijn geformuleerd in de Nota Volkshuisvesting in de jaren negentig. Jaarlijks worden de grenzen aangepast aan de gemiddelde huurstijging.

goedkope huur	betaalbare huur	dure huur	goedkope koop	betaalbare koop	dure koop
t/m 358 euro	t/m 478 euro	vanaf 479 euro	tot 150.200 euro	tot 214.500 euro	vanaf 200.000 euro

Bron: Ministerie van VROM (2003)

Verhuisgeneigd

Men is verhuisgeneigd als men de vraag 'Wilt u binnen twee jaar gaan verhuizen?', met 'ja' beantwoordt.

Westerse allochtonen

Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan.